

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

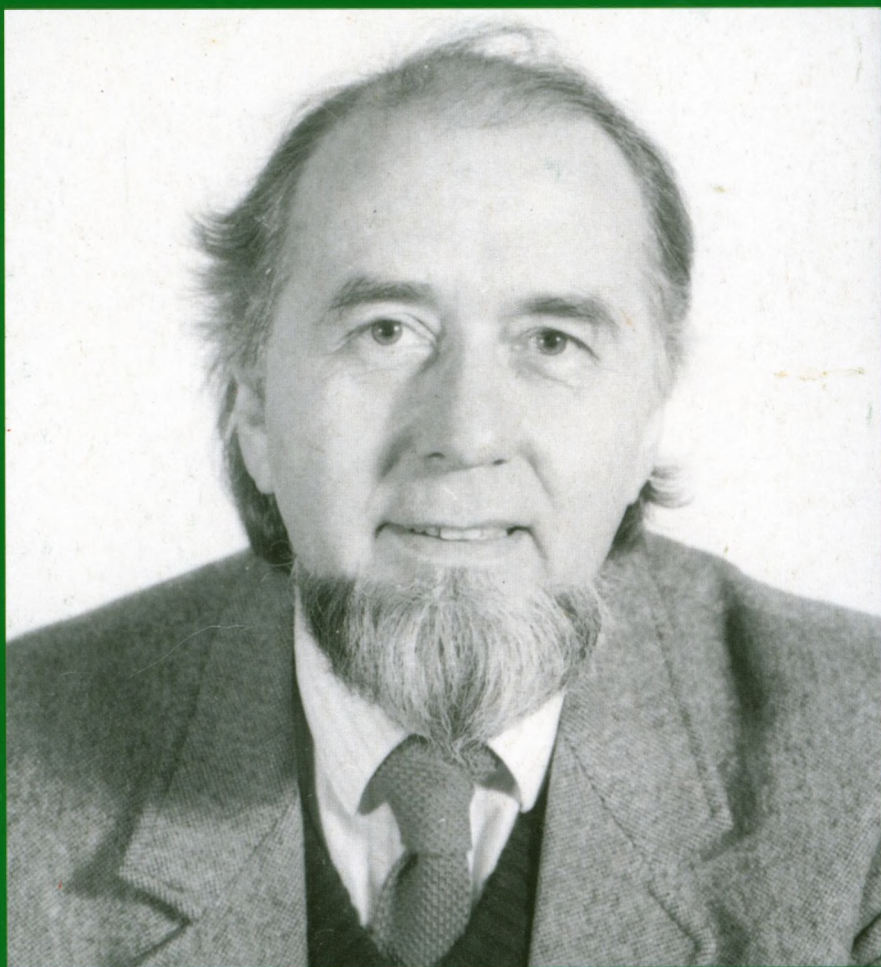
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Personalthistorisk Tidsskrift 1992:2

Hilsen til Hans – den 11. november 1992

Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

Indhold

Hilsen til Hans den 11. november 1992.....	133
Hilsener til Hans H. Worsøe	136

Artikler:

<i>Tommy P. Christensen: Fra Abildsø til Worsøe – slægtsnavne med efterleddes ø/oe/øe .....</i>	157
<i>Fl. Aagaard Winther og Chr. Sloth: Kristrup-Winther-Slægten .....</i>	173
<i>Anna Marie Lebech-Sørensen: Chr. Kurtz Nolds selvbiografi – omkring familiekredsen Kurtz Nold .....</i>	189
<i>John T. Lauridsen: Poul Klingenberg's selvbiografiske optegnelser .....</i>	213
<i>Grethe Ilsoe: De statslige arkivers publikationer 1991 en oversigt .....</i>	229

Småstykker:

<i>Bjerringgaard, Aalborg – og brødrene Søren og Laurits Sørensen Bjerringgaard. Af Alice Nielsen .....</i>	232
<i>Kgl. gartner Lars Rudes 2. ægteskab. Supplement til kontreadmiral T. V. Gardes anetavle. Af H. F. Garde (†) .....</i>	234

Orientering:

<i>Generalforsamlingen 1992. Af Poul Steen .....</i>	236
<i>Nyt fra DIS-Danmark. Af Svend-Erik Christiansen .....</i>	241
<i>Den nye arkivlov .....</i>	242
<i>Den nye Weilbach – en opfordring. Af Jesper Godvin Hansen .....</i>	247
<i>Overlæge Per Seland 1924-1991. Af Hans H. Worsøe .....</i>	248

Bognyt:

<i>En ofte overset trykt kilde. Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie (Kirkelig geografi) 1849-1949. Bd. 1-10, 1951-1991. Af Hans H. Worsøe .....</i>	249
---	-----

Billedet på omslaget:

Portræt af formanden for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, landsarkivar Hans H. Worsøe.

Dette nummer af Personalhistorisk Tidsskrift er tilegnet Hans H. Worsøe, der fylder 60 år den 11. november 1992. Nummeret bringer en række hilsener, der markerer hans store betydning for dansk genealogi og personalhistorie.

Hilsenerne er redigeret af Tommy P. Christensen under medvirken af Knud Prange. (Foto: Tage Ludvigsen).

Hilsen til Hans den 11. november 1992

Hans H. Worsøe er i den grad en fredens mand, at det næsten er symptomatisk at han er født på våbenstilstandsdagen. Og det er i år præcis 60 år siden at han – som sig hør og bør – blev født i en østjysk købstad. Hvis man er i tvivl om, hvor han stammer fra, kan man blot læse hans anmeldelse (i Personalhistorisk Tidsskrift selvfølgelig) af Traps erindringer. Han skrev her, at Trap »som så mange andre betydelige mænd blev dimitteret fra Randers lærde skole«! Han har også trofast holdt sig til Jylland: kandidat fra Aarhus Universitet, arkivar, først i Åbenrå, derpå i Viborg, og siden 1981 landsarkivar i Åbenrå.

Man kan roligt sige at Hans Worsøe har været et flittigt arkivmenneske. I Dansk Arkivbibliografi, som kun omfatter 21 af hans arkivår, er han noteret for 40 skriftlige arbejder, herunder første bind af guiden for det nørrejyske landsarkiv. Man har altid forventet at landsarkivernes arkivarer deltog i det lokale historiske arbejde, og det kan man også roligt sige at Worsøe har gjort. Det har medført bestyrelsesposter i Historisk Samfund for Viborg Amt, Historisk Samfund for Sønderjylland (formand), Institut for sønderjysk Lokalhistorie (formand) og redaktion af Fra Viborg Amt; det har affødt artikler i diverse årbøger og tidsskrifter (herunder et så overraskende tidsskrift som: Brygmesteren) samt bidrag til Trap: Danmark; og det har resulteret i store dele af to bind om Åbenrå bys historie. Læg dertil medlemskab af diverse arbejdsgrupper og udvalg samt foredragsvirksomhed – det er tilstrækkeligt til at fylde en travl dag.

Og så mangler vi endda det, der er grunden til at dette hæfte af Personalhistorisk Tidsskrift med så god grund er tilegnet Hans H. Worsøe: Hans indsats for slægts- og personalhistorien. Allerede som ung kandidat udsendte han (sammen med K. Høeg Hansen) det lille hæfte: Udskrift af familien Worsøe's slægtsbog, som siden er fulgt op af Wilhelm Adolph Worsøe's slægtsbog (s.m. Henning Aarup) samt farmoderens anetavle. Den er publiceret i Personalhistorisk Tidsskrift under overskriften: Bodil Ipsens anetavle – hans farmor var søster til Bodil Ipsen. Interessen rakte imidlertid videre end til hans egen slægt, og den manifesterede sig allerede i 1962, da Worsøe var leder af det første af en række slægtshistoriske kurser på Køng Folkehøjskole, det sidste var i 1969. Her var der tale om noget af en pionerindsats som skulle komme til at sætte sig dybe spor. Denne type af kurser har nemlig vist sig at have både værdi og bærekraft. Samme år udkom den første af hans grundbøger i slægtsforskning. De to tidligste versioner er efter talrige genoptryk nu afløst af: Find dine rødder, og de er suppleret med: Slægtshistorie i Sønderjylland.

På den baggrund var det helt naturligt at Worsøe i 1966 blev bestyrelsesmedlem (sekretær og redaktør) i Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie. Her blev hans første store opgave at forny og aktualisere Personalhistorisk Tidsskrift. Det skete grundigt og med eftertryk i de følgende 14 år, og Worsøe var derfor særdeles vel rustet til at overtage posten som formand for »Samfundet«, da den blev ledig i 1980. Heller ikke på denne post er tiden gået »blot« med at lede og administrere. Der har været, og er stadig, tid til skriftlige arbejder, både artikler og bøger. Foruden de tidligere omtalte må nævnes de store udgaver af Vonsild kirkebog og Vonsild-Dalby tillysningsbog – samt ikke at forglemme de mange gode og nyttige slægtsoversigter i Dansk Biografisk Leksikon. En klar linje i Worsøes forfatterskab og hele aktivitet synes at være: ikke blot at forske, men også at vejlede og hjælpe andre.

Skarpe debatter, samfundsomvæltende og provokerende synspunkter er ikke Hans Worsøes sag. I hans ydre fremtoning aner man et (bevidst?) konservativt præg: bedstefaderens guldur i brystlommen på jakken, alpehue og knæbukser, samt – ikke at forglemme – butterfly, som først er ved at blive afløst af slips på et tidspunkt hvor hans jævnaldrende forlængst er gået over til sweater eller åbentstående skjorte. Familietraditionen kan dog berette at han stadig opbevarer en helt speciel mørkegrøn »examensbutterfly«, som vel har bragt ham held for en hel del år siden. Man fornemmer en afventende holdning, der ikke er til fals for ethvert nyt påfund. Den skinner også igennem i 1. udgave af: Find dine rødder, hvor der i forbindelse med omtalen af edb står, at oplysningerne kan udskrives maskinelt »hvis man har en *såkaldt* printer«. Røber ordene måske en vis afstand til moderne teknik, så viser de dog også at bogen faktisk indeholder et afsnit om »Slægtsforskning og EDB«. Man skal nemlig ikke tage forkert af manden bag det karakteristiske assyrerskæg. Han har aldeles ikke noget mod utraditionelle løsninger eller overraskende initiativer. Det er muligt at han glipper en extra gang med øjnene, og at tonefaldet bliver en smule tøvende. Men han lytter, og lytter venligt, og der er ikke langt til smilet. Man går også forkert i byen, hvis man tror at der ikke er standpunkter og vilje bag venligheden. Venligheden kan strække sig langt, men grænsen går ved de værdier og de sager, der *skal* kæmpes for.

Noget af hemmeligheden ligger måske i en stærk fornemmelse for – og forankring i – slægtens fortid. Det skinner for eksempel igennem når han skriver om sin forfader Laurids Sørensen Worsøe, Slante-Lavs, den økonomiske præst, der ifølge sognets folketro udførte overnaturlige bedrifter, og som havde magt over den onde selv. Skildringen er følt og levende. Det, at se sig selv på baggrund af slægtens liv, glimter også frem i en beskrivelse af tipoldefaderens hjem. En svigersøn noterede i sin dagbog: »Var

om aftenen hos Worsøes; en kjedelig l'hombre, men et godt måltid.« Og så fortsætter Hans Worsøe: »Det har nemlig været typisk for flere generationer, at vi er langsomme l'hombrespillere og elsker god mad!«

En af forfædrene var den Søren Larsen, som en kort overgang ejede øen Vorsøe, hvad der har givet slægten dens navn. Han var på et tidspunkt en holden mand, men var så letsindig at låne 400 rigsdaler ud til Aarhusborgeren Jens Jakobsen Skivholme. Denne var til gengæld en uheldig købmand, så Søren Larsen satte en god part af sine mange penge over styr. Worsøe har beskrevet sagen med nogen indfølelse, og da jeg nedstammer fra Jens Jakobsen Skivholme, har han også – men uden held – prøvet at inddrive gælden (med renter) hos mig.

Hvor langt slægtsfølelsen og identifikationen strækker sig, er ikke godt at sige, men Hans Worsøe har mange interessante forfædre og slægtninge at tage af. Gennem en af formødrene, Karen Magdalene Ahasveridatter Kaas, er han beslægtet med en god part af den danske adel, og gennem en anden formoder, Hedevig Bagger, nedstammer han ikke blot fra den navnkundige Odense-købmand Oluf Bager, hvad der gør ham beslægtet med mængder af odenseanere og andre fynboer, men han nedstammer også – hvad alle gode slægtshistorikere bør – fra Aarhus-købmanden Rasmus Sørensen Thestrup. Gennem denne forfader er han i slægt med kunstnere, forfattere, historikere og embedsmænd i mængde, samt med tusinder og atter tusinder af mere anonyme danskere. Hans Worsøe er slægtsmæssigt solidt placeret i det danske samfund og med mange forbindelser til Frankrig og Tyskland. Men skal jeg vælge en enkelt person i dette anegalleri, hvis egenskaber jeg vil jævnføre med dagens fødselar, så vil jeg vælge forfaderen Wenzel Rothkirck. Bestemt ikke fordi han var hofmarskal, og heller ikke fordi han var berider og kongelig staldmester, men på grund af hans indsats ved Lutter am Baremberge i 1626. Dette slag udviklede sig til et nederlag og en truende katastrofe for Christian 4. Kongens hest styrtede nemlig under flugten, men Wenzel reddede kongen ved at overlade ham sin hest med fare for at blive fanget eller slået ihjel. Jeg kan genkende loyaliteten og uselvskheden.

Knud Prange, mag.art., lektor ved Københavns Universitet, næstformand for Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie.

De slægtshistoriske oplysninger i ovenstående er hentet fra Hans H. Worsøe: Udskrift af familien Worsøe's slægtsbog (s.m. K. Høeg Hansen), 1959, og samme: Wilhelm Adolph Worsøe's slægtsbog (s.m. Henning Aarup), 1965. Om Hans Worsøes øvrige slægtninge kan læses i Carl Langholz: Anetavler for berømte danskere. 1. samling: Digtere og forfattere, 1989 (oversigtstavle 1, 18, 29, 70 og 105) samt Knud Prange: Christian 4. og Rasmus Thestrup. Konge og købmand – to skæbner set i et genealogisk perspektiv (Personalthistorisk Tidsskrift 1989).

Hæftet bringer i øvrigt følgende hilsener til Hans H. Worsøe:

Finn Andersen, ekspeditionssekretær, sekretær f. nord. anl. i Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, tidl. redaktør for Personalhistorisk Tidsskrift, tidl. formand for foreningen Databehandling i Slægtsforskning (DIS-Danmark)	138
Henrik Becker-Christensen, dr. phil. direktør for Institut for grænseregionsforskning, styrelsesmedlem i Historisk Samfund for Sønderjylland.....	139
Claus Bjørn, mag. art., lektor ved Københavns Universitet, formand for Landbohistorisk Selskab.....	156
Jette Carlsen, genealog, næstformand for Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF) og Slægtshistorisk Forening Aarhus	145
Tommy P. Christensen, cand. mag., arkivar ved Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift	155
Svend-Erik Christiansen, stud.mag., formand for foreningen Databehandling i Slægtsforskning (DIS-Danmark)	141
Ole Degn, dr. phil., arkivar ved Landsarkivet i Viborg	140
Henrik Fangel, cand.mag., leder af Institut for sønderjysk Lokalhistorie (Historiske Samlinger)	144
Jens Fleischer, cand.mag., forlagsredaktør og forfatter	147
Gregers Hansen, fhv. kommunaldirektør, personalhistoriker.....	143
Lars N. Henningsen, dr.phil., leder af Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig	154
Grethe Ilsøe, mag. art., landsarkivar ved Landsarkivet i København, formand for Dansk Historisk Fællesråd (DHF)	152
Peter Kr. Iversen, cand. mag., tidl. landsarkivar ved Landsarkivet i Aabenraa.....	153

<i>Hilsen til Hans – den 11. november 1992</i>	137
Henning Jensen, forlægger, forfatter og udgiver af genealogisk litteratur	151
Rigmor Lillelund, slægtsforsker, styrelsesmedlem i Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF)	138
Lise Lund, slægtsforsker, tidl. formand for Slægtshistorisk Forening Odense, tidl. kasserer for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie	148
Ingvar Musaeus, oberstløjtnant, personalhistoriker, formand for Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF)	142
Johan Peter Noack, dr. phil., rigsarkivar, tidl. direktør for Institut for grænseregionsforskning	140
Poul R. Porse, tidl. politiass., slægtsforsker, tidl. formand for Slægtshistorisk Forening, Aarhus	145
Poul Steen, chefkonsulent, cand. phil., sekretær for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, tidl. redaktør for Personalhistorisk Tidsskrift	141
Svend Erik Sørensen, tidl. trafikkontrollør, personalhistoriker, tidl. formand for Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF)	146
Erik Thorell, överstelöjtnant, tidl. formand for Sveriges Släktforskarförbund	149
Helle Villesen og Franz Horvarth, slægtsforskere og redaktører af Hvem Forsker Hvad	146
Reimer Witt, dr., Ltd. Archivdirektor, Landesarchiv Schleswig-Holsteins	143
Jørgen Witte, cand.mag., arkivar ved Landsarkivet i Aabenraa, borgmester i Aabenraa	150
Paul G. Ørberg, cand.mag., arkivar ved Landsarkivet i Viborg, styrelsesmedlem i Historisk Samfund for Viborg Amt	147
Henning Aarup, cand.mag. et theol., tidl. lektor, slægtshistoriker ..	142

Kære Hans

Hjertelig tillykke på 60-års dagen. Egentlig uforståeligt at du allerede bliver 60, men ved nærmere eftertanke er det næsten 30 år siden, at jeg første gang nød godt af din imødekommenhed og ekspertise, idet jeg i 1960'erne deltog i et kursus for personal- og slægtshistorikere på Gymnastikhøjskolen i Viborg, hvor du allerede var en fremtrædende leder og lærer. Omtrent samtidig blev jeg opmærksom på en lysbilledserie for personal- og slægtshistorikere, som du var medforfatter af – den gang det eneste alternativ til den aldersstegne Håndbog i Slægtshistorie. Du har siden da – i såvel skrift som tale – leveret uendelig mange inspirerende bidrag til andre alternativer for personal- og slægtshistorikere. Formidling og samarbejdet er dit særkende. Jeg har erfaret det så tit – først formidlingen og senere samarbejdet. Din formidlingsevne må vi alle prise, og personlig værdsætter jeg meget samarbejdet med dig. Det er udbytterigt, hyggeligt og fornøjeligt. Jeg har nydt det – først da jeg efterfulgte dig som redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift, og siden i samarbejdet i Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, dels i almindelighed, dels i udviklingen af nye tiltag som f.eks. det nordiske samarbejde og etableringen af DIS-Danmark, hvor jeg hos dig aldrig er gået forgæves efter den nødvendige inspiration og støtte. Jeg håber på endnu mange gode og tætte samarbejdsår. Hjertelig tillykke.

Finn Andersen

Som læsesalgæst på arkiverne sidder man ofte med tilsyneladende uløselige problemer. I den situation har Hans H. Worsøe ofte været den, der med sit omfattende kildekendskab leverede gådens løsning – altid velvilligt og med den fantasi sådanne opgaver kræver. Bag ligger naturligvis Worsøes store og engagerede interesse i personalhistorien, der især har glædet mig og talrige andre slægtsforskere. Også håndbøgerne fra Worsøes hånd bør nævnes sammen med de nyttige anmeldelser i Personalhistorisk Tidsskrift, som altid studeres med grundighed. Med sine foredrag og bidrag på Båringskurserne afrundes billedet af en historiker, der evner at formidle, såvel for læg som for lærd. Det er ikke enhver beskåret!

Rigmor Lillelund

Hilsen til »Altmeister«

Første gang jeg så Hans Worsøe var i 1972. Det var på Landsarkivet i Viborg, hvor jeg som ung studerende deltog i et arkivkursus. Jeg husker tydeligt den yngre, energiske arkivar med knæstrømper, knickers og butterfly, der gav mig associationer til »midt i en jazz-tid«. Ti år senere så jeg ham igen. Det var i Aabenraa, hvor han var blevet landsarkivar. Strømperne var blevet kortere og bukserne længere, men butterflyen var (og er) der endnu.

Siden har jeg haft utrolig meget med Hans at gøre. Fagligt bl.a. gennem Historisk Samfund for Sønderjylland og ved min brug af arkivalier på Landsarkivet. Privat ved vore mange hyggelige sammenkomster. Det der førte os sammen, var imidlertid l'hombrespillet. Det er denne – mere ukendte – side af Hans' virke, som jeg vil berette om.

Lige fra barnsben har Hans altid været en passioneret l'hombrespiller. Der går frasagn om hans spil med »den gamle konsul«, bedsteforældrene m.m. Der gik derfor ikke lang tid, før den nyudnævnte landsarkivar sammen med arkivar – nuværende borgmester – Jørgen Witte tog initiativ til at stifte Aabenraa L'hombrekklub, der mødes én gang om måneden. Jeg blev det tredje og sidste medlem. Jørgen og jeg kendte ikke spillet, men vi blev sat grundigt ind i det. Siden er det blevet til utallige spil. Hans er en dreven spiller. Med kort i hånd kastes al forsigtighed over bord. Spillet er offensivt og – da han endnu røg – med høj cigarføring. Det er ved disse lejligheder, det værste kommer op i ham, og den pæne mand – lige som vi – ikke undlader at gnide salt i såret, når en modspiller er gået ned med flaget. Hans lange erfaring og store dygtighed har da også enstemmigt indbragt ham titlen »Altmeister«. En sidegevinst er, at vi takket være Hans også har fået udvidet vort kendskab til diverse ølmærker, hvis etiketter er havnet i hans imponerende samling.

Jeg er ikke i tvivl om, at det er med l'hombrekort i hånd, at Hans slapper mest af (måske undtagen når han spiller købenolo), og at han ved disse lejligheder virkelig nyder tilværelsen i fulde drag. På den konto skal der lyde en varm tak til »fødselaren« på den store dag fra troldmandens lærling – en tak for mange gode stunder og et godt venskab. Jørgen og jeg ser frem til mange hyggelige aftener fremover.

Henrik Becker-Christensen

Kære Worsøe!

Hver morgen bør en leder se sig i spejlet og spørge, hvad der mangler i hans personlige kvalifikationer, hedder det. Som ikke specialuddannet nyudpeget rigsarkivar kunne jeg ikke være blind for, at der var meget at rette godt op på. I min kvide gik jeg til dig, og bad dig forestå en kortvarig teoretisk nødoplæring. Jeg turde gøre det, fordi jeg vidste, at du er en lærd arkivar og et venligt menneske. Som ung student havde jeg siddet på den gamle læsesal i Aabenraa og lyttet til din engagerede introduktion til slægtsforskningens foretrukne arkivalier. Og som nytillflyttet i Aabenraa blev der mig og min kone en hjertelig velkomst til del i dit hjem. Jeg fik da også, hvad jeg var kommet efter, et stærkt barberet pensum for arkivarer under uddannelse. Nogen prøve har jeg ikke povet at indstille mig til. Men jeg kan forsikre, at jeg oplever vores ledelsesmøder i arkiverne som en slags eksamen. Heldigvis er de dog først og fremmest et samarbejde, som kun lykkes ved din og ligesindedes venlige og forstandige medleven. Når jeg her ønsker dig hjertelig tillykke med de 60 år, sker det i håbet om, at du stadig vil trives med at bidrage til samarbejdets udvikling.

Johan Peter Noack

Kære Hans!

Hermed en hjertelig lykønskning til den gamle redaktør – man mindes opfordringen til at skrive i Fra Viborg Amt om Landhusholdningsselskabets virke i amtet og nød som skribent og anmelder i Personalhistorisk Tidsskrift godt af din støtte; til ølkenderen og ølskribenten – man har hos dig oplevet øl i et bredt spektrum både på papir og i glas; til personalhistorikeren – man får til stadighed hjælp i dine artikler i Dansk Biografisk Leksikon, i bibliografierne i Personalhistorisk Tidsskrifts særhæfter og i slægtshåndbøgerne og finder sine og andres rødder; til kursuslederen og foredragsholderen – man husker imellem andet kurser på Båring Højskole; til arkivaren – man bygger på Landsarkivet i Viborg fortsat videre på dine grundlag i toldarkiver og amtssarkiver m.m. og finder jævnligt dine spor i arkiverne; til udvalgsformanden – der stiltfærdigt, men fast styrede arbejdet gennem masser af opgørelser over behovet for kopispredning og gennem mængder af toldarkivalier – med mange hilsener fra

Ole Degn

En velvalgt fødselsdato

Kære Hans H. Worsøe

Mon ikke de fleste slægtsforskere, akkurat som jeg, er begyndt optrævlingen af familien med en af dine grundbøger om slægtsforskning under armen. Disse bøger har givet en masse værdifulde oplysninger og råd, og bl.a. lært os at være påpasselige med kildernes navne og datoer.

Så dukkede computeren op, og den kunne jo som bekendt løse alverdens problemer; udføre store udregninger, komplicerede sorteringer og sammensatte søgninger på ganske få øjeblikke. Et meget jordnært problem fulgte dog med, nemlig måden, hvorpå datoer skal skrives. Den typiske EDB-udgave af f.eks. 24. dec. 1992 er 24121992 (ddmmåååå), men denne for os logiske rækkefølge benyttes ikke overalt. I computerens hjemland, USA, bytter man rundt på rækkefølgen og skriver 12241992 (mmddåååå), og da mange programmer, også til slægtsforskning, netop stammer fra USA, giver det ofte problemer. Enten må vi kræve, at programmerne tager højde for disse forskelle, eller også må vi tilstræbe at børn fødes på symmetriske datoer som: 1/1, 2/2, 3/3 osv. Fødselsdatoen den 11. november er således fremtidssikret.

Fra foreningen DIS-Danmark (Databelandling i Slægtsforskning) skal hermed lyde et stort tillykke med de 60 år.

Svend-Erik Christiansen

Kære Hans

Til lykke med de 60 år! Tak for din altid opmærksomme og opmuntrende støtte i forbindelse med det samarbejde, jeg indtil videre har haft med dig i Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, hvor du i den periode har været formand, mens jeg har været hhv. redaktør og sekretær. I den redaktionelle proces har jeg tit beundret dig for din evne til at forene en dyb, professionel indsigt i slægts- og personalhistorie med ægte forståelse og respekt for begynderens arbejde. Det har jeg lært meget af, og det skal du have tak for.

Poul Steen

Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF) har i bedste forstand et godt øje til Hans H. Worsøe. Allerede ved SSF's oprettelse havde den da modne Worsøe for længst været i gang i slægtshistorisk sammenhæng og været med til med ildhu og flid at præge en udvikling, hvis hovedtræk han i øvrigt har beskrevet i nogle af sine bøger og artikler. Den unge Worsøe var i årene 1962-69 på Køng Folkehøjskole en central person som lærer ved årlige sommerkurser, som han supplerede med rækken af sine grundlæggende slægtshistoriske bøger. Tilsvarende har Worsøe med aldrig svigtende interesse påtaget sig vigtige opgaver som foredragsholder og vejleder ved de weekendkurser, som SSF inden for den sidste halve snes år har gennemført på Båring Højskole. Utallige slægtsforskere har grund til at takke for den vægt, han gennem årene har lagt på den formidlende virksomhed.

Ikke mindst har Worsøe som formand for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie stået for og udviklet et samarbejde, der nu har ført til samfundets indmeldelse i SSF, hvorefter vore foreninger, såvel reelt som formelt, er partnere i den samlede slægtshistoriske sags tjeneste.

SSF takker den unge og den modne Worsøe for den indsats, der har præget de forløbne år, ønsker til lykke med de mål, der blev nået, og ser frem til et samvirke, hvor den ældre Worsøe med sin rige erfaring og viden kan være en fortsat støtte og inspiration for slægtsforskerne og deres foreninger.

Ingvær Musæus

Arkivar Worsøe og jeg fandt hinanden under udarbejdelsen af min tipoldefar Wilhelm Adolph Worsøes slægtsbog, der udkom i 1965. Initiativet kom fra Worsøe, og han påtog sig langt den største del af arbejdet, bl.a. hele arkivarbejdet. Vi fandt hurtigt hinanden og havde et inspirerende og fornøjeligt samarbejde, og jeg ser stadig med glæde tilbage på mange hyggelige og fornøjelige eftermiddage og aftener tilbragt i det Worsøe'ske hjem.

Henning Aarup

»Slægtsforskning kender ingen grænser, hverken i tid eller rum«, schrieb Hans H. Worsøe in seiner Anleitung zur »Slægtshistorie i Sønderjylland«. Dieser Kernsatz verdeutlicht, daß H. H. Worsøe seine wissenschaftlichen Forschungen stets in einem größeren Kontext sieht und sie in überregionale Bezüge stellt. Das gilt auch für sein Selbstverständnis als Archivar.

So stand es für ihn bei der Einweihung unseres Archivneubaus in Schleswig außer Zweifel, daß der »Tag nicht nur Bedeutung für das Landesarchiv und das Land Schleswig-Holstein (hatte), sondern auch für die benachbarten Gebeite, deren Geschichte mit der von Schleswig und Holstein eng verflochten ist. Das gilt für Mecklenburg, für den ganzen baltischen Raum und für Dänemark«.

Wenn es um die Fürsorge von Archivalien geht, reichen ihm aber irdische Dimensionen nicht mehr. Unter Bezugnahme auf einen finnischen Kollegen formulierte H. H. Worsøe: »... wenn die Papiere in der Administration nicht weiterleben, wenn sie administrativ tot sind, kommen sie in die Archive. Die Archive sind sozusagen ... der Himmel der Papiere« – ein Zitat, das von seinen Kollegen in Deutschland besonders gern aufgegriffen worden ist.

Bei allen großen Dimensionen, in denen sich seine Gedanken und Arbeiten entwickeln, bleibt H. H. Worsøe aber menschlich und dienstlich der sachkundige, freundliche und aufgeschlossene Nachbar, der das Landsarkiv for de sønderjyske landsdele in Apenrade und das Landesarchiv Schleswig-Holstein in Schleswig als »Schwesterorganisationen« und »Kinder der Administration der alten Herzogtümer Schleswig und Holstein« betrachtet. Darin liege eine lange Tradition für gute Zusammenarbeit begründet. Daß H. H. Worsøe mit Rat und Tat dafür einsteht, dafür möchte ich aus Anlaß seines 60. Geburtstags verbindlichst danken.

Reimer Witt

Kære Worsøe

Vort bekendtskab og samarbejde indledtes for 22 år siden via en mystisk degnekone i Hunseby på Lolland. Vort venskab stiftedes i Norges fjelde. Hjertelig tak og velkommen i de halvældres rækker.

Gregers Hansen

Hilsen

Da Hans Worsøe i 1981 (igen) kom til Sønderjylland, efter 13 års udlændighed i Viborg, var det helt naturligt, at han blev medlem af Hjemstavnsforeningen gnasguF. Jeg kendte Hans' labelofile interesser og vidste, at hans samling bl.a. rummede en meget fin samling af etiketter fra bryggeriet Fuglsang i Haderslev. Det er her gnasguF henter sit foretrukne mærke, Hertug Hans pilseneren. Hans blev da også optaget i kredsen uden problemer og fik tilkendt titlen Archivarius. Ved en generalforsamling et par år senere – for øvrigt afholdt på bryggeriet – holdt Hans et meget interessant foredrag om bryggeriets etiketter helt tilbage fra begyndelsen af århundredet, hvor flaskeøl absolut hørte til sjældenhederne på bryggeriet. Desto bedre forstod vi jo også, hvilke sjældenheder hans samling rummede.

Besøger man Hans, kan man være sikker på at blive budt på en øl, som man ikke har smagt før. Sammenlignende studier foretages, og ved selvsyn kan det smukke skue af fyldte ølflasker på hylderne i Hans' ølkælder tages i øjesyn. Hans udtaler sig sagkyndigt om de forskellige mærkers smag, farve, indhold af humle, sukker m.m., mens man undrende bemærker små sedler, hvor der står: »Må ikke drikkes«, »Må gerne drikkes«, »Må til nød drikkes«, og »Må absolut ikke drikkes!« Det er af hensyn til døtre, svigersønner og eventuelle gæster, der måske en sen aftenstund eller nat føler tørst, forklarer Hans – jo, den mand har i sandhed en fornem ølkultur, og Hans' store samling af øletiketter er kun en del heraf.

Henrik Fangel

Kære Hans

Da jeg for snart mange år siden begyndte at spekulere på, om slægtsforskning mon var noget for mig, læste jeg, hvad jeg kunne få fat i af litteratur om emnet, og da jeg nåede til din »Grundbog i Slægtshistorie«, blev jeg så inspireret, at jeg straks besøgte de forskellige Landsarkiver – og der har jeg stort set været siden. Senere har jeg læst så godt som alt, hvad du har skrevet samt hørt mange af dine foredrag – altid med stort udbytte. I tidens løb har vi mødt hinanden adskillige gange rundt om i landet til forskellige møder etc., og jeg er fuld af beundring over den inspiration, du altid er i stand til at videregive. Du er omend ikke skyldig så dog stærkt medskyldig i, at slægtsforskning er blevet såvel min hobby som mit erhverv og det kan jeg ikke takke dig nok for. Jeg tror, jeg kan tale på mange slægtsforskere vegne, når jeg slutter med at sige: »Tak for din store hjælpsomhed, dit gode smil og fremfor alt den store inspiration du er i stand til at give alle os, der graver i de gamle bøger.«

Jette Carlsen

Som fordums medstifter af Danmarks første slægtshistoriske forening og en tid dens formand er jeg glad for ad denne vej at kunne sige dig, Worsøe, en stor tak for, hvad du har været for slægtshistorien i almindelighed og for Århus-foreningen i særdeleshed.

Jeg husker, da du som ganske ung studerende – ejendommeligt nok i tysk og latin – meldte dig ind i foreningen. Den talte dengang kun en snes medlemmer, hvorfor økonomien var særdeles anstrengt, så for at spare porto-udgifterne omdelte jeg selv foreningsmeddelelserne oftest under natpatulje. Vanskeligst var det da at nå ud til din fjerne brevkasse i byens nordlige del, så jeg håbede inderligt, at du ville flytte længere mod syd. Det gjorde du så, da du blev ansat som arkivar på landsarkivet i Åbenrå. Vi kunne så i foreningen hen ad vejen bryste os lidt af at have fostret tre arkivarer, nemlig foruden dig Anna Thestrup og Poul Rasmussen.

Navnlig under din senere periode som arkivar på landsarkivet i Viborg trak vi store vekslers på dig ikke alene som foredragsholder i foreningen og under kurser, men også som en altid beredvillig læsesalsvagt under vore hyppige aftenture til landsarkivet.

Med en tak for de mange år vil jeg ønske dig hjertelig tillykke med de 60 år.

Poul Ruggaard Porse

Tillykke Hans!

Den 13. maj 1957 indledte du som stud. mag. et treårigt medlemsskab af den da nystartede slægtshistoriske forening i Århus. Det var vort første møde, et møde der i tidens løb skulle blive til talrige gensyn i mange forskellige sammenhænge. Ugekursus i juli 1963 på Køng Folkehøjskole, hvor du som en inspirerende lærer et par aftener også gik tur med dine elever ad »kaprifolievej«, og et senere weekendophold samme sted. Under dine 13 år på landsarkivet i Viborg var du på læsesalen altid parat med hjælp og gode råd til os arkivbenyttere. Som foredragsholder i foreningen i Århus og senere på Båring Højskole har du inspireret dine tilhørere til at gå på opdagelse i ikke særligt påagtede arkivgrupper, bl.a. i amtsarkiver. Efter dannelsen af SSF i 1981 blev det til flere officielle møder og uformelle samtaler om samarbejdet mellem Samfundet og SSF samt angående 'Hvem forsker hvad'. Yderligere kom tilrettelæggelse af den første nordiske slægtsforskerkonference i Åsljunga i 1982 og den senere konference i Oslo i 1988. Jeg mindes også vor tur til Genealogiska Föreningens 50-års jubilæum i Stockholm i 1983 med aflevering af elefantøl i Norrköping.

Tak for 35 års venskab og tak for din aldrig svigtende hjælpsomhed.

Svend Erik Sørensen

Kære Hans H. Worsøe

Et af dine mange initiativer, som slægtsforskere i hele landet nu snart gennem 25 år har haft glæde af, er HVEM FORSKER HVAD.

I 1969 blev du far til et barn, der i dåben fik navnet HVEM FORSKER HVAD. De første spæde skridt blev styret af din hånd, indtil du overlod til andre at passe hende.

Skiftende barnepiger sørgede for at hun voksede, fik nye klæder, blev tykkere, og nu – i en alder af 24 år – er hun en særdeles omsværmet ung dame, der hvert år modtager læssevis af breve.

Hendes årlige fremtræden i september ventes med længsel og spænding af tusindvis af læsere i Danmark og i udlandet.

Hun er blevet kønnere med årene, og der er godt stof i hende. Du kan være stolt af dit barn, der har udviklet sig så smukt.

Men lige et spørgsmål: Hvem er moderen?

En hjertelig lykønskning fra redaktionen

Helle Villesen og Franz Horvath

Det er bekendt, at Worsøe har en fortid som arkivar i det nørrejske; i samfulde 13 år slog han sine folder i stiftsstaden Viborg – og de var mangeartede, strækkende sig fra øletiketter over korsang og fodbold til amtsjournaler og kirkebøger. I de år kom vi naturligt nok til at samarbejde om mangt og meget, også uden for landsarkivets mure; det gjaldt f.eks. arbejdet i Historisk Samfund for Viborg Amt.

Inden for det felt er der en ting, som det nok er værd at gøre opmærksom på. Da det historiske samfund i 1978 fyldte 50 år – (det havde nu faktisk eksisteret tidligere!) – udsendte man en stor jubilæumsbog, og her skrev Worsøe, der, som antydet, var ekspert i de meget righoldige amtsarkiver, en artikel: »Træk af Viborg amts historie med særlig henblik på den administrative udvikling«. Sammen med en artikel i tidsskriftet ARKIV fra 1970 om »De gamle amters tilblivelse« er det et fremragende administrationshistorisk arbejde, som godt kan siges at være gemt lidt af vejen, men som virkelig fortjener at blive kendt. Dertil kommer, at årbogsartiklen som bilag havde to meget smukke og farvelagte kort, det ene med den gamle amtsinddeling før 1793, det andet med forslag til en ny – så fine, at de kunne pynte på væggen hos enhver med historisk interesse. Som en særlig pointe kan det så føjes til, at bogen og kortene stadig kan købes – billigt!

Der er ganske sikkert mange, der sammen med Worsøe har draget den erfaring, at et godt samarbejde kan bære gode frugter!

Paul G. Ørberg

Hilsen til Hans Worsøe

I 1987 blev det mig forundt at arbejde på tæt hold af Hans Worsøe, da »Find dine rødder« skulle redigeres og udgives. Det var ikke en forfatter af de store ord ved de indledende manøvrer; det hele tog til gengæld form med sikre, omhyggelige skridt og vederkvægende lune. Her herskede først og fremmest en brændende nidkærhed for sagen, stor tolerance over for fagets måske lidt mindre behændige udøvere og en gennemprøvet viden, der kunne føre vidt omkring. Midt i nogle alvorlige overvejelser omkring metodiske problemer, kunne der gøres afstikkere til personen bag det eller det slægtsnavn, og en pudsig historie blev knyttet til med Worsøes tilløjelse »det synes jeg, er meget morsomt«. Kære Hans, til lykke med fødselsdagen, tak for det gode samarbejde og endnu mange vækstrige år til dit virke for dansk personalhistorie.

Jens Fleischer

Roser til fødselaren

Ganske sikkert er det, at du vil få masser af roser i disse indlæg, bl.a. fordi du har gjort så meget for amatørerne udi faget. Vi tænker med taknemmelighed på dine kurser for ca. 30 år siden, hvor vi ikke alene »lærte«, men også lærte hinanden at kende. Det blev startskuddet både til 'hvem forsker hvad' og til flere slægtshistoriske foreninger, hvis trivsel lå dig stærkt på sinde. Hvor mange foredrag mon du har holdt, og hvor lidt skæppede det i din »kasse«? Vi følte, at det nok så meget var glæden ved at videregive viden til den hungrende tilhørerskare, en viden, som du senere omsatte i bogform til stor nytte for mange mennesker.

Råd og vejledning har du aldrig været karrig med. Mig har du tilrådet ikke at skrive, at en af vore forgængere havde mange fejl i sit arbejde, jeg burde kaldet det »unøjagtigheder«. Den bagatel fik jeg i overført betydning ofte brug for senere.

Du er kendt som flittig skribent, men end ikke du selv ved, at jeg i embeds medfør har modtaget 102 håndskrevne breve fra dig. Jo, de blev talt op ved min afgang som kasserer i Samfundet. Brevene tyder ikke på, at kassereren nødvendigvis skulle »holdes i ørerne«, men kun på, at alt, hvad du har med at gøre, skal fungere bedst muligt – også dine medarbejdere.

Du vil blive husket som madpakkemøde-fan med applaus fra kassereren! Togtider var vi aldrig enige om. Dog lykkedes det en enkelt gang efter et kaffemøde at entre samme tog hjemad, og vi så frem til et godt måltid varm mad på færgen, men i januar er der få rejsende, restauranten lukket, pølserne udsolgt. Det blev kaffe og brød.

LÆNGE LEVE formanden – trods den dags fejlnæring.

Lise Lund

Käre Hans!

Beskedet att Du skulle fylla 60 kom som en överraskning. Är han inte äldre tänkte jag. Inte för att Du ser gammal ut – ja, det skulle vara skägget då, förstås – men för att Du varit med så länge och hunnit så mycket. När jag, som är betydligt äldre, som ny ordförande i GF tog kontakter med grannländerna i början av 80-talet, var Du redan etablerad.

Det är många år av Ditt liv Du ägnat dansk person- och släktforskning. Jag vet vad sådant kräver. Jag hoppas Dina danska forskarvänner rätt förstår att uppskatta vad Du gett och ger dem. När det regnat över Danmark, har det för övrigt även stänkt en del över grannarna och det är vi tacksamma för.

När jag tänker tillbaka på våra kontakter, finner jag förvånat att vi huvudsakligen träffats i festligt lag vid konferenser, jubiléer o. d. Beror det på läggningen hos båda eller endera av oss? Nå, jag fortsätter gärna att träffa Dig på det sättet.

Det finns egentligen bara en skugga över vår bekantskap. Det är den säregna blandning av ljud och stötar, som kallas danska, och som gör att en normalsvensk inte till 100% kan tillgodogöra sig den lärdom Du sprider i föredrag, diskussionsinlägg o. d. Men Dina manus brukar ju ambitiöst även finnas i skrift.

Jag gratulerar Dig hjärtligt på Din högtidsdag och önskar Dig en lång, lycklig och produktiv fortsättning på en väl inledd levnadsbana till glädje både för Dig själv och oss andra.

Erik Thorell

Kære Hans

Vi mødtes nogle gange i 1970'erne i faglig og selskabelig sammenhæng som arkivarer og havde det hyggeligt sammen. Men folk opfører sig tit helt anderledes, når de ophøjes til chef, så jeg var lidt spændt, da du i 1981 kom til Aabenraa som ny landsarkivar. Men du ændrede dig ikke.

Du kom i din velkendte lille Morris 1000, der signalerede din ligefremme holdning. Din demokratiske indstilling på arbejdspladsen viste sig hurtigt. Der blev bl.a. indkaldt til faste månedlige medarbejdermøder, hvor alle turde tage ordet. Og da jeg skulle lave den ny vagtplan for læsesalen, sagde jeg til dig, at med det fåtallige personale måtte landsarkivaren også inddrages i vagterne. Det var ikke sket før, men du accepterede det.

I et årti havde vi næsten daglig en meget åben snak om alle arkivets problemer: tilgængelighed, økonomi, bygninger m.m. Privat blev det til, at du lærte mig l'hombre, som vi nu har spillet meget længe. På arkivet tog du problemerne med afbalanceret sind, sikkert fordi Inger Margrethe var din faste støtte. Det må ellers have været hårdt gang på gang at komme på arkivet, og få budskabet, at der stod 20 spande på læsesal og i magasin, fordi det regnede gennem de flade tage. Du tog det i stiv arm, og det er din store bedrift endelig at have fået rejst nye sikre tage på landsarkivet.

Du er stadig den samme ligefremme person, selvom du nu kører en lille Volvo. Til lykke med de 60 år ønsker dig

Jørgen Witte.

Jamen dog! Hans H. Worsøe

Det – at Hans H. Worsøe nu fylder 60 år – er en oplagt fornærmelse imod genealogiens flittige udøvere og anesøgende arkivbesøgende, thi enhver kan jo ved hjælp af kugleramme og statistisk årbog udregne, at om *andre* 60 år ses vi næppe igen i jorderigets arkiver! Så er 60 år noget at fejre, når det drejer sig om Hans H. Worsøe, dansk arkivvæsens mest elskværdige, kyndige og hjælpsomt inspirerende tjener?

Da jeg for nu mere end 35 år siden begyndte min hobbyforskning, var en stor del af i hvert fald de ældre arkivansatte synligt irriterede over de læsesalsbesøgende forskere, der nu i stigende grad invaderede arkiverne og besatte læsesalenes pladser, næsten alle nedstammende fra »simple bønder og underklemte husmænd!« »Lad andre samle Dynger af det, der bare tynger – kun lidet den maa bære paa, der langt og højt skal naa!«

Men med folk som bl.a. den daværende landsarkivar i Viborg – senere rigsarkivar – dr. Johan Hvidtfeldt organiseredes gennem Dansk Historisk Fællesforening kurser for de underklemte husmænds efterkommere, og Hans H. Worsøe var tidligt med til i skrift og tale at tilkaste grøfter og udbrede forståelsen for genealogien og dens dyrkere: »Det Sande, Skønne, Gode, der *aldrig* gaar af Mode, det, som vi søger, vil og veed, *har Værd i Evighed!*«

På trods af dine fornærmende 60: *TAK* for mange inspirerende, vejledende – og mange gange genlæste – artikler (om bl.a. amtsarkivernes indhold, børn født udenfor ægteskab, etc.), og bøger – ikke mindst den nyeste »Find dine rødder!«, – dine oplysende slægtsartikler i Dansk Biografisk Leksikon, men ikke mindst din *altid redebonne hjælpsomhed* over for de mange, der rådspørger dig.

Så alligevel: Til lykke med de 60!

Henning Jensen

Med Bergensbanen via Løgumkloster til Landdagen i Kiel

HANS og jeg er arkivarer af samme generation, ansatte i arkivvæsenet i henholdsvis 1959 og 1960. Grunden til vores arkivalske og personlige venskab blev lagt på de nordiske arkivdage i Bergen 1964 og udbygget gennem timelange diskussioner under tilbagerejsen med Bergensbanen til, hvad vi hårdnakket kaldte Christiania, hvor vi sluttede af på Bloms navnkundige café.

Der går en direkte linie fra diskussionerne på Bergensbanen til det første og i flere henseender banebrydende arkivseminar 1966 i Løgumkloster, arrangeret af den daværende »Arkivforeningen« med Frank Jørgensen, HANS og mig som ansvarlige.

Siden er det blevet til samarbejde om mange forhold, lige fra en lysbilledserie med teksthæfte om slægts- og personalhistorisk grundmateriale (1967) til en redegørelse i Kiel ved Landdagens kulturudvalgs høring (1991) under behandlingen af forslag til en slesvig-holstensk arkivlov.

Dialogen har været levende imellem os i alle årene. Der går næppe en uge uden kontakt via telefon, elektronisk post eller fax. Og det er fortsat mere end et personligt anliggende. Det gælder faktisk arkivvæsenet!

Jeg ringer i morgen, HANS. Så tager vi igen en tur med Bergensbanen!

Grethe Ilsø

Med en vis ret kan vel siges, at H. H. Worsøe har efterfulgt og »forfulgt« mig de sidste 30 år og lidt til. I 1960 efterfulgte han mig som arkivar i Åbenrå, 1963-69 var han sekretær i Historisk Samfund for Sønderjylland, 1981 blev han landsarkivar i Åbenrå, 1985 formand for Institut for sønderjysk Lokalhistorie og 1986 formand for Historisk Samfund for Sønderjylland, alt sammen stillinger og hverv, jeg havde indehaft. Dette viser, at vore interesser, i hvert fald når bortses fra genealogien og samling af øletiketter og tomme ølflasker, i meget har været sammenfaldende. Vi havde også under hans Viborg-tid 1968-81 på forskellig vis samarbejde, og da der skulle ned sættes et byggeudvalg i forbindelse med nybyggeriet ved landsarkivet i Åbenrå, var det næsten en selvfølge, at jeg kunne pege på ham som medlem. Han havde kendskab til de sønderjyske forhold og hans erfaringer fra nybygningen i Viborg kunne komme det sønderjyske byggeri til gode. Ikke mindre naturligt var det, da jeg tænkte på at søge min afsked, at jeg da i forvejen orienterede ham herom, så at han sammen med Inger Margrethe kunne overveje, om det ikke var værd at søge til Åbenrå igen. Overvejelserne faldt heldigvis positivt ud, og 1. september 1981 kunne han da afløse mig som landsarkivar og i løbet af nogle år var han leder af hele det lokalhistoriske arbejde i landsdelen. Med ubetinget tilfredshed og glæde har jeg kunnet se på denne udvikling og hans »forfølgelse« af mig. Fra mig og min familie skal der lyde et hjerteligt tillykke til Worsøe med de 60 år i ønsket om, at der må blive forundt ham mange gode arbejdsår fremover.

Peter Kr. Iversen

Den 17. september 1991 var henved 100 herrer i mørk habit – og enkelte pæne damer – mødt frem i det gamle Prinsens Palæ i Slesvig for at indvie Slesvig-Holstens flotte landsarkiv. De danske arkiver var talstærkt repræsenteret. Programmet antydede, at man skulle igennem en lang række af taler før rundvisningen og madderne.

Men det blev nu ikke så slemt – for som nr. tre på talerlisten bestiger nabo-landsarkivaren fra Aabenraa talerstolen. Venligt fanger han opmærksomheden: Lillebroderen overlader med en lykønskning pladsen som det flotteste arkiv i det sydlige Skandinavien og det nordlige Europa til storebroderen mod syd. Og så oprulles arkivaliernes levnedsløb – fra administrationens kontorer, gennem en truet eksistens i støvede fjernarkiver, indtil de kan indgå til saligheden i dokumenternes himmel – det nybyggede landsarkiv. Hele den værdige forsamling morer sig – og billedet dukker improviseret op igen hos de følgende talere – indtil arkivdirektør Witt får overrakt nøglerne til dokumenternes himmel. Ja, en uge senere kan kulturministeren i Landdagen i Kiel indlede førstebehandlingen af den slesvig-holstenske arkivlov med at gentage den danske arkivars bonmot.

Arkivaren fra Aabenraa blev dagens mand, næsten berømt, vel ikke originalt, men velvalgt og pædagogisk. Og det dygtige genbrug kunne mange andre kopiere. Selv det lille Arkiv ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg kan nu markedsføres som »dokumenternes himmel«. Men »hjælpen nordfra« rækker videre. Worsøe har givet anejægere og arkivlystne mange hjælpemidler: – »Det kan vi slå op hos Worsøe« – er ofte trylleformlen til løsning af et problem.

Historiske analyser kan indbringe hæder. Men ofte forældes de hurtigt. Historiske opslagsværker derimod indbringer nok ikke så mange palmer – men de letter vejen for andre – og har ofte det længste liv. Det kan vi nydere sige TIL LYKKE med.

Lars N. Henningsen

Kære Hans!

For godt 10 år siden var vi en lille gruppe historiestuderende, der i landsarkivet på Jagtvej blev indviet i den gotiske skriftlæsnings mysterier og det nyttige i arkivkundskab. Dengang slog det mig, hvor få historiestuderende der egentlig kendte og benyttede vore arkiver – og selv i denne lille skare var flertallet nærmest slagne med blindhed omkring studiet af personlighedens rolle i historien. Eller måske rettere: den synsvinkel var ikke ligefrem i vælten på de danske universiteter i de år ...

Få år senere krydsedes vore veje for første gang, efter at jeg var blevet bedt om at anmelde »Sønderjyske Årbøger 1984« til nærværende tidsskrift. Netop i denne årbog var der en rosende omtale af din »Slægtshistorie i Sønderjylland – en vejledning«; en bog jeg med skam at melde ikke kendte på daværende tidspunkt. Snart blev det dog klart for mig, at du ganske upåvirket af herskende mødestrømninger i årevis havde arbejdet med genealogien på din egen sobre og saglige facon.

Vor første samtale – pr. telefon – blev ellers ikke videre vellykket, da jeg flere gange i min iver og entusiasme kaldte dig »Hr. Worsaae« – indtil du lettere irriteret irettesatte mig med ordene: »Worsøe – vi har intet at gøre med Worsaae.«

Siden fik jeg jo lært det, og skylder dig megen tak, fordi du aldrig bar nag over denne indledende kardinalbrøler udi slægtsforskningen, men tværtimod altid har besvaret min fremfusende facon med mildhed og venligt tålmod. Faktisk var det den første – og vistnok eneste – gang, hvor du har ladet mig mærke den irritation du også kan rumme. Det er nok de færreste beskåret, at udvise det tålmod og den betydelige selvbeherskelse som du mestrer, Hans ...

Tommy P. Christensen

To gange Hans

De få kilder til vor ældre historie – når vi da bevæger os ud eller ned fra magtens centrum – har ført med sig, at bestemte navne, det være sig på steder eller personer – er blevet velkendte referencepunkter for fagets udøvere. Sig blot Starreklinte, Sørbymagle eller Christen Andersen til danske landbohistorikere, så kan de umiddelbart skyde sig ind på problemstillingen.

Hans H. Worsøe har på samme vis placeret en navne – præsten Hans Råde i Vonsild-Dalby – på historikerens mentale historiske landkort. Med de to fornemme kildeudgaver, Vonsild Kirkebog 1659-1708 fra 1982 og Vonsild-Dalby Tillysningsbog 1678-1683 fra 1987, er pastor Råde, hans sognebørn og pastoratet allernordligst i det gamle hertugdømme Slesvig blevet tilgængelige for alle historisk interesserede. En af disse fik endda en kronik i Politiken ud af det med en illustration af selveste Bo Bojesen.

De to udgaver ligger der. Der kan øses af dem til allehånde formål – til demografiske studier, til uddybning af vor viden om læsekyndigheden i fortiden, til at skaffe indsigt i de lokale forvaltningsmæssige strukturer osv. osv. Og så får man i tilgift et billede af en smuk præsteskikkelse, en god hyrde for sin flok.

Beboerne i Vonsild-Dalby i sidste halvdel af 1600-tallet var ikke snydt med deres Hans – landbohistorien i slutningen af 1900-tallet er endnu mindre med vor.

Claus Bjørn

Fra Abildsø til Worsøe

– slægtsnavne med efterleddet ø/oe/øe

- et første forsøg på opdeling af en navnetype

Af Tommy P. Christensen

I sin håndbog *Find dine rødder* giver Hans H. Worsøe en glimrende introduktion til emnet navneskik, og skriver blandt andet: "Oprindelsen til efternavnet skal søges i skikken at give tilnavn. Allerede fra vikingetiden kendes tilnavne, der kunne være nok så ramsaltede øgenavne. Andre var mere smigrende, som f.eks. Sigtryg Silkeskæg, eller blot neutralt konstaterende. Efterhånden som befolkningen voksede, blev der brug for at karakterisere personer med mere end et navn. Medens en tilflytter bedst kunne karakteriseres ved navnet på det sted, han kom fra, kunne en fastboende passende kendetegnes ved et såkaldt patronym, dvs. faderens navn plus søn eller datter. I særlige tilfælde kunne metronym, navn efter moderen, anvendes."¹

Mandøe på Mandø?

Desværre er dette ikke ensbetydende med, at vi blot kan forudskikke, at slægtsnavne² af sen-typen blev båret af den stedfaste befolkning, og slægtsnavne af stednavne-typen af landsdelens eller sognets tilflyttere. Omvendt kunne det nok være interessant at søge belyst, i hvilket omfang slægter har tillagt sig et stednavn som slægtsnavn, og hvorvidt klart afgrænsede lokaliteter i særlig grad begunstiger en sådan udvikling i brugen af stednavn som slægtsnavn.

Det må straks indrømmes, at der ofte vil være forskel på hvad der mere præcist skal forstås ved "klart afgrænsede", nemlig hvorvidt det skal forstås i de lokales egen opfattelse, eller snarere i omverdenens. Gård-navne må siges at være ét godt eksempel på en navnetype, der refererer til en særdeles afgrænset lokalitet, og de ses da også anvendt som slægtsnavne.

Et andet godt eksempel fra gruppen af sådanne navnetyper, nemlig ø-navnene, fremdrages – omend indirekte – i ovennævnte bog. H. H. Worsøe udvælger fra folketællingen 1801 et tilfældigt – men unægtelig klart afgrænset – område, nemlig øen Mandø sydvest for Ribe.

Efter endt undersøgelse fastslår Worsøe, at på grundlag af navnety-

perne som de ses i folketællingslisterne, udviser patronymerne – ikke overraskende – en dominerende rolle.³ Således viser navnestoffet hos øens indbyggere, at blandt øens husfædre har kun præsten Peder Lauritzen Muldvad, degnen Knud Nielsen Fogth og husmand Jens Hansen Guldager et efternavn der er andet og mere end et patronym. “Tæller vi madmor med, viser det sig, at præstens hustru anføres som Karen Clausen, medens alle andre har navne på datter” tilføjes det.⁴ Over halvdelen af de voksne indbyggere har patronymer efter de fire fornavne: Hans, Jens, Jørgen og Niels, men også usædvanlige navne, såsom Gregersen, Lambertsen, Simonsen og Bundesdatter finder man – ifølge folketællingen – på den lille Vadehavso.

Derimod er der ingen, som finder det nødvendigt, at benytte tilnavnet, endsige efternavnet Mandø/Mandøe/Mandøe, så længe de bor og opholder sig på øen. Tilsvarende udviser listen over underskrivere på Drejø Bylov i 1705, at kun én af de 26 husfædre, nemlig Hans Kock, underskriver sig med et efternavn der ikke er et patronym. Af sen-navne på Drejø dominerer Rasmussen, Nielsen og Hansen, men der ses også mere sjældne sen-navne som Strangesen, Josephsen og Ibsen.⁵ Heller ikke her, på Drejø i det sydfynske øhav, benytter man øjensynligt ø-navnet. Ganske anderledes stillede sagen sig øjensynligt, hvis man stod til søs eller slog sig ned andre steder i ind- og udland. Der kender vi flere eksempler på såvel efternavnet Manø/Mandøe, som efternavnet Drejø/Dreiøe.⁶

Ret skrivning?

En af de vanskeligheder, der straks møder os, når vi søger at sammenholde stednavne på klart afgrænsede lokaliteter, som for eksempel vore mindre danske øer, med de anvendte slægtsnavne er de varierende stavemåder (ortografien) i såvel stednavnematerialet som slægtsnavnematerialet; – et forhold der utvivlsomt også i nogle kildetyper kan afspejle variation i udtalen, herunder dialektale forskelle. Ganske vist er Familieretsdirektoratet i dag meget omhyggelige med registreringen af de såkaldt forbeholdte navne, ligesom Stednavneudvalget tager sig af de danske stednavne, og Dansk Sprognævn hvorledes de udtales korrekt, men sådan har det ikke altid været.⁷

Da Alfr. Thomsen i 1945 ønskede at øge kendskabet til “de danske Slægtsnavnes Liv og brogede Mangfoldighed”, i håb om, at *det* kunne sætte skub i diskussionen om navnesagen, så han sig henvist til “Vejvisere for Hovedstaden og de større Provinsbyer samt den københavnske Telefonhaandbog.”⁸

Den første bekendtgørelse om forbeholdte navne udsendtes først

nogle år senere, og Dansk Sprognævn blev først oprettet i 1955. Det skete iøvrigt på foranledning af Undervisningsministeriet i forbindelse med udgivelsen af den nye retskrivningsordbog, der afløste den gamle fra 1923. Det er nemlig kun godt 100 år siden, at der overhovedet udformedes detaljerede retskrivningsregler til brug i skolerne, idet sådanne indførtes fra skoleårets begyndelse, efter sommerferien, i 1890.

Idag fastlægges retskrivningen af de danske stednavne af et stående udvalg, Stednavneudvalget, der udsender retskrivningslister. Tilsvarende betyder vore dages mere rigide håndtering af slægtsnavnestoffet, at et bogstav kan "skille anerne". Således ses for eksempel blandt de beholdte navne: Fanø, Fanøe, Fahnø, Fahnøe samt Fanø-Pedersen og Fanøe-Christensen.⁹ Derimod giver det altså ikke nogen mening, set i et længere historisk perspektiv, hvis man i sin slægtsforskning – ud fra moderne ortografi – for eksempel sonderer mellem ældre kildematerialers anvendelse af Mandø/Manø, Mandøe/Manøe, Mandoe/Manoe etc. Lærerig i den henseende er i øvrigt nordmanden Henrik C. Finnes studie i navneforskydninger fra 1990.¹⁰

Tager man nu sit udgangspunkt i den generelle konstatering, at en gruppe af tilnavne, der fortæller om en bortrejst eller bortflyttet persons (oprindelige) hjemsted/hjemegn, kan antage form af slægtsnavne, kan der altså rejses det spørgsmål: Hvad kan en nærmere undersøgelse af sammenhængen mellem sådanne slægtsnavne og de modsvarende stednavne afdække? Vælger vi vore mindre danske øer, der ihvertfald må siges at være "klart afgrænsede lokaliteter", er der umiddelbart tre typer af slægtsnavne, der viser en tydelig sammenhæng med disse øers navne.

Dels er der de slægtsnavne, der som tilnavne, direkte refererer til øernes beboere, såsom *Furbo* (person fra øen Fur), *Thunbo* (fra øen Thunø), og *Venøbo* (fra Venø). Eller *Samsing* (fra Samsø) og *Hasting*. Det sidstnævnte kendes fra Lolland-Falster siden 1500-tallet, hvor det benyttes som tilnavn for en person der kommer fra Hasselø. Til denne type må iøvrigt også regnes *Errebo*, idet "Errebo/Erebo/Errboe" er et middelalderligt dansk tilnavn for en Ærø-bo.¹¹

Dels er der naturligvis de tilfælde, hvor ø-navne, der ikke har efterledet ø/øe/øe finder anvendelse som slægts- eller tilnavne. Der kan nævnes *Als*, *Amager*, *Bornholm*, *Falster*, *Fuhr*, *Hjelm*, *Hven*, *Langeland*, *Møen* og *Øland*.¹² Til denne type bør også et slægtsnavn som Lavendt regnes, idet det kommer af "Lavind", en ældre form af navnet "Langeland".¹³

Endelig er der den tredje type af slægtsnavne, hvor der ses sammenhæng med ø-navne som har efterledet ø/øe/øe. Det er denne, sidstnævnte type af slægtsnavne vi vil se nærmere på i det følgende. Det sker primært ud fra den umiddelbare antagelse, at bærere af disse slægtsnav-

ne må udvise en større eller mindre tilknytning til de pågældende danske øer i én eller flere generationer.

Slægts- og stednavne med efterleddet ø/oe/øe.

Indledningsvis må det konstateres, at tilsyneladende har ingen tidligere, hverken i dansk stednavneforskning eller i dansk personnavneforskning taget dette emne op til en særskilt behandling; ø-navne som slægtsnavne ligger hen som et uopdyrket felt. Det kan have flere årsager, men det er ihvertfald ikke fordi ønavne-stoffet er uinteressant. Adskillige danske øer, også af de små, bærer navne der må være af meget høj alder, måske op mod et par tusind år. Det fremgår dels af, at de indeholder gamle afledningsendelser, der dårligt nok forekommer i germansksproget tid i England. Dels af, at de afledte trænavne bølge-, ege- o.s.v., der allerede er almindelige i urnordisk tid, mangler i ønavnene, der i stedet har de uafledte Bogø, Egø o.s.v.¹¹

Indenfor stednavneforskningen har bebyggelsesnavne med efterleddet -ø da også vakt interesse, men kun i det omfang, der er tale om en afsvækket form af efterleddet -høj.¹⁵

Under alle omstændigheder har det den følge, at der ikke foreligger et umiddelbar tilgængeligt og brugbart datamateriale.

Derfor må vi se på de foreliggende muligheder for en dataindsamling. En nærliggende mulighed kunne være det store værk *Danmarks Stednavne*, hvor der indtil nu er udgivet 21 bind, samt den før omtalte bekendtgørelse om forbeholdte navne og selvfølgelig Georg Søndergaards bog om danske efternavne.

Førnævnte Alfr. Thomsen anfører i sin bog en række eksempler på, at de mindre øers navne er anvendt som slægtsnavne, og de gengives her som *Bilag a*, men listen er således ikke fuldstændig. Alligevel havde Thomsen fundet 30 ø-navne, hvoraf de 19 har efterleddet -ø/oe/øe.

Langt mere omfattende er Georg Søndergaards materiale, der baserer sig på Det centrale Personregisters (CPR) data om samtlige danske født efter 1835(!) og deres mellem- og efternavne, som de var registreret i 1971. Disse ca. 80.000 forskellige slægtsnavne er dog af flere årsager – og blandt andet i undersøgelsesøjemed – blevet reduceret af Søndergaard til et udvalg på 10.000 slægtsnavne. Dette reducerede navne-materiale, der til gengæld er offentligt tilgængeligt, danner grundlag for den foreliggende undersøgelse. I og med at danske stednavne kun i mindre udstrækning (under 20%) har fundet anvendelse som slægtsnavne, og slægtsnavne med efterleddet -ø/oe/øe i det hele taget er relativt få, er det ikke en uoverkommelig opgave, at udskille slægtsnavne med efterleddet ø/oe/øe.¹⁶

Derimod viser gennemgangen af den seneste bekendtgørelse, at denne navnetype er ganske talrig. De flere hundrede efternavne med efterleddet -ø/oe/øe udgør en svært håndterlig datamængde, medmindre man anvender edb. Af praktiske og økonomiske årsager er dette materiale derfor ikke anvendt som grundlag i den foreliggende undersøgelse.¹⁷ Resultatet, der her gengives som *Bilag b*, baserer sig altså istedet på Søndergaards 10.000 almindeligste danske slægtsnavne, og medtager i en parentes antallet af bærere i 1971.

De almindeligste slægtsnavne med efterleddet ø/oe/øe.

En løselig gennemgang af de almindeligste danske slægtsnavne med efterleddet ø/oe/øe (*Bilag b*) afslører straks, at ikke alle slægtsnavne med efterleddet -ø/oe/øe nødvendigvis beretter om bortdragne ø-boere.

Mest påfaldende – og problematisk – er de mange slægtsnavne med efterleddet -sø/soe/søe, da det i flere tilfælde ikke står klart, hvorvidt der er tale om et egennavn + genitiv s. Ser man for eksempel på slægtsnavnet Abildsø, kan der enten være tale om betydningen Abilds Ø eller Abild Sø, ligesom -s naturligvis kan høre til det foregående ords stamme.¹⁸

Også betydningen af Vikkelsø/Vikkelsøe må anses for usikker. Stednavneforskeren Bent Jørgensen finder det sandsynligt, at der er tale om en sammenstilling af det gammeldanske mandsnavn "Wighgisl" og ø, altså: "Wighgisl's ø".¹⁹

Heller ikke i de tilfælde, hvor der i stednavne-materialet er tale om toleddede egennavne, der er særskrevne som for eksempel Vær Sø (Vær sogn, Voer herred), kan en tilsvarende opsplitning forventes i slægtsnavne-stoffet. I stedet bliver det til en sammenskrivning, eller måske endog omformning der afspejler lokal dialekt. Således skulle slægten Weirsøe netop have deres navn efter Vær Sø i Østjylland, men der er ikke noget i udtalen og de overleverede former, der tyder på, at slægtsnavnet Weirsøe har noget med Vær Sø at gøre. Derimod er der fin overensstemmelse med udtale og 16-1700-tals former af Vedersø.²⁰

Et andet, måske lidt mindre iøjnefaldende problem er de mere eller mindre originale nyere konstruktioner, der i bedste fald er såkaldt "falske stednavne", i andre tilfælde kun plagiater af eksisterende slægtsnavne.

Endelig findes en ikke ubetydelig gruppe af slægtsnavne med efterleddet -ø/oe/øe, som øjensynligt ikke udviser nogen sammenhæng med danske øer der bærer et stednavn med efterleddet -ø/oe/øe.

Materialet frister således til forsøgsvis at opdele denne slægtsnavnetype i mindst fire grupper; nemlig en gruppe af "ø-navne" der udviser

overensstemmelse med faktiske, danske øers navne, en gruppe der udviser overensstemmelse med faktiske danske søers navne, en gruppe der ikke umiddelbart udviser overensstemmelse med faktiske danske øers eller søers navne, men nok med dansk stednavneskik; samt en restgruppe, der umiddelbart ikke lader sig indpasse som danske stednavne, hverken på øer, søer eller andre natur- og bebyggelsesnavne.

Navnesammenfald i sted- og slægtsnavne?

Det bliver dog hurtigt klart, at heller ikke en sådan opdeling er enkel og entydig at gennemføre, idet den ideelt set a priori fordrer, at vi har viden om, hvorvidt det enkelte slægtsnavn *har* sin oprindelse i en bestemt dansk lokalitet, og i givet fald i hvilken?

Tager man for eksempel slægtsnavnet Samsøe kan man med Georg Søndergaard i ryggen trygt hævde, at dets betydning må være øen Samsø i det sydlige Kattegat. På den anden side kender stednavneforskerne et enkelt eksempel på en sø, der kaldes "Sam Søen".²¹ Det svarer for så vidt udmærket til Søndergaards egen konstatering, nemlig: "Arbejdet med slægtsnavnene har lært mig, at det ikke er muligt at studere slægtsnavnets historie uden at have en omfattende viden om den enkelte slægt. Slægtsnavnestudier er på én gang slægtshistorie, sproghistorie og kulturhistorie."²²

Som et konkret – omend kuriøst – eksempel på baggrunden for et navneopkald indenfor denne navnetype kan Worsaaesø (Musse herred, Maribo amt) trækkes frem. Kammerherreinden på Engestofte Warinka Wichfeld, født Rosenkrantz, berettede efter sin mands død, at der i sommeren 1859 blev fundet flinteredskaber på en mindre ø tilhørende godset. Hendes mand, kammerherre Jørgen Wichfeld (1800-1888), der var meget optaget af oldsager og fædrelandets historie, tilkaldte straks arkæologen J. J. A. Worsaae (1821-85). Da fundet havde Worsaaes interesse, og han iøvrigt var en mand, der besad en vindende personlighed, rejste kammerherre Wichfeld sig under den efterfølgende middag, og holdt en lille tale, hvori han døbte øen "Worsaaes Øe" og skænkede den til oldforskeren!²³

Denne lille anekdote kan dog ikke ændre på det generelle i Søndergaards konstatering. Enten må vi afstå fra sådanne grupperingsforsøg, eller også må vi erkende, at resultaterne kun kan have foreløbig værdi. Problemstillingen kan altså snarere formuleres som følger: Når vi har påvist et sammenfald mellem en gruppe af slægtsnavne og en tilsvarende gruppe af stednavne, da må vi i hvert enkelt tilfælde af navnesammenfald søge bekræftet, at slægtens historie underbygger en særlig forbindelse til den pågældende lokalitet. Men iøvrigt må den foreliggende

opgave fortsat være at gøre et første forsøg på en opdeling af navnetypen, en første gruppering af "ø-navnene".

Et vægtigt hjælpemiddel i denne sammenhæng er John Kousgård Sørensen's store værk "*Danske sø- og ånavne*", der i syv bind gennemgår det samlede navnestof for det nuværende Danmark, Skåne og Sydslesvig.²⁴ Ved en systematisk gennemgang af dette værk er det nemlig muligt at udskille de tilfælde, hvor der ses overensstemmelse mellem navnet på en sø og et dansk slægtsnavn med efterledet *-sø/soe/søe*. Det er blevet gjort, og resultatet ses i form af de ca. 40 danske slægtsnavne, som er mærket med (#) i *Bilag c*.

Som tidligere nævnt dobbelt-markeres slægtsnavnet Samsøe på denne måde, ligesom slægtsnavnet Læssøe og slægtsnavnet Nexø, eftersom det i alle tre tilfælde må anses for tvivlsomt, hvorvidt der er tale om slægtsnavne, der tager deres betydning fra navne på søer.

Eksempelvis ses slægtsnavnet Nexø blandt de forbeholdte navne, og det vides om forfatteren til firebindsværket om Pelle Erobreren, Martin Andersen Nexø (1869-1954), at han sammen med sin familie som dreng flyttede til Bornholm, og at faderen, stenhugger Hans Jørgen Andersen (1837-1910) iøvrigt stammede fra egnen omkring Nexø.²⁵

Uden det dermed skal anses for endelig bevist, at der kun eksisterer denne ene slægt af navnet Nexø, må vi antage, at selvom det danske stednavn Neksø måtte findes flere steder i landet, så har i hvert fald den kendte forfatters slægt taget navn efter købstaden på Bornholm. En by, der til gengæld har taget navn efter den nærliggende sø, der i dag kaldes Ferskesø.²⁶

Vender vi os nu mod det centrale i vor undersøgelse, sammenfaldet mellem slægtsnavne og stednavne på danske øer, der har efterledet *ø/oe/øe* anfører Søndergaard selv de omtrent 30 tilfælde, som er markeret med (*) i *Bilag c*.

Blandt de øvrige slægtsnavne, ca. 45, er en del nyere konstruktioner, og for såvel disse, som resten gælder, at de ikke umiddelbart kan forbindes med sø- eller ø-navne fra det danske sprogområde, hvorimod flere må formodes enten at have deres oprindelse i færøske – og andre nordiske stednavne, eller i det sydslesvigske navnestof.

Mærkeligt nok er det nordiske indslag, for eksempel i form af svenske sjö/sjö- navne, altså navne endende på *-sjö/sjö* næsten helt fraværende i dette materiale. Et forhold, der måske skal tolkes som en meget hurtig fordanskning af dette nordiske navnestof og(?) de indvandrere som bar disse navne? At der ikke skulle være tale om nogen nævneværdig indvandring, for eksempel fra Sverige, må på forhånd afvises.²⁷

Dette første forsøg på en gruppering af ønavnene viser altså, at det

nok kan have mening, at søge en udskillelse af slægtsnavne, der har deres rod i danske sønavne eller i danske ønavne, men en temmelig stor og sammensat gruppe bliver tilbage.

Øer i navnehavet?

På baggrund af det foreliggende materiale kan det måske være på sin plads, at pointere, at slægtsnavne med efterleddet *ø/oe/øe*, hverken er særligt hyppige i det danske slægtsnavnestof (nemlig i størrelsesordenen 120 ud af 10.000, svarende til ca. 1,2%) eller en navnetype, hvor det enkelte slægtsnavn har mange bærere. Kun 16 af slægterne har mere end 100 bærere af slægtsnavnet.²⁸ Det kunne selvfølgelig skyldes det indlysende forhold, at små øer med ganske få indbyggere ikke rigtig tæller i det store hav af efternavne, som blandt andet udgøres af de mange senavne (Jensen, Nielse, Hansen osv). Men vigtigere må være, at hovedparten af ø-boerne jo ikke antager slægtsnavn efter deres fødeø. Tværtimod må det anses for temmelig sandsynligt, at de kendte slægtsnavne på de mindre danske øer som navnetype betragtet, *ikke* adskiller sig fra dem, som man kan møde inde i landet. Strangesen kan være en kendt slægt på Drejø, slægten Biørn på Kragerø²⁹ eller Lambertsen på Mandø, hvorimod ønavnet benyttet som slægtsnavn normalt kun ses blandt øboere, der i en generation eller mere har været væk fra øen. Det må dog forblive en påstand, indtil der foreligger et mere systematisk overblik, såvel over navneskikken på vore mindre øer, som over danske slægtsnavne med efterleddet *ø/oe/øe*.

Vender vi os mod et af de førnævnte 16 slægtsnavne, oven i købet et af de "ægte" ø-navne, nemlig *Worsøe*, anfører Georg Søndergaard ca. 162 bærere af navnet; noget nær rekorden blandt de "ægte" ø-navne, og klart flere end store og kendte ø-navne som Samsøe (ca. 85), Mandøe/Manø (ca. 27/37) eller Fahnøe/Fanø/Fanøe (ca. 79/44/46). Det kan derfor fastslås, at en direkte sammenhæng mellem øernes indbyggertal, det være sig i ældre eller nyere tid, og antallet af nulevende bærere af disse ø-navne som slægtsnavne skal man ikke forvente at finde. Specielt ikke i nyere tid, hvor princippet bag systemet med forbeholdte navne netop skal sikre, at kun én slægt bærer navnet.

Sammenfattende kan det konkluderes, at såvel vore mindre øer, som alle landets søer, hver især kun er ophav til en brøkdel af de slægtsnavne med efterleddet *ø/oe/øe* som kendes i dag, og som navnetype betragtet kun udgjorde ca. 1,2% af de undersøgte efternavne. Et resultat, der formodentlig kan underbygges yderligere ved en systematisk gennemgang af navnestoffet i *Bekendtgørelsen om forbeholdte navne*.

Det forekommer paradoksalt, at vore danske øers navne – som gen-

nemgående besidder en høj alder – kvantitativt langt overskygges af andre typer af ø-navne, når det drejer sig om anvendelsen som slægtsnavn. Noget overraskende må det derfor konkluderes, at det altså nærmest hører til undtagelserne, når for eksempel Vorsø – eller Worsøe om man vil – rent faktisk også er navnet på en ø. Worsøe har nemlig altid ligget i Horsens Fjord!

Bilag a:

Mindre danske øers navne anvendt som slægtsnavne ifølge Alf. Thomsen (Vore Slægtsnavne, Kbh. 1945, s. 36):

Als	Hven	Sprogø Stryhn(ø)
Baagøe	Langeland	Strømø (på Færøerne)
Bogø	Lavendt/Lavind ^m	Svelmøe
Barsøe	Læssøe	Taaasinge
Dreiø	Møen	Thundø Thurøe
Eegholm	Omøe Ouvø	Vejlø
Fa(h)nøe	Romø (Rømø eller Romsø)	Ærø/Arrøe ¹¹
Fuhr	Samsøe	Øland
Fænøe	Seierø	
Hjelm		

Bilag b:

Danske slægtsnavne som ender på -ø/oe/øe med mere end 25 nulevende bærere, ifølge Georg Søndergaard.¹²

Abrø (ca. 84, dansk stednavn, Østjylland).

Alsøe (ca. 42, dansk stednavn, Lolland).

Angelsø (ca. 36, dansk stednavn).

Ankersø (ca. 42, nyere konstruktion ud fra det danske mandnavn Anker, et tilnavn fra 1400-tallet).

Arnø (ca. 33, dansk slægtsnavn).

Bangø (ca. 47, dansk slægtsnavn/stednavn, Bang kendes som slægtsnavn siden 1500-tallet).

Barsøe (ca. 133, dansk stednavn, Sønderjylland).

Baunsøe (ca. 27, dansk stednavn, Baun betyder "bål, bakke").

Bergsøe (ca. 24, af Barsø, dansk ø. Patricisk slægt, bl.a. forfatteren Vilhelm Bergsøe (1835-1891) og fabrikant Paul B. (1872-1963)).

Bergø (ca. 34, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Bjarnø (ca. 57, dansk ø).

Bjergø (ca. 29, dansk ø)

- Bjørnø* (ca. 25, dansk ø i det sydfynske Øhav).
- Bogø* (ca. 39, dansk stednavn, kendes flere steder i landet. Benyttet som tilnavn siden 1600-årene på Lolland-Falster).
- Brenøe* (ca. 53, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Brunø* (ca. 41, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Bønøe* (ca. 29, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Baagø* (ca. 124, dansk stednavn, kendes flere steder i landet, sideformen: *Baagøe*).
- Carøe* (ca. 104, opr. et sønderjysk tilnavn, anv. siden 1500-tallet. Kaarø/Kaarøe/Kaare/-Karø, den sidstnævnte form kendes allerede i 1300-tallet. Den middelalderlige form "Kari" betyder "krøllet" og er også benyttet som mandnavn. Carøe er en dansk patricierslægt).
- Cassøe* (ca. 35, af det danske stednavn *Kassø*, Sønderjylland).
- Dagø* (ca. 83, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Damsø* (ca. 59, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion. Forleddet Dam kendes som folkeligt tilnavn overalt i Danmark siden 1200-tallet).
- Danø* (ca. 82, nyere konstruktion, den middelalderlige form Dan i betydningen "danser" kendes siden 1300-tallet. Direktør Steen Danø, f. 1933-).
- Dengø* (ca. 32, dansk gårdnavn, Vester Velling sogn i Midtjylland).
- Dreiøe* (ca. 39, dansk stednavn i det sydfynske Øhav).
- Eilsø* (ca. 35, dansk stednavn på Fyn).
- Eisensøe* (ca. 26, nyere konstruktion).
- Ellesøe* (ca. 38, dansk stednavn, kendes flere steder).
- Ellingsøe* (ca. 25, Elling kendes som stednavn flere steder i landet. Tilnavnet Elling/Ælling i middelalderformen Ellynggh kendes siden 1300-tallet, ligesom der kan være tale om et patronymikon af det frisiske mandnavn *Elle*).
- Enøe* (ca. 41, dansk ø, Sydvestsjælland).
- Fahnøe/Fianø* (ca. 79 og 44, dansk ø på Vestkysten, sideformen *Fanøe*, ca. 46 bærere).
- Farsø* (ca. 29, dansk stednavn, Himmerland).
- Faxøe* (ca. 29, afledt af det danske stednavn *Faxeø*?).
- Filsø* (ca. 55, dansk stednavn, kendes flere steder).
- Fjeldsøe* (ca. 53 af det danske stednavn *Fjelsø* i Himmerland).
- Fredsøe* (ca. 30, af det danske stednavn *Fredsø*, Lødderup sogn på Mors).
- Gedsø* (ca. 43, sideform af dansk stednavn i Midtjylland (?)).
- Gemzøe* (ca. 34, af dansk stednavn (?)).
- Glumsøe* (ca. 26, dansk stednavn, Sydvestsjælland, der kendes dog et enkelt eksempel fra 1300-tallet, hvor det anvendes som et tilnavn: *Glumsio*).
- Grundløe* (ca. 76, dansk sø – nu forsvundet – der lå i Skjoldenæsholmskovene ved Ringsted på Sjælland).
- Gudsø* (ca. 29, dansk stednavn, Sydøstlige Jylland).
- Harpøe* (ca. 153, dansk stednavn fra Vendsyssel).
- Hellesøe* (ca. 118, dansk stednavn fra Odsherred).
- Helligsø* (ca. 61, dansk stednavn, Nordvestlige Jylland. Kendes også i en sideform (ca. 37): *Helligsøe*).
- Hilligsøe* (ca. 85, afledt af det danske stednavn *Helligsø*).
- Hindø* (ca. 25, dansk ø).

- Hjarsø* (ca. 59, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Hjelmsø* (ca. 37, dansk stednavn på Sydvestsjælland).
- Hjærnsø* (ca. 26, dansk ø. *Hjærnsø*, middelalderlig form: *Hiærnsø*, kendes siden 1400-tallet).
- Hjortsø* (ca. 43, dansk gårdnavn, forleddet Hjort kendes som folkeligt tilnavn overalt i Danmark siden 1200-tallet, middelalderlig form: *Hiort*).
- Holsøe* (ca. 32, dansk stednavn. Jvf *Holtze* (ca. 67) af *Holtz*. Dansk sideform: *Holtse* (ca. 30)?).
- Hvalsøe* (ca. 52, dansk stednavn på Vestsjælland, middelalderlig form: *Hvalsø*, kendes siden 1500-tallet).
- Ilsø* (ca. 37, dansk stednavn/gårdnavn, alm. flere steder i landet. Sideform: *Ilsøe* (ca. 145)).
- Kallesøe* (ca. 218, dansk stednavn i det nordvestlige Jylland).
- Kantsø* (ca. 31, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Klæsøe* (ca. 27, dansk stednavn i det sydfynske Øhav).
- Kobberø* (ca. 117, dansk stednavn, nordvestlige Jylland. Badmintonspilleren Finn Kobberø (f.1936-)).
- Koldsø* (ca. 77, dansk stednavn, alm. flere steder. *Kold* dansk tilnavn af betydningen "kold" (altså modsat varm). Middelalderlig form: *Kool*. Man bemærker dog det tyske tilnavn *Koll*, der i sin middelalderlige form: *Kolle*, har betydningen "hoved" og kendes som et personligt tilnavn her i landet siden 1300-tallet, og i 1600-tallet specielt på Lolland-Falster).
- Kongsø* (ca. 42, dansk stednavn/gårdnavn, alm. flere steder).
- Krøgsøe* (ca. 47, dansk stednavn på det sydvestlige Sjælland).
- Lillesø/Lillesøe* (ca. 50 og 28, dansk stednavn, alm. flere steder).
- Lundø* (ca. 51, dansk stednavn, Ørslevkloster sogn, Midtjylland – eller dansk ø i Limfjorden).
- Lunøe* (ca. 102, af *Lundø*. Juristen Ib Lunøe (f. 1913-)).
- Lyngsø* (ca. 314, dansk stednavn, alm. flere steder. Sideform: *Lyngsøe* (ca. 108)).
- Læssøe* (ca. 45, dansk ø i Kattegat. Officeren Frederik L. Læssøe (1811-50)).
- Mandøe/Mandø* (ca. 27/37, dansk ø).
- Morsø* (ca. 39, sideform af *Mors* (ca. 53), dansk ø i Limfjorden).
- Munkesø* (ca. 33, dansk stednavn på Nord- og Østsjælland).
- Munkø* (ca. 44, dansk stednavn ?).
- Maaløe* (ca. 81, af det danske stednavn *Måle* (ældre form: *Maaløe*) på Fyn. Fast slægtsnavn siden 1700-tallets begyndelse).
- Nexø* (ca. 109, af det danske stednavn *Neksø*, alm. flere steder).
- Nolsøe* (ca. 57, sø i Vendsyssel).
- Omø* (ca. 28, dansk ø).
- Oversø* (ca. 32, dansk gårdnavn, alm. flere steder).
- Ronøe* (ca. 26, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Samsøe* (ca. 85, dansk ø).
- Sandø* (ca. 25, *Sand* er et dansk folkeligt tilnavn, der er alm. flere steder).
- Sejersø* (ca. 31, af det danske stednavn *Sejerø* i Vestsjælland).
- Sparsø* (ca. 27, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).
- Sprogø* (ca. 30, dansk ø. Sideform: *Sprogøe* (ca. 46). Skuespilleren Ove S. (1919-)).

[*Stryhn*] (ca. 263, dansk tilnavn, middelalderlig form: *Stryn*. Kendes siden 1500-tallet, ældre navn for Strynø).

Sø (ca. 84, dansk tilnavn. Sideform: *Søe* (ca. 322)).

Søvsø (ca. 52, dansk stednavn, Midtjylland).

Thernøe (ca. 33, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Thorsøe (ca. 109, dansk stednavn, Midtjylland. Historikeren Alex. T. (1840-1920)).

Thorø (ca. 30, dansk ø. Sideform: *Thorøe* (ca. 47)).

Thrysøe (ca. 167, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Thunø (ca. 94, dansk ø).

Topsøe (ca. 44, af det danske stednavn *Topshøj*; Kirke Helsingø sogn, Vestsjælland/Lynge sogn, Vestsjælland. Kemikeren Halldor T. (1842-1935), forfatteren Vilhelm T. (1840-81), litteraturhistorikeren Helge Topsøe-Jensen (1896-1976)).

Törnøe (ca. 66, af dansk ønavn).

Tronøe (ca. 33, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Trudsø (ca. 26, dansk stednavn, Vestjylland).

Tvarnø (ca. 59, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Ulsø (ca. 39, dansk stednavn, Vestjylland. Sideform: *Ulsøe* (ca. 29)).

Vagnsø (ca. 39, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Vangsø (ca. 36, af det danske stednavn *Vangsø* i det nordvestlige Jylland). Sideform: *Vangsøe* (ca. 27).

Vedersø (ca. 53, dansk stednavn i Vestjylland).

Vedsø (ca. 28, dansk stednavn, Vestsjælland).

Vejlø (ca. 75, dansk stednavn, alm. flere steder).

Venø (ca. 63, dansk ø. Kendes også i sammensætningen: *Venøbo* (ca. 27)).

Vierø (ca. 27, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Vigsø (ca. 119, dansk stednavn fra det nordvestlige Jylland).

Vikhelsø (ca. 60, af det danske stednavn *Vigelsø*, Østrup sogn, på Nordfyn. Sideformer: *Vikhelsøe* (ca. 41) og *Wikkelsø* (ca. 43)).

Vixø (ca. 26, sideform til *Vigsø*).

Walløe (ca. 28, sideform af det danske stednavn *Vallø*, på det sydøstlige Sjælland).

Walsøe (ca. 27, af det danske stednavn *Hvalsø*, Østsjælland).

Warthoe (ca. 38, tysk kortform af gammelt mandsnavn på War- (Wartmann, Wartold o.a.) – eller af det danske gårdnavn *Wartou*, Toustrup sogn, Sydvestjylland).

Weirsøe (ca. 32, af det danske stednavn *Vær Sø*, Østjylland).

Wexø (ca. 25, af det svenske stednavn *Växjö*).

Worsøe (ca. 162, af Vorsø, dansk ø i Østjylland. Kendt som slægtsnavn siden begyndelsen af 1700-tallet).

Æbelø (ca. 77, dansk ø. Sideform: *Æbeløe* (ca. 25)).

Ærø (ca. 42, dansk ø).

Øe (ca. 40, nyere dansk slægtsnavn).

Ørnø (ca. 27, nyere konstruktion?).

Østerø (ca. 25, nyere dansk slægtsnavn).

Aarsø (ca. 26, dansk slægtsnavn, nyere konstruktion).

Aarøe (ca. 151, dansk stednavn, Sønderjylland).

Bilag c:

Danske slægtsnavne som ender på -ø/oe/øe med mere end 25 nulevende bærere, opdelt efter type. (Ifølge Georg Søndergaard, *Danske efternavne – betydning, oprindelse, udbredelse*).

= Sønnavn ifølge John Kongsgaard Sørensen, Danske sø- og ånavne.

* = Ønavn, ifølge Georg Søndergaard

<i>Atrø</i> (*) ¹³	<i>Lyngsø/Lyngsøe</i> (#) ⁵⁰
<i>Alsøe</i> (#) ¹¹	<i>Læssøe</i> (#*) ⁶⁰
<i>Barsøe</i> (#) ³⁵	<i>Mandøe/Manø</i> (*)
<i>Bergsøe</i> (*)	<i>Morsø</i> (#*) ⁶¹
<i>Bjarnø</i> (*)	<i>Munkesø</i> (#) ⁶²
<i>Bjergø</i> (*)	<i>Nexø/Neksø</i> (#) ⁶¹
<i>Bjørnø</i> (*)	<i>Nolsøe</i> (#) ⁶¹
<i>Bogø</i> (*)	<i>Omø</i> (*)
<i>Båggø/Baaggø/Baugøe</i> (*) ³⁶	<i>Oversø</i> (#) ⁶³
<i>Damsø</i> (#) ³⁷	<i>Samsøe</i> (#*) ⁶⁶
<i>Dengsø</i> (#) ³⁸	<i>Seierø</i> (*)
<i>Dreiøe/Drejø</i> (*) ³⁹	<i>Sparsø</i> (#) ⁶⁷
<i>Eilsø</i> (#) ⁴⁰	<i>Sprogø</i> (*)
<i>Ellesøe</i> (#) ⁴¹	<i>[Stryhn]</i> (* - ældre navn for Strynø) ⁶⁸
<i>Enøe</i> (*)	<i>Sø/Søe</i> (#) ⁶⁹
<i>Fahnøe/Fanø/Fanøe</i> (*)	<i>Søvsø</i> (#) ⁷⁰
<i>Farsø</i> (#) ⁴²	<i>Thorø/Thorøe</i> (*)
<i>Filsø</i> (#) ⁴³	<i>Thunø</i> (*)
<i>Fjeldsøe</i> (#) ⁴⁴	<i>Tornøe</i> (*)
<i>Gedsø</i> (#) ⁴⁵	<i>Ulsø/Ulsøe</i> (#) ⁷¹
<i>Glumsøe</i> (#) ⁴⁶	<i>Vedsø</i> (#) ⁷²
<i>Grundtsøe</i> (#) ⁴⁷	<i>Venø</i> (*)
<i>Gudsø</i> (#) ⁴⁸	<i>Vigsø</i> (#) ⁷³
<i>Harpsøe</i> (#) ⁴⁹	<i>Vikkelsø/Vikkelsøe/Wikkelsø</i> (*) ⁷⁴
<i>Hellesøe/Helligsø/Helligsøe/Hilligsøe</i> (#) ⁵⁰	<i>Vixø</i> (# se: Vigsø).
<i>Hindø</i> (*)	<i>Walsøe</i> (# se: Hvalsø).
<i>Hjelmsø</i> (#) ⁵¹	<i>Weirsøe</i> (#) ⁷⁵
<i>Hjernø/Hjarnø</i> (*)	<i>Worsøe</i> (*)
<i>Hjortsø</i> (#) ⁵²	<i>Æbelø/Æbeløe</i> (*)
<i>Holsøe</i> (#) ⁵³	<i>Ærø</i> (*)
<i>Hvalsøe/Hvalsø</i> (#) ⁵⁴	<i>Østerø</i> (*) ⁷⁶
<i>Ilsø/Ilsøe</i> (#) ⁵⁵	<i>Aarsø</i> (#) ⁷⁷
<i>Kallesøe</i> (#) ⁵⁶	<i>Aarøe</i> (*) ⁷⁸
<i>Krogsøe</i> (#) ⁵⁷	
<i>Lillesø/Lillesøe</i> (#) ⁵⁸	
<i>Lundø/Lunøe/Lundø</i> (*)	

Uden umiddelbart påviselig tilknytning til danske sø- eller ø-navne.⁷⁹

Angelsø (måske Angeln, halvøen mellem Flensborg Fjord og Slien i Sydslesvig, der på dansk hedder Angel).

Ankersø

Arnø

Bangsø

Baunsøe

Bergø

Brenøe

Brunø

Bønsøe

Carøe

Cassøe

Dagø (dansk slægtsnavn, måske inspireret af den tidligere danske besiddelse i Østersøen Dagø, der sammen med Øsel ligger ud for Estlands kyst).

Danø

Eisensøe (nyere konstruktion, forledet fra tysk (Eisen = Jern) er anvendt i flere udenlandske efternavne (e.g. Eisenhower, Eisenstein, Eisenreich) og med dette efterled må betydningen nærmest være "Jernsøen").

Ellingsøe

Faxøe

Fredsøe

Gemzøe (af norsk eller svensk (skånsk) stedsnavn?).

Hjarsø

Kantsø

Klæsøe

Kobberø

Koldsø

Kongsø

Munkø

Maaløe

Ronøe

Sandø

Thernøe

Thorsøe

Thrysøe

Topsøe

Tronøe

Trudsø

Tvarnø

Vagnsø

Vangsø

Vedersø

Vejlø

Vierø

Walløe (???)⁸⁰

Warthoe

Wexø

Øe

Ørnø

Noter:

1. Hans H. Worsøe: Find dine rødder. Politikens håndbog i slægtshistorie. Kbh. 1987, s.106 (herefter: Worsøe -87).
2. I det følgende bruges "slægtsnavne" synonymt med "efternavne", idet de foretagne undersøgelser baserer sig på materiale fra tiden før den nu gældende navnelov, der trådte i kraft 1. april 1982, og i øvrigt primært på Georg Søndergaard's materiale dækkende de 10.000 almindeligste slægtsnavne i Dan-

mark i 1971 (Georg Søndergaard: Danske efternavne – betydning, oprindelse, udbredelse. Kbh. u.å. [1984], et nyt oplag er udsendt i 1991).

3. Worsøe -87, s.111.

4. Ibid. s.112.

5. Otto Jonassen: Drejø -"øen midt i Verden". Svendborg, 1989, s.13-17, "Føremelte Dreyø Byes Vedtegts poster Som oss Dreyøe Byens Indbyggere efter Begiering er meddeelt..."

- Den kvantitative navnefordeling på Drejø i 1705 ser således ud:
- Rasmussen (6), Nielsen (5), Hansen (3), Ibsen (2), Josephsen (2), Strangesen (2) samt 1 forekomst af hver af de resterende: Andersen, Clausen, Jensen, Mortensen, Pedersen og Kock. Ialt: 26.
6. Søndergaard, s.95 og 48 samt Bekendtgørelse om forbeholdte navne. Familieretsdirektoratets bekendtgørelse af 10. august 1987 (herefter Bkt).
  7. Se: Bkt. Kristian Hald: Danske stednavne med udtale-angivelse. Dansk Sprognævn. Kbh. 1975 (2. udg.). Dansk Sprognævn – Årsberetning (1955/56ff.). Muligheden for at antage et forbeholdt navn har iøvrigt eksisteret siden navneloven af 1903.
  8. Alfr. Thomsen: Vore slægtsnavne. En undersøgelse af vore slægtsnavnes oprindelse og fordeling med særligt henblik paa -sen navnene. Kbh. 1945 (herefter: Thomsen), forord og s. 16.
  9. Bkt. s.103 og 105.
  10. Henrik C. Finne: En studie i navneforskynninger. Art. i: Personallhistorisk Tidsskrift 1990:2, s.169-182.
  11. Søndergaard, s. 53, 58, 67 og 130.
  12. Thomsen, s.36 samt Bkt.
  13. Thomsen, s.36, se dog Søndergaard s.89, der ikke medtager dette efternavn.
  14. Kr. Hald: De danske Ønavne, i: *Namn och bygd*. Uppsala, 1971, p. 71-84.
  15. Vibeke Christensen: Udviklingen af høgh (-) i østdanske stednavne. I: *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie*. Kbh. 1971, p. 65-74. På Institut for Navneforskning ved Københavns Universitet findes: Middelalderlige bebyggelsesnavne på -høgh(æ). Upubliceret prisopgave fra 1964 i Nordisk Filologi. Heri hedder det bl.a. i forbindelse med den sproglige afgrænsning af efterledet -høgh(æ) (s.9-10): "En række alm. stednavne-efterled, -*lev*, -*sø*, -*ø*, -*å* kan i den middelalderlige ortografi optræde i former, der er sammenfaldende med den ortografiske gengivelse af udviklingen af høgh(æ); sammenfald med -*lev* og -*sø* finder naturligvis kun sted i de tilfælde, hvor høj-navnets forled ender på / eller s..."
  16. Søndergaard, s.6. I 1987 har han iøvrigt udsendt en »Oversigt over efternavne i Danmark«, baseret på en CPR-udkørsel fra 1985. Her er benyttet udgivelsen fra 1991. Jfr. note 2. Sammenholdes Søndergaards reducerede udvalg med det originale materiale vil antallet af *ø/oe/øe*-navne utvivlsomt svulme voldsomt. Jfr. det følgende om de forbeholdte navne.
  17. Særligt interesserede kan, ved henvendelse til forfatteren, få tilsendt en udskrift over alle forbeholdte navne med efterledet -*ø/oe/øe*, og startende med forbogstav A til N; ialt ca. 950 forbeholdte efternavne.
  18. Om *sø* som etymologisk stednavneendelse har Vibeke Dalberg skrevet i: *Efterledsattraktion – belyst ved danske landsbynavne på -sø*. i: *Stednavne – ændringer og funktionalitet*. Kbh. 1991, p. 26-33.
  19. Søndergaard, s.136. *Danmarks Stednavne nr. 14* (Odense amtsbebyggelsesnavne. Kbh. 1969), s. 155.
Bent Jørgensen: *Dansk Stednavneleksikon*, bind 3: Jylland. Sydlige del. Fyn med omliggende øer. Kbh. 1983, s.147.
  20. *Danmarks Stednavne nr. 12* (Stednavne i Århus og Skanderborg Amter. Kbh. 1964), p. 198, 208. John Kousgaard Sørensen: *Danske Sø- og Ånavne*. Bd. 7, p. 361. *Vedr. Vedersø*, *Danmarks Stednavne XVII 466*. Jeg skylder stednavneforskeren Bent Jørgensen tak for denne konstatering.
  21. Søndergaard, s.116. John Kousgård Sørensen: *Danske sø- og ånavne*, bd.6. Kbh. 1987, s.28.
  22. Søndergaard, s.4.
  23. Se herom i *Maribo Amts stednavne* (Danmarks Stednavne Nr. 11). Kbh. 1954, p.167.
  24. Den helt præcise geografiske afgrænsning kan man læse om i værkets første bind, s.19-22.
  25. *Dansk Biografisk Leksikon (DBL)*. (3. udg.) bd.1, s.223ff.
  26. Bent Jørgensen: *Dansk Stednavneleksikon*, bd. 1: Øerne øst for Storebælt. Kbh. 1981, s.87. John Kousgård Sørensen: *Danske sø- og ånavne*. Bd. 2 (E-G), s.85.
  27. Interesserede henvises til Richard Willerslevs undersøgelser, bl.a. publiceret i: *Den glømt indvandring. Den svenske indvandring til Danmark 1850-1914*. Kbh. 1983.
  28. Det drejer sig ifølge Søndergaards opgivelser om flg. slægter:
Barsø, Baagø, Carøe, Harpsøe, Hellesøe, Kallesøe, Kobberø, Lunøe, Lyngsi/Lyngsie, Nexø, Thorsøe, Thyrsøe, Vigsø, Worsøe og Aarøe.
  29. E. A. Thomle: *Lidt om Kragerø-Slægten Biørn og dens Oprindelse*. I: *Personalh.* T. 8. rk. bd. 1 (1922), s.128-41, specielt s. 139.
  30. Ældre navn for Langeland.
  31. *Arrøer* er en fortykket form af *Ærø*.
  32. Her efter Georg Søndergaard: *Danske efternavne – betydning, oprindelse, udbredelse* (u.å.) p.28-144.
  33. Søndergaard p.29: "dansk stednavn. Ø.Jyll." Der må sigtes til øen Alrø i Horsens Fjord.
  34. Sørensen I:55f.
  35. Sørensen I:122.
  36. Søndergaard, p.45 anfører: "dansk stedn., alm. flere steder." Navnet placeres her under øer, da Bågø faktisk ligger i Lille Bælt (nord-vest for Assens).
  37. Sørensen I:298f.
  38. Sørensen I:306.

39. Søndergaard, p.48 anfører det som: "dansk stedn. S.Fyn. Ø" – der er naturligvis tale om øen i Det sydfynske Øhav, og navnet er derfor medtaget her.
40. Sørensen III:228ff.
41. Sørensen II:39f.
42. Sørensen II:77.
43. Sørensen II:88.
44. Sørensen II:101.
45. Sørensen II:207.
46. Sørensen II:242.
47. Sørensen II:267.
48. Sørensen II:290.
49. Sørensen III:37.
50. Sørensen III:63f. og 67.
51. Sørensen III:89f.
52. Sørensen III:94f.
53. Sørensen III:141.
54. Sørensen III:182f.
55. Sørensen III:228ff.
56. Sørensen IV:22.
57. Sørensen IV:199ff.
58. Sørensen IV:321.
59. Sørensen IV:376f. Se også *Lungesø* (IV:365).
60. Sørensen IV:385f. Se også *L:-ø* (IV:380). Søndergaard, p.93.
61. Sørensen V:81. Søndergaard, p.98.
62. Sørensen V:94f.
63. Sørensen V:128f.
64. Sørensen V:145.
65. Sørensen V:208.
66. Sørensen VI:28. Søndergaard, p.116.
67. Sørensen VI:287.
68. Stryhns anvendelse som tilnavn (slægtsnavn?) kan dokumenteres på Fyn fra 1500-årenes begyndelse ("Hanss Stryn" løs seddel (s.72a) i skatteregnskabet 1511. (Næsbyhoved Lens Regnskaber 1502-1511. Udgivet ved Haakon Bennike Madsen og Erland Porsmose. (Danske Middelalderlige Regnskaber 3). Odense, 1991, p.436).)
69. Sørensen VI:453.
70. Sørensen VI:469.
71. Sørensen VII:202ff.
72. Sørensen VII:265f.
73. Sørensen VII:275f.
74. Søndergaard, p.136: "*Vikkel.sø* 60 af dansk stedn. *Viggelsø*, Østrup s. N.Fyn." Det er tale om en ø i Odense Fjord, hvorfor navnet er medtaget her.
75. Sørensen VII:360ff.
76. Søndergaard, p.143: "nyere dansk slægtsnavn". Medtaget her, da Østerø ved Knudshoved og Slipshavn, godt nok ikke idag fremstår som en ø, men antagelig har gjort det i ældre tid. Stednavneforskeren Bent Jørgensen har venligst overfor forfatteren påpeget, at der givetvis (i forbindelse med dette slægtsnavn) er tale om færøsk navnestof.
77. Sørensen VII:443f.
78. Søndergaard, p.144: "*Aarøe* 151 dansk stedn. S.Jyll." Da der må være tale om øen af samme navn ved indsejlingen til Haderslev Fjord, er navnet placeret her.
79. Tilløjelserne i parentes er forfatterens, ikke Søndergaards.
80. Søndergaard, p.138: "*Walløe* 28 sidef. af dansk stednavn *Vallø*, SØ.Sjæll. Bent Jørgensen antager i Dansk Stednavneleksikon 1, p.131, at der snarest er tale om det gammeldanske mandnavn Wali.

Tommy P. Christensen, f. 1955, cand.mag. arkivar ved Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Har tidligere publiceret artikler i Personalhistorisk Tidsskrift, senest i 88:2 (Folketællingen 1801 – pålidelig eller mangelfuld?). Adr. Bulgariensgade 5, st., 2300 København S.

Kristrup-Winther-Slægten

Af Flemming Aagaard Winther og Chr. Sloth

Med Niels Jensen Winthers autobiografi i Kristrup sogns ældste kirkebog¹ har vi de første sikre oplysninger om den familie, der kan kaldes Kristrup-Winther-Slægten. Blandt de mange danske Winther-slægter indtager den ikke nogen fremtrædende plads; men den vides dog at have nulevende kognatiske efterkommere (bl.a. Chr. Sloth). De ældste generationers forhold har hidtil været uafklarede, derfor vil slægten i det følgende blive undersøgt frem til ca. 1800, hvor Winther-navnet forsvinder – eller i hvert fald for tiden ikke kendes længere.

Indledningsvis skal nogle genealogiske problemer i forbindelse med familien omtales. – Niels Jensen Winther havde en »dobbeltgænger«, der var kapellan ved Viborg Domkirke.² Han sammenblandes af E. Qvistgaard³ med Kristrup-præsten. Kapellanen fødtes på Kongens Jagtgaard i Vig Sg. [Ods Hd.] og blev 1651 student fra Roskilde. 1660 kom han til Viborg Domkirke, og 21. okt. 1663 blev han i Sortebrødre Sg. gift med Anna Christensdr. Bloch, d. marts 1695 i Viborg. N.J.W. døde 20. marts 1694 sammesteds; de havde ingen efterlevende børn.⁴

Wibergs formodning,⁵ at Kristrup-præsten kan være broder til sgpr. Søren Jensen Winther (1644-1682) i Aarslev, Hørning, Lime er også urigtig. S.J.W. tilhører Aarhus-Winther-slægten [benævnt efter stamfamiliens bopæl], og hans forældre og søskende er velkendte.⁶

Endvidere har det været formodet,⁷ at herredsfoged Niels Pedersen Winther i Hassing og Refs Hd. (d. 14. jan. 1749 Villerslev), skulle være identisk med præstesønnen af samme navn fra Skjolde [nr. 15 i det følgende]. – Det kan ikke være tilfældet, da herredsfogeden 1736 indberetter,⁸ at han før han 1722 fik embedet »i 18 år havde været i forskellige tjenester ...«. Han må altså være væsentligt ældre end nr. 15, der er f. 1701. Problemet med [nr. 1] Jens Nielsen Winthers fødselsår bør nævnes, også fordi Carl Klitgaard⁹ har overtaget Wibergs oprindelige version »f. i Kristrup v. Rand. af simple Forældre 7/5 63«. – I testimoniet [teologisk eksamensbevis] fra Københavns Universitet¹⁰ angives J.N.W. født 7. maj 1663, sendt i Randers skole i sin alders 12. år, hvor han blev i ca. 10 år. Ved Univ. studerede han i ca. 3 år indtil testimoniets datum 4. november 1686. – Summen af disse tidsangivelser er ca. 25 år, så edsprotokollens¹² tekst to år senere: »Subscribo Janus Wintherus Nci: vocatus

comminister Eccl. Aabye-Biersted in nomarchia Paludana, inauguratus die Novembr. anno 1688. Ætatis 26«, – synes meget rimelig. J.N.W. har altså på dette tidspunkt under ed bekræftet at være gammel nok til at få præsteembede [25 år].

Nu findes der talrige eksempler på kandidater, der manglede »nogle måneder« i den kanoniske alder, og som fik bevilling på alligevel at blive ansat. J.N.W. var imidlertid kun 20 år 6 md., da han blev ordineret, hvis faderens levnedsbetegnelse står til troende. Det synes der ingen grund til at tvivle på, bl.a. da hele kronologien er logisk sammenhængende. Derfor ser det ud til, at J.N.W. på et tidligt tidspunkt bevidst har villet forbedre sin udgangsposition i kampen for præstekald ved at lægge nogle år til sin alder. Den sædvanlige aldersangivelse ved immatrikulationen 1684 synes således at mangle.¹³ – Da Krstrup kirkebog efter Niels J. Winthers død 1695 ville komme i fremmede hænder, kan vi gætte på, at det er J.N.W., der har rettet 1668 til 1663 for ikke at risikere at blive anklaget for mened. At han så er født før forældrenes ægteskab er et mindre problem.

1. Generation

Niels Jensen Winther, f. i begyndelsen af december 1638 i Randers. Forældrene var Jens Christensen og Anna Sørensdatte; de boede formodentlig i Graabrødre Sg. 1638, da N.J.W. blev døbt der. Hvis ikke moderen var gift flere gange, levede Jens Christensen 1660/61, idet N.J.W. skriver, at han da »overvintrede hos min familie«. Faderen må formodes død før 1668, idet den ældste sønnesøn synes opkaldt efter ham. – Anna Sørensdr. døde 20. april 1679 og blev begravet i Værum 28. april.

N.J.W. efterfulgte 1666 Peder Nielsen som sognepræst til Krstrup og Hornbæk og døde i embedet 28. okt. 1695. – Den 6. febr. 1667 blev han trolovet og 20. marts samme år gift med *Anna Andersdatte*, hvis herkomst ikke kendes. Hun døde 1706 og blev begravet 12. marts, 66 år gl. [altså f. ca. 1640]. – To af hendes søstre kendes, een af samme navn i Randers, nævnt som gudmor 10. maj 1668 i Krstrup, og Margrethe A.dtr., gudmor 9. maj og 6. juni 1669 samt 31. juli 1670 og 22. nov. 1671 ssts. – 4 sønner og 2 døtre: 2. Generation nr. 1-6.

2. Generation

Niels Jensen Winther og Anna Andersdatters børn

1. *Jens Nielsen Winther*, f. 7. maj 1668 i Krstrup. Student fra Randers 1684, teologisk kandidat 4. nov. 1686. Den 7. dec. samme år blev han medhjælper hos biskop Søren Glud i Viborg¹⁴ og hører ved latinskolen der. I slutningen af 1688 kaldes han til medtjener i ordet og

designeret efterfølger for sgpr. Hans Poulsen Tancke i Aaby og Biersted sg.¹⁴ De indgår en kontrakt, hvorefter J.N.W. forpligter sig til at ægte en af Tanckes døtre.¹⁵ Efter hans død 1. maj 1696 ægtede J.N.W. imidlertid i stedet enken, *Bodil Hansdatter*, den 14. apr. 1697. – Hun døbtes 16. jan. 1653 i Aalborg [Bud.] som datter af borgmester Hans Sørensen [d.y.] og Elisabeth Larsdatter,¹⁵ og døde 10. marts 1725, begr. 16. marts i Aaby.¹⁶ Hun var anden gang blevet enke 3. juli 1724,¹⁷ da Jens Winther døde. De havde kun een søn: 3. Generation nr. 7.

Aaby, Biersted har været et vel aflagt kald med indtægter, der var store nok til at kunne deles. Således indberettede H. P. Tancke 1690, at Jens Winther nød præstegården med al sin avl samt en stor del af tienden.¹⁸ 1709 blev J.N.W. provst i Kjær Hd. og ansatte omtrent fra denne tid også en personel kapellan. Han overlevede de to første af sine medtjenere, og den tredje blev efter hans død i første omgang skibspræst¹⁸ – et lidet eftertragtet embede. Baggrunden for det var, at mag. Steen Clausen Kjærulf til Ulsted Sg. allerede 1712 havde fået ekspektancebrev på kaldet, hvilket egentlig var forbudt. Der opstod efter J.N.W.s død i 1724 en tidstypisk strid om efterfølgen mellem sgpr. Peder Jacobsen Deichmann til Aaerstrup, Buderup, Gravlev og mag. Kjærulf. Det skal her blot nævnes, at også et andet forbud, nemlig mod at ledsage ansøgninger med »skænk og gave«, blev overtrådt ved denne lejlighed, idet Kjærulf forærede oversekretæren ved Danske Kancelli, Frederik Rostgaard 1000 Rdl., da han fik kaldet. – Det var efter datidens forhold en enorm sum penge, der da også blev et af anklagepunkterne ved kommissionsundersøgelsen af Rostgaards embedsførelse året efter.¹⁹

2. *Anders Nielsen Winther*, f. 2. maj 1669 i Kristrup. 1677 blev han sat i Randers Latinskole, som han forlod 1683, 14 år gl. Han kom først i tjeneste hos Frederik Arensdorff til Overgaard, antagelig som skriverdreng. Knap 20 år gl. skiftede han herskab og tjente nogle år Mogens Skeel til Fussingø. 1694 forpagtede han af sidstnævntes enke, Helle Helene Rosenkrantz, Lundergaard i Jetsmark Sg. mod en årlig afgift på 370 Rdl.²⁰ og boede på denne gård til mindst 1703.²¹ – Ca. 1696 må han være blevet gift med *Karen Enevoldsdatter*, f. ca. 1670, antagelig i Børglum, hvor hendes far Enevold Ibsen var ridefoged og/eller forpagter ved klostret. Moderen [hendes 2. ægtesk.] var Birgitte Nielsdatter.²²

1703 købte Anders N. W. Tolstrup Nørgaard i Næsborg Sg. samt en mindre gård i Skarpsalling Sg., men måtte samtidig låne 450 Rdl.,

som broderen hr. Jens i Aaby [nr. 1] kautionerede for.²² – Familien nævnes 1710 i Ranum og synes 1711-12 at have beboet Tolstrup Nørgd.²³ Senere træffes Karen og Anders W. 1717-21 i Mallegaard, og de er formodentlig blevet boende på denne egn, evt. sammen med Anders' søster Anne [se nr. 5].

A.N.W. blev begr. 26. febr. 1744 og K.E. 21. marts 1738. Begge begravelser er indført i Bjørnsholm kirkebog.²¹ De havde 2 sønner og 5 døtre: 3. Generation nr. 8-14.

3. *Peder Nielsen Winther*, f. 24. juli 1670 i Krstrup. Sammen med sine to ældre brødre kom han i en alder af kun 3¹/₂ år til Johan Sadelmager i Krstrup for at lære dansk læsning [og vel skrivning]. 1677 blev han igen sammen med brødrene, nu knap 7 år gl. sat i Randers Latinskole. Imidlertid dimitteredes han først fra denne 17. juni 1689 i en for studenter normal alder af ca. 19 år.²⁵

Det vides ikke, hvornår han blev cand. theol.; men 1693 træffer vi ham som huslærer hos sgpr. Niels Sørensen Glud i Glud, Hjarnø Sg.,²⁶ og den 11. april 1696 blev han kaldet til efterfølger for sgpr. Peder Pedersen Hærup²⁷ i Skjolde, Bjerre Hd. – Han var f. ca. 1645, antagelig i Hærup, Klejtrup Sg., idet han blev student fra Viborg 1665.²⁸ Hans første hustru Bodil Bjørnsdtr. døde 4. april 1691,²⁹ og han ægtede så 28. okt. 1691 på Boller³⁰ »hendes højgrevelige Naades Kammerpige«, *Dorthea Jensdatter Grøn*, datter af Jens Grøn og [formentlig] Martha, sal. Villum Hunters.³¹ I ægteskabet var der to døtre, der begge blev gift i København. Efter Peder Hærups død 14. jan. 1696³² blev Dorthea J. Grøn g.m. P.N.W. – det vides ikke hvornår. Deres eneste barn fødtes i maj 1701. – Se 3. Generation nr. 15. Umiddelbart efter døde Peder N. Winther også, 24. juni 1701.³³ D.J.G. blev mindst til 1708 boende i Skjolde,³¹ derefter nævnes hun 1714 og 1718 i Horsens,³⁵ og ca. 1727 flyttede hun til København. I tiden 1719-1738 fik hun udbetalt pension af Nim præsteenkekasse. Det må antages, at hun er død ca. 1738/39.³⁶

4. *Maren Nielsdatter Winther*, f. 30. okt. 1671 i Krstrup. – Hun opholdt sig i jan. 1696 hos broderen Anders på Lundergaard i Jetsmark Sg.³⁷ En Maren W. er 29. juli 1714 gudmor i Gjøøl.³⁸ Da en steddatter af hendes bror Jens var g.m. præsten i Gjøøl,³⁹ kan det tænkes at være hende.

1725 nævnes hun som ugift i skiftet efter Bodil Hansdtr.¹⁶ [jfr. nr. 1]. Jørgen Jacobsen Gleerup⁴⁰ er hendes kurator, og sgpr. Oluf Obel i Gudum får godt 88 Rdl. af hendes fædrende og mødrene arv, som henstod i boet, med til hende. – Hun ses ikke død i Gudum 1725-31 eller Øsløs 1731-71.⁴¹

Studiosus *Diderik Munderlou* bliver 30. sept. 1729 i Hjortdal g.m. en Maren Vinter. Forlovere eller alder anføres ikke i kbg. Han var f. 10. maj 1688, søn af Antoni Günter Dideriksen M. og hustru Johanne Nielsdtr. Holst i St. Bisgaard og blev student [priv.] 1707 sammen med broderen Niels.⁴⁴ Det er ikke lykkedes at finde mere om ægteparret.

5. *Anne Nielsdatter Winther*, f. 1. april 1673 i Kristrup. – Formentlig ca. 1710 gift med *Nicolai Jespersen Bølle*, f. ca. 1681 som søn af Jesper Nielsen og Margaretha Danielsdatter⁴² i Roskilde.⁴³ Fra denne bys latinske skole blev han 1703 student⁴⁴ og [uvist hvornår] degn i Malle Sg., senere også i Strandby Sg., hvor degnen Lars Larsen døde 1722.⁴⁵ – Fra ca. 1711 boede familien i Malle, 1714 ved Trend Mølle, 1716 og 1736 ved Mølholm i Strandby Sg. Sidstnævnte lokalitet i nærheden af Trend Mølle kan være identisk med bopælen 1714.

Anne N.W. døde 24. sept. 1736⁴⁶ og blev begravet i Strandby 3. okt. »60 år gl.«. Nicolai J. Bølle døde sammesteds 20. sept. 1751.⁴⁷ De havde 4 sønner [2 døde som børn]. – Se 3. Generation nr. 16-19.

6. *Søren Nielsen Winther*, f. 4. febr. 1675 i Kristrup. – 1683 kom han i Mariager Latinske skole, hvorfra han 1686 blev overflyttet til Randers. Fra denne skole blev han dimitteret 1691 i en alder af kun 16 år.⁴⁸ I København blev han 1694 baccalaureus og 1698 magister. Fra 1696 til 1701 var han på Borchs Kollegium, det sidste år som inspektør.

Der kendes 6 latinske skrifter fra hans hånd, omfattende såvel filosofiske som naturvidenskabelige emner.⁴⁹ – S.N.W. levede 1709.⁵⁰ Det er ikke fundet, hvor eller hvornår han døde. I den forbindelse er det dog nærliggende at tænke på pestens udbrud i København 1711.

3. Generation I

Jens Nielsen Winther og Bodil Hansdatters søn – se nr. 1

7. *Hans Nicolai Winther*, f. ca. 1698 i Aaby.⁵¹ – 1717 blev han student fra Aalborg. Ved skiftet efter moderen 1725¹⁶ arvede han godt 200 Rdl., og 17. sept. samme år immatrikuleredes han ved universitetet i Strasbourg.⁵² Hans videre skæbne kendes ikke. – Dog anføres en H.N.W. immatrikuleret i Wittenberg 28. marts 1729.^{52a}

3. Generation II

Anders Nielsen Winther og Karen Enevoldsdatters børn – se nr. 2

8. *Helle Helene Rosenkrantz Winther*, dbt. 20. juli 1697 i Jetsmark.⁵³ – Opkaldt efter Mogens Skeels enke til Fussingø. Antagelig død som ung⁵⁴ og i hvert fald uden arvinger.
9. *Niels Andersen Winther*, dbt. 20. febr. 1699⁵³ i Jetsmark. – Han synes at

være blevet voksen, da han efterlyses som arving til søsteren Birgitte 1773.⁵⁵

Følgende hypotetiske levnedsløb kan ikke bevises, men forekommer logisk sammenhængende. Der optræder ganske vist nedenfor en aldersdifferens på to år i forhold til Jetsmark kbg., men det kan ikke tillægges afgørende betydning, jfr. problemet med nr. 1. – At Niels A.W. halvandet år før sin formodede død ikke har opdaget arven efter søsteren, kan også tænkes.

Sammen med to fætre til [den ægte] N.A.W., Mathias og Enevold Iversen Wagaard bliver en »Niels Winther« 1716 student fra Viborg 19 år gl.⁵⁶ Det er utvivlsomt den samme, der [nu med patronymet Andersen] blev cand. theol. 13. sept. 1719.⁵⁷ Han synes at have opholdt sig i København frem til 1728.⁵⁸ – Hos præsten i Vroue, Resen [Mikkel Thomsen Biering (1629-1741), der var fra Randers⁵⁹] træffer vi 1730-31 en huslærer [præceptor] Niels Winther.⁶⁰ 1743 er der en præceptor Winther [uden fornavn] i København⁶¹ og 1762 en fattig studiosus Niels Andersen Winther i Klædebo kvarter nr. 209⁶² [Rosengaarden]. Han er gift med *Lisbeth Nielsdatter*. De har en hjemmевærende datter på 20 år – se 4. Generation nr. 20.

Den 3. febr. 1775 begravedes denne N.A.W. fra sin bopæl i Rosengaarden. Disciplene fra Frue Skole udsang ham – gratis.⁶³

10. *Enevold Andersen Winther*, f. 1700/1701, antagelig i Jetsmark Sg., men er ikke anført i kirkebogen. – Han nævnes som møller i Nissum mølle, Aasted Sg. [Salling] fra 1741 til 1748⁶⁴ og var 1. gift⁶⁵ med *Anne Lauritzdatter*, d. 25. okt. 1746, begr. 31. okt. i Aasted, 36 år gl.⁶⁶ Efter det må hun være født ca. 1710, men fødested og forældre kendes ikke. To af deres børn levede ved skiftet efter moderen,⁶⁶ se 4. Generation nr. 21-24.

Anden gang blev E.A.W. g. 25. okt. 1747 i Aasted⁶⁴ m. *Helvig Jensdatter* af Junget, der tjente hos ham. Hun er formentlig dbt. 29. sept. 1721 i Junget⁶⁷ som datter af Jens Jensen i Junget by. Hun er ikke fundet død i Aasted⁶⁸ eller Roslev, hvor E.A.W. træffes 1770.⁶⁹ Han blev begr. 9. maj 1773 i Roslev, 71 år gl.⁷⁰

Af 2. ægtesk. kendes en datter, der døde som barn, se 4. Generation nr. 25. – I Roslev kbg. ses yderligere 1771: Envol Møllers søn Niels af Roslev begr. 1. dec., 5 uger. Samtidig introduceres »moderen«; faddere er ikke anført.⁷¹

11. *Birgitte Andersdatter Winther*,⁵¹ dbt. 20. febr. 1702 i Jetsmark,⁵³ d. 1772 i Sundstrup, Ulbjerg Sg. og begr. der 20. febr., 70 år gl.⁷² – Hun kaldes enke efter en ellers ukendt *Thomas Færgemand*, der åbenbart har stået for færgefarten over Virksund. Han er antagelig død før 1770.⁷³

Paa Skifte efter afd. Birgithe Andersdatter Winther af Sundstrup Bys, under Viborg Stift, er 2de fraværende Arvinger, nemlig Niels Andersen Winther og Anne Andersdatter Winther tilfalden udi Arv 1 1/2 Rdlr. 5 Mk. 7 og sex Syvendedeel Sk., der med Rente nu er opløben til den Summa 170 Rdlr. 1 Sk., hvilke, efterat berørte Arvinger ere udeblevne over de 15 Aar, allernaadigste Loven fastsætter af Hs. Kongel. Majestæt, paa allerunderdanigst Ansøgning, allernaadigst ere skænkede disse Arvinger, som ere: 1) afd. Enevold Andersen Winther af Rosløw i Galling, hans eneste Datter navnlig Karen Marie; 2) afd. Anne Cathrine Winther af Randers, hendes Børn, nemlig: a) En Søn Iver, boende i bemelte Randers. b) En Datter Birgithe, gift med en Overbetient i Hobroe. c) En Datter Karen, som har været gift med Sr. Ole Andersen Berg, Spekhøker i Kiøbenhavn, men er død og efterladt sig Børn; 3) afd. Inger Marie Winthers af Loftrup i Sønderholm Sogn, hendes efterladte Børn, nemlig: a) En Søn navnlig Anders Michelsen, boende i Schiedshale paa Corsøegaards Gods. b) En Søn Friderich Michelsen Hertz, har været Forridder ved Hs. Majestæts Stalde i Kiøbenhavn, er død og efterladt sig Børn. c) Kiersten Ebygesdatter, gift med Jens Christensen i Nyrup, og d) Anne Michelsdatter, boende i Nørholm, begge sidstnævnte paa Stor-Restrup Gods ved Aalborg. Alle forbenævnte Arvinger haver den ene af dem, nemlig Anders Michelsen af Schiedshale været bekendt og angivet. Men hvor mange Børn ovennævnte 2de i Kiøbenhavn bortdøde Arvinger have efterladt sig, hvad deres Navne og Alder ere, samt hvor de opholder sig, har han ikke kunnet bringe i Erfaring, uagtet han i lang Tid har opholdt Delingen med Løfte derom. Thi bliver disse bemeltes Børn, saavel som øvrige foran benævnte og om flere Arvinger skulle være til berørte 2de Arvelodder, herved indvarslede, Enke med Laugværge og Umyndige med deres føde eller bestilte Formyndere, at tage Møde paa Westerris ved Hobroe, tolv Uger fra dette Avertissements Bekendtgjørelse i de Kiøbenhavnske Berlingske Tidender og de Aalborgske Jydske Efterretninger, som fastsættes til den 15de December forstkommende, for med behørig Legitimation forsynet, at overvære berørte Deling, og imodtage den Deel enhver især af ovennævnte Capital kan tilkomme, og derfor give tilbørlig Dvittering. Westerris, den 9de September 1789. S. Restrup.

Da der ingen efterlevende børn er, fordeles den ret betydelige arv efter B.A.W. (oprindeligt godt 263 Rdl.) mellem hendes søskende eller deres arvinger. Skiftet giver mange oplysninger om disse. Det kendes kun fra et referat i anledning af den endelige deling af beløbet med påløbne renter 23. dec. 1789.⁵⁵ Først efter de mange års forløb fik de øvrige arvinger nemlig kgl. bevilling på at overtage Niels og Anne A.W.s (nr. 9 og 12) arveparter. – Se illustrationen.

12. *Anne Andersdatter Winter*, dbt. 5. maj 1703 i Jetsmark. – Ligesom broderen Niels efterlyses hun forgæves som arving 1773, så familien har åbenbart vidst, at hun var blevet voksen.⁵⁴
13. *Anne Cathrine Andersdatter Winther*, f. ca. 1704, d. 1782 i Randers (Sct. Morten), begr. 21. jan., 78 år,⁷¹ (kaldes her Cathrine). – Gift første gang senest 1734/35 m. *Johan Struck (Struch)*, muremester i Randers, borgerskab 3. juni 1739,⁷² af ukendt herkomst. Død i Randers 1750, begr. 18. sept., (uden aldersangivelse).^{71,76}

Familien ejede da en 4-fags ejendom på Østergraven, som enken beholdt til umiddelbart før sin død 1782, da hun solgte den til sønnen Iver (nr. 29) for 98 rdl.⁷⁷ Ved skiftet efter Johan S. havde boet et underskud på ca. 15 rdl., hvorimod Cathrine A.W. ved sin død efterlod sig 129 rdl.⁷⁸

Hun var 2. g. m. skoflikker *Jacob Ernst* (cop. 21. sept. 1751 i Randers (Sct. Morten)). Han er ikke nærmere kendt, men døde 1764 i Randers, begr. 30. jan.⁷¹ (uden aldersangivelse).

A.C.A.W. havde i 1. ægteskab 4 børn. 2 døtre og en søn overlevede hende – se 4. Generation nr. 26-29.

14. *Inger Marie Andersdatter Winther*, fødested og -tid ukendte; man da hendes søskendes fødselsår danner en nogenlunde sammenhængende række, og da hun får en datter så sent som 1750, er hun formentlig det yngste af Karen og Anders W.s børn.

Omkring 1733 fik hun en datter (nr. 30) uden for ægteskab med en i øvrigt ukendt *Tyger (Thøger)*.⁷⁹ Ca. tre år senere blev hun g.m. skytte på Bjørnsholm, *Michel Andersen Hertz*, f. ca. 1708, d. 13. jan. 1775, begr. 20. jan. i Mariager, 67 år gl.⁸⁰ Han kan muligvis være identisk med en skovfoged af dette navn (uden Andersen) nævnt i Gern 1734.⁸¹ – Frem til ca. 1741 boede familien i Bjørnsholm Sg.,²¹ 1750 i Bradsted, Veggerby Sg.⁸² Ved Inger Marie A.W.s død 26. marts 1753 var bopælen Tostrup i Sønderholm Sg.,⁸³ hvor hun blev begr. 1. april. – M.A.H. var da skytte på St. Restrup. Han fraflyttede huset i Tostrup 1758⁸⁴ og vides at have boet i Mariager fra 1766.⁸⁵

Af deres 5 børn døde to før moderen – se 4. Generation nr. 31-35.

Michel Hertz giftede sig 2. i Sønderholm 29. sept. 1753⁸³ m. Mette

Christine Jensdatter, f. ca. 1723,⁸⁶ d. 1799 i Mariager ⁸⁷ af deres tre sønner overlevede ingen moderen.

3. Generation III

Peder Nielsen Winthers og Dorthea Jensdatter Grøns søn – se nr. 3

15. *Niels Pedersen Winther*, f. 12. maj 1701 i Skjolde ⁸⁸ han er antagelig død som barn, måske ca. samtidig med faderen, da der hverken i Skjolde eller Horsens er fundet yderligere spor af ham.

3. Generation IV

Anne Nielsdatter Winthers og Nicolai Jespersen Bølles børn – se nr. 5

16. *Niels (Juel)⁸⁹ Nielsen Bølle*, f. 22 april 1711 i Trend, dbt. 3. juni i Malle.⁹⁰ Student 1733 fra Viborg, baccalaureus 1734 Københ.⁹¹ Han blev hovmester på Bjørnsholm, senere Gunderupgaard, hvis ejer Jens de Poulson 1747 kaldte ham til resid. kapellan til Strandby, Bjørnsholm og Malle Sg. – 13. sept. 1748⁹² blev han g.m. *Anna Sophia Amalia Henriksdatter Morsing*, f. ca. 1707, begr. 11. marts 1782 i V. Hornum, 75 år gl.⁹² Hun var datter af sgpr. Henrik Christensen Morsing og (2. hustru) Maren Jensdtr. Norup i Hjerk.⁹³

Niels J.N.B. døde barnløs 21. maj 1756 i Ranum,^{89,94} og hans enke giftede sig igen 14. sept. 1759 i Hjerk med sgpr. Jørgen Christian Knudsen Flechtner, f. 9. marts 1715 i V. Hornum, d. 19. febr. 1789 i V. Hornum, hvor han havde efterfulgt sin far som præst. – Ingen børn.⁹⁵

17. *Jesper Nielsen Bølle*, dbt. 7. dec. 1712 i Malle.⁹⁰ Student fra Viborg 1733, bacc. 1734, cand. theol. 4. april 1740 København,⁹⁶ – videre skæbne ukendt.⁹⁷
18. *Axel Daniel Nielsen Bølle*, dbt. 14. juli 1714 i Strandby, begr. 3. febr. 1715 ssts.¹⁷ – Madame Giertrud Hofmands bar barnet. Faddere: Mons. Niels Poulsen på Gunderupgaard, Nicolajs kones 3 søstre fra Viborg, hr. Iffuers kone i Vadgaard.⁹⁸
19. *Bendt Winter Nielsen Bølle*, dbt. 11. okt. 1716 i Strandby, begr. 18. okt. 1716 ssts.¹⁷ – Hr. Iffuers kone i Vadgaard bar barnet. Faddere: Karen Jensdatter i Trend Mølle, Matties og Endvold i Vadgaard, Anne Vinters broder.

Navnene Axel og Bent hos de to yngste børn er bemærkelsesværdige, fordi de ellers ikke forekommer i Kristrup-slægten eller i de indgiftede familier, såvidt disse kendes. Daniel kan være opkald efter Nic. J. Bølles morfar, svarende til, at nr. 17, Jesper, er opkaldt efter degnens far. – Axel kan tænkes at stamme fra en af Gunderupgaards tidligere ejere af navnet Axel Juel (jfr. tilnavnet hos nr. 16). Det kun-

ne passe med, at herskabet på Gunderupgaard⁵⁹ er faddere 1714. Derimod må navnet Bent Vinter referere til konsistorialassessor B.W. til Sødal (Rødning Sg.), død 1703.⁵⁹ Han var søn af rådmand Niels Andersen Winter i Randers, der ikke vides beslægtet med Krstruppræsten. Rådmanden havde også en søn Axel W. til Stevnhoved,⁵⁹ død 1686; men det er uklart, hvad baggrunden for disse opkald efter de »fornemme« Wintere så kunne være.

Der er også grund til at bemærke »Nicolajs kones 3 søstre fra Viborg«. Det giver kun mening, hvis de tre søstre antages at være broderdøtrene nr. 8, 11 og 12. De kan som unge piger have tjent sammen i Viborg, hvilket der dog ikke er belæg for. – Imidlertid er »Anne Vinters broder«, der nævnes sammen med de to nybagte studiosi Mathias og Enevold Wagaard nok analogt brodersønnen Niels, (jfr. omtalen under nr. 9). De virkelige brødre, provsten i Aaby (nr. 1) eller forpagteren i Malle (nr. 2) var for velkendte til at blive opført på denne kryptiske måde. (Anders W. nævnes ved navn som fadder til nr. 16, som den første i listen).

4. Generation I

Niels Andersen Winthers og Lisbeth Nielsdatters barn – se nr. 9

20. *Ane Marie Nielsdatter Winther*, f. ca. 1742, levede 1762 i København.⁶² – Tilordningen til familien usikker, se nr. 9.

4. Generation II

Enevold Andersen Winthers og Anne Lauritzdatters børn – se nr. 10

21. *Karen Marie Enevoldsdatter Winther*, f. ca. 1740, levede 1789. – Hendes fødsel er ikke fundet. Hun nævnes som Karen, 6 år, i skiftet efter moderen,⁶⁰ og sgpr. Niels Christian Stiernholm i Roslev attesterer 20. april 1789, at hun er eneste arving efter Enevold A.W.: ... en Datter ved navn Karen Marie, hvilken i megen fattige Omstændigheder er i Live, men har, for fattigdoms Skyld, ingen vis Opholds Sted, Alleene hun bliver her i sognen ...« (Hun arver godt 13 Rdl. af arvrens restbeløb).⁶⁰

I betragtning af hendes fars alder 1771 kan man gætte på, at det barn, der blev begravet 1. dec., 5 uger gl., i virkeligheden var hendes. – Se nr. 10.

22. *Malene Catharina Enevoldsdatter Winther*, f. 1741 i Nissum Mølle, fremst. 4. dec. i Aasted, begr. ssts. 15. marts 1744, 2 år 12 uger gl.⁶¹

23. *Idé Christine Enevoldsdatter Winther*, f. 1743 i Nissum Mølle, fremst. 28. juli i Aasted.⁶¹ Levede 1746,⁶¹ men var død før 1789, jfr. nr. 21.

24. Dødfødt barn, begr. 21. febr. 1745 i Aasted.⁶¹

4. Generation III

Enevold Andersen Winthers og Helvig Jensdatters barn – se nr. 10

25. *Anna Enevoldsdatter Winther*, dbt. 10. dec. 1747 i Aasted, begr. ssts. 2. febr. 1748, 8 uger 2 dg. gl.⁶⁴

4. Generation IV

Anne Cathrine Andersdatter Winthers og Johan Strucks børn – se nr. 12

26. *Karen Johansdatter Struch*, f. ca. 1734, begr. 26. marts 1777 i København (Frels.)¹⁰⁰.¹⁰¹ – Omkring 1760¹⁰² blev hun g.m. *Ole Andersen Berg*, f. på Sjælland ca. 1734, begr. 25. maj 1797 i Kbh. (Frels.)¹⁰⁰ – Han tog 1762 borgerskab¹⁰³ som øltapper og betegnes senere spækhøker. Familien boede i Vor Frelsers Sg. på Christianshavn og havde mindst 6 børn, hvoraf kun de to yngste Friderich, dbt. 28. juli 1771, og Anna Catharina, dbt. 17. marts 1774, levede 1789. Frederik var skibsdreng 1787.¹⁰⁴ O.A.B. blev 2. g.m. Martha Abelone Olsdr., f. ca. 1753, d. 17. jan. 1836 (Vartov).¹⁰⁵ Brylluppet var 25. juli 1777 (Frels.)¹⁰⁰ og de fik 4 børn.

27. Datter, begr. 9. okt. 1750 i Randers (Sct. Morten),⁷¹ uden aldersangivelse.

28. *Berthe Johansdatter Struch*, dbt. 31. maj 1739 i Randers (Sct. Morten),⁷¹ d. 19. aug. 1812 i Hobro, begr. 23. aug., 72 år gl.¹⁰⁶ – Hun var frem til 1782 g.m. *Søren Rasmussen Wulf* i Hobro¹⁰⁷ og havde med ham sønnerne Rasmus (1813 brændevinsbrænder i København) og Thomas S. Wulf (1813 skipper, boende i Randers).¹⁰⁸

1789 var B.J.S. g.m. konsumtionsbetjent *Poul Jørgensen* i Hobro,⁵⁵ der overlevede hende. – Hun omkom ved Hobros (første) brand, der opstod i deres hus, mens manden var fraværende. Beretningen om den gamle kones reaktion på ildens udbrud virker i øvrigt besynderlig.¹⁰⁹

29. *Ifvær Johansen Struch*, dbt. 29. marts 1743 i Randers (Sct. Morten), d. ssts. 20. aug. 1816.⁷¹ – Han synes først at have været slagter (1782), men betegnes fra 1787 til sin død som brændevinsbrænder.¹¹⁰

Med sin første hustru, hvis navn er ukendt, havde han en søn Johannes (f. ca. 1768). Hans anden kone hed *Maren Nielsdatter* (f. ca. 1750, levede 1801), og de havde 1787 en etårig datter Karen. Familien boede dette år Østergrave 331.¹¹¹ Dens forhold er ikke nærmere undersøgt.

4. Generation V

Inger Marie Andersdatter Winthers og Thyger N.N.s barn – se nr. 14

30. *Kirsten Thygersdatter*, f. ca. 1733¹¹² (uvist hvor), d. 1. dec. 1812 i Nyrup,

Sønderholm Sg., begr. 6. dec., 86 år gl.¹¹³ – G. 1. i Nørholm 31. marts 1766¹¹⁴ m. gårdfæster *Jens Christensen* af Nyrup, d. 1778,¹¹⁵ skifte 9. sept. Ved dette levede to af deres børn: Kirsten, dbt. sept. 1766 i Sønderholm og Inger Marie, f. ca. 1775.

Anden gang blev K.T. 1779 g.m. *Thomas Sørensen*, d. i Nyrup 1794,¹¹⁶ skifte 14. marts. Ingen børn.

4. Generation VI

Inger Marie Andersdatters og Michel Andersen Hertz' børn – se nr. 14 31. *Iver Michelsen Hertz*, dbt. 17. nov. i Bjørnsholm,²¹ død før moderen (1753).

32. *Frederik Michelsen Hertz*, dbt. 18. maj 1739 i Bjørnsholm,²¹ d. i København 1778, begr. 22. apr. (Holmens kgd.)¹¹⁷ – Han var 1770 staldkarl, senere benævnes han forridder v. de kgl. stalde,⁵⁵ 1777 kgl. pensionist.¹¹⁸

14. dec. 1770 blev han i Holmens Sg. (efter bev. i huset) viet til *Maren Jørgensdatter*, der blev begr. 7. jan. 1778 på Holmens kgd. – De havde kun et overlevende barn, sønnen Jens Christian, dbt. 18. okt. 1771 (Holmens).¹¹⁷ Han var i Vajsenhuset til 1786 og var 1789 i lære i København.⁵⁵

33. *Anders Michelsen Hertz*, dbt. 14. maj 1741 i Bjørnsholm,²¹ d. 18. nov. 1826 i Skedshale, Simsted Sg.¹¹⁹ – Han var gårdfæster i Skedshale (1789) og blev 28. juli 1776 i Simsted g.m. enken *Kirsten Christensdatter*, f. ca. 1751, d. 26 apr. 1825 i Skedshale; datter af Christen Bertelsen og Sidsel Friderichsdatter Busch. De havde børnene Sidsel, f. 1777; Anne, f. 1779; Jens, f. 1780; Frederikke, f. 1783; Frederik, f. 1785; Anders, f. 1788; Søren, f. 1794 – alle i Skedshale.¹¹⁹

A.M.H. var den drivende kraft bag delingen af de to uafhængte arveparter efter mosteren Birgitte⁵⁵ (nr. 11). Hans efterkommere brugte ikke navnet Hertz, ligesom det er påfaldende, at ingen af hans (eller hans søskendes) sønner opkaldes Michel.

34. *Anne Michelsdatter Hertz*, f. ca. 1742/43 (fødested ukendt), d. 3. aug. 1818 i Nørholm, 76 år gl.¹¹⁴ – Hun blev 6. nov. 1774 i Nørholm g.m. gårdfæster *Thomas Christensen*, dbt. 14. nov. 1734 i Nørholm, d. 23. sept. 1810 ssts. Han var søn af gårdfæster ssts. Christen Pedersen og Cathrine Thomasdatter.¹²⁰

Børn, født i Nørholm: Christen, dbt. 13. aug. 1775, senere gårdfæster i Nørholm; Knud, dbt. 31. juli 1777, overtog 1804 fødegården,¹²¹ ny matr. nr. 6; Inger Marie, dbt. 5 aug. 1780, d. 1801 i Nørholm.

35. *Karen Michelsdatter Hertz*, dbt. 6. aug. 1750 i Veggerby, begr. ssts. 20. sept. 1750.⁸²

Efter således at have fulgt Kristrup-slægtens ældste generationer kan der være anledning til at gentage vurderingen fra slutningen af P. V. Christiansens artikel' og spørge: Var udfaldet lykkeligt? – Omkring 1690 måtte spørgsmålet, især set med samtidens øjne, besvares med ja. Hundrede år senere derimod med nej!

Da var slægtens sociale og økonomiske status ikke meget bevendt. Dens mandslinier var uddøde, og hr. Niels' oldebarn Karen Marie Enevoldsdr., der var den sidste (sikkert kendte) bærer af Winther-navnet, kender vi kun som fattiglem i Roslev 1789. Lidt længere fremme i tiden omkommer sågar et andet oldebarn ved branden, der lagde store dele af Hobro i aske.

Men nogen overlevede, og takket være disse kvindelinier er der endnu 200 år efter familiemedlemmer, der har grund til at beskæftige sig med slægten – og med dens auspici. Det er vort håb, at ovenstående oversigt kan danne grundlag for yderligere udforskning af Kristrup-præstens for- og efterslægt.

Nogle forkortelser:

cop. = copuleret, d.v.s. gift

FKT = Folketælling

Hd. = Herred

Kbg. = Kirkebog

Kbh. = København

L.A.K. = Landsarkivet for Sjælland og Lolland-Falster, København

L.A.V. = Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg

R.A. = Rigsarkivet, København

Sk. = Skifte

Skpr. Skifteprotokol.

Noter

1. Se P. V. Christiansen: Et livsløb – og dets auspici i Persh. Ts. 112, s. 79f. (1992). De deri indeholdte oplysninger benyttes i det følgende uden henvisning.
2. S. V. Wiberg, ... alm. dansk Præstehistorie I-III, Suppl. (1870f.), her III, s. 547.
3. E. Qvistgaard, Præstehustruer ... (Kbh. 1934), Tillæg (Kbh. 1936), her s. 34.
4. Aa. Brask, Niels Bloch i Rold ..., s. 43 (Munksgaard, Kbh. 1947), her citeres Nørlyng Hd.s gejstl. Skpr. 1690-1731, fol. 156f. (L.A. Viborg).
5. Note 2; II, s. 260.
6. Se T. Rugholm & al., Aarhus-Winther-Slægten, nr. 2 (Kävlinge 1986, eget forlag), jfr. Persh. Ts. 108, s. 214 (1988).
7. H. Sveistrup, Das Geschlecht Sveistrup. Reihe 1. Stück 1. Ahnenlisten, s. 11 (Berlin 1936).
8. Saml. Jy. Hist. & Top. 4, III, s. 245 (1917-19).
9. C. Klinggaard, ... Vendsysselske Præstefam. før ca. 1700 (Hjøring 1945), her s. 11.
10. Note 2, I, 13 – jfr. II, s. 696.
11. Aalborg Bispearkiv, Kaldsbreve og Testamenter 1683-1715, nr. 24 (L.A. Viborg).
12. Aalb. Bispeark., Edsaflæggelser, fol. 102a, nr. 29 (L.A. Viborg, C1-404). – Jfr. note 1 ovenfor, heri note 71.
13. H. Friis-Petersen, Stud. v. Kbh.s Univ. 1668-1739. (Manusk. 1945), her s. 301.
14. Note 9, s. 9-12 og Personalthist. Ts. 9, II, s. 151 (1929).
15. E. Tauber og A. H. Nielsen, Embeds- og

- Bestillingsmand i Aalborg, s. 103 (Aalborg 1879f.).
16. Skifte påbegyndt 9. april 1725, Kjer Hd.s gejstl. Skpr. 1717-1811, fol. 55a-58a (L.A.V., C. 13A-2); også Skiftet brev i Aalborg Bispearkiv, pakke X, nr. 4 (L.A.V.).
17. Aaby kbg., 131 – begr. 7. juli med den næsten korrekte aldersangivelse 57 år.
18. Note 9, s. 9f.
19. Chr. Bruun, Fr. Rostgaards Liv og Løvnej, s. 254f. og 351 (Kjøbenhavn 1870).
20. C. Klitgaard, Hvetbo Herred II, s. 437f. (1907); heri yderligere henvisninger.
21. Aars og Slet Hd.s tingbog, 5. dec. 1703, (L.A.V.) nævner mons. A.W. på Landergd. – Gården solgtes 6. maj 1704 til amtmand Arnold Chr. Dyssel; men det vides ikke, om dette berørte forpagtningen.
22. (Anton Blaabjerg m.fl.) Slægten Yde, s. 336-339 (Slægtsark. Viborg 1980); heri yderligere henvisn.
23. Rentekam. revid. regnsk., Aalb.hus m.fl. amters Konsumtions-, familie- og folkeskattemandtal 1. jan. 1710 (R.A.). Samme. folkelønskatten 24. juni 1711, Næsborg Sg. nr. 17 (R.A.) Strandby kbg. 1712, 33 (L.A.V.).
24. Bjørnsholm kbg., her 90 og 74 (L.A.V.).
25. Note 13, her s. 303, uden aldersangivelse.
26. Skjoldte kbg., 22 (L.A.V.) – P.N.W. er fadder ved en af sine senere steddøtres dåb. – Niels S. Glud var bror til biskop Søren S. Glud i Viborg, jfr. nr. 1.
27. Navnet ses også stavet Heerup; men børnene bruger konsekvent Hærup.
28. J. Chr. Sixhøj, Viborg Katedralskoles Dimitender 1630-1879, s. 47 (Viborg 1968).
29. Skjoldte kbg.: 56 $\frac{1}{2}$ år gl. – Skifte 22. sept. 1691, Bjerre Hd.s gejstl. Skpr. 1687-1726, fol. 69-72b (L.A.V., C.35.A-2).
30. Tyrsted kbg. (L.A.V.).
31. Tilføjelse i Wibergs Præstebist. på Rigsarkivets Læsesal. – Der står egentlig »Villum Huttens«. Af skriftet efter fhv. parykmager Christian Carl Hunter, f. i København, d. der 27. jan. 1771, fremgår imidlertid, at Dorteia J. Grøn var hans »søster«. Det må betyde halvsøster, og at efternavnet skal være Hunter.
32. Skifte 12. febr. 1696, Bjerre Hd.s gejstl. Skpr., fol. 80f.
33. Skifte sammesteds, fol. 183-204b. – Der findes ikke mindre end 206 bøger i boet (ca. dobbelt så mange som Peder Hærup efterlod); men enken og den lille søn arvede ellers kun 50 Rdl. hver. Begravelsen 27. juni findes indført i Skjoldte kbg., 46 (L.A.V.).
34. Bjerre Hd.s præstenkasse 1703-1818, fol. 22, 31. maj 1708 (L.A.V., C.35.A-10).
35. Kopskattemandtal Horsens 1718 (R.A.) – Aarhus Bispeark., Krigsstyr 4. juni 1714 (L.A.V., C.3.E).
36. Nim præstenkasse 1704-1821, fol. 35-71 (L.A.V., C.30.E-6). – Dorteia J. Grøn kvitterer egenhændigt 1719-26; fra 1728 bringer forskellige skippere hendes pension med til København, sidste gang 10. maj 1738. – Begravelse eller skifte forgaves eftersøgt i København.
37. Som note 23(a), 1. jan. 1696, 172 (R.A.).
38. Gjørl kbg. (L.A.V.).
39. Niels Larsen Winde (1657-1715) 1. g.m. Mette Hansdtr. Tanche, der dog muligvis var død før 1714. – Se note 2, her I, 453 eller note 9, her s. 10 og 94.
40. Da der står »paa hands Gaard Biørnkier« i skiftet, må det være en skrivefejl for Jacob Jørgensen Gleeerup (1692-1756), g.m. Helle Dorteia Schnell (Lengnick, Trap). – Maren Nielsdtr. Winther på Bratskov fik 20. nov. 1722 bevilling til at være sin egen værge under kurator. – Jy. Reg. 26.308 nr. 197.
41. Oluf Jørgensen Obel var g.m. Sophie H. Tanche, en anden af døtrene fra Aaby. Han blev 1731 kaldet fra Gudum til Øsløs, Vesløs, Arup Sg. – Se note 2, her III, 693 eller J. Jeppesen Jensen, Slægten Obel, s. 17 (Aalborg 1976).
- 41a. Note 13, her s. 305.
42. »Sogneedgennens moder« begravdes iflg. Strandby kbg. 10. sept. 1726. – Navn eller alder ikke angivet. (L.A.V.) – Jfr. note 45.
43. Gislum Hd.s gejstl. Skpr. 1706-81, fol. 406a-413b (L.A.V., C.17.C-2). – Skifte efter degn i Ullits, Foulum, Jacob Madsen, d. 22. juli 1763. Han var fetter til Nic. J. Bølle.
44. Note 13, her s. 175.
45. Strandby kbg., begr. 18. febr. – Det kan ikke udelukkes, at det var hans mor, der døde 1726 (note 42).
46. Som note 43, fol. 151b-152a.
47. Strandby kbg. (L.A.V.).
48. Note 13, her s. 304. – I overensstemmelse med »familietraditionen« uden aldersangivelse.
49. H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon IX, s. 144 (Kbh. 1932). – Heri angives de latinske titler på hans disputationer, f.eks. »De epikureriske Stoikere, eller første og anden øvelse over Epikurerismen hos Stoikerne«. (Kbh. 1695, 4to), eller »Fysisk øvelse om økseøjet. Fysisk diskussionsøvelse«. (Kbh. 1698, 4to).
50. Iflg. note 19, her s. 112, dedicerede S.N.W. 1709 tredje del af sit (latinske) skrift: »Thaumantias, eller fysisk-teologisk afhandling om himmelhvælvet« (Kbh. 1699f.). Ditlev Wibe, Wilhelm Helt og Frederik Rostgaard. (I den græske mytologi er Thaumias og Elektra forældre til budbringersken Iris, der symboliseres ved regnbuen).
51. Note 13, her s. 301.
52. Personalhist. Ts. 5, VI, s. 160 (1909).
- 52a. Vello Helk, Dansk Norske Studierejser 1661-1813, II, 280 (1991).
53. Jetsmark kbg. (L.A.V.)

54. Jfr. hypotesen under nr. 19.
55. Ll. Restrup Skpr. 1779-1825, Sk. påbegyndt 15. dec. 1789, fol. 54a-56b (L.A.V., G. 208-2). – Heri citeres et nu tabt Sk. af 17. marts 1773, jfr. omtalen under nr. 11.
56. Note 13, her s. 302.
57. Note 28, her s. 94.
58. Københavns Huse og Indvaanere e. Branden 1728, s. 169 (Kbh. 1906).
59. Note 2, her III. s. 641. – Efter Mikkel Bierings død 1741 fik Peder Hansen Ursin kaldet, så N.A.W. må senest ved nytårstid 1742 være blevet »arbejdsløs«.
60. Fjends Hds. gejstl. Skpr. 1695-1739, 272b, 301b (cit. e. Sixhøj) (L.A.V.) og Vrove kbg. 1730, 26 (L.A.V.).
61. Københavns Skattemandtæl 1743, Str. 48 (R.A.).
62. Samme 1762: 4, 522 (R.A.).
63. Frue Skoles Lægbo 1775 (L.A.K.).
64. Aasted kbg. (L.A.V.).
65. Ikke viet i Aasted.
66. Østergaard Skpr. 1738-1848; 25. nov. 1746-7. jan. 1747, 11bff. (L.A.V., G. 183-1).
67. Junget kbg. (L.A.V.).
68. Hun er sidst truffet som gudmor i Aasted 3. juni 1748.
69. Hegnet Fæsteprot., 28. apr. 1770 (L.A.V.). – E.A.W. fæster en gård (2-1-3-1) i Roslev by efter Eskild Jensen (d. 7. apr. 1771).
70. Roslev kbg. (L.A.V.).
71. Jfr. bemærkn. v. nr. 21.
72. Ulbjerg kbg. (L.A.V.).
73. Ikke i Ulbjerg kbg., der dog først begynder 1769.
74. Randers Sct. Morten kbg. (L.A.V.).
75. Randers borgersk. prot. 1722-1795, 3. juni 1739, fol. 32b (L.A.V.). Navnet staves her Struch, v. begravelsen Struck.
76. Randers Skpr. 1735-62, 2. apr. 1751, fol. 400 (L.A.V., B.50-342).
77. Randers Skøde- og Panteprot. 1766-82, fol. 475b (L.A.V., B.50-SP.5).
78. Som note 76, 1779-90, 19. febr. og 31. juli 1782, fol. 73a-76a (L.A.V., B.50-344).
79. St. Restrup Skpr., 25. apr. 1753 (L.A.V., G.141-88).
80. Mariager kbg. (L.A.V.).
81. Skanderborg Ryttergodts Fæsteprot. 1729-45, 85a (L.A.V., GRyt-18).
82. Veggerby kbg. (L.A.V.).
83. Sønderholm kbg. (L.A.V.).
84. St. Restrup Fæsteprot. 1758: Mikkelsdag overtages huset af Christen Lyngberg. (L.A.V.).
85. Mariager Skpr. (bind 125), fol. 353ff. – Registrering 13. jan. 1775. – Heri anføres M.H. ved et lån af kirkens midler 1766 som indvåner i Mariager (L.A.V.).
86. FKT Mariager 1787: Enke, 64 år, Vestergade 72. (R.A.).
87. Mariager Skpr. (bind 126), fol. 235b. – Regi-
str. på dødsdagen, 9. febr. 1799. Sk. fortsat 11. mar. (237b-239a) og 19. dec. (261a-262a). (L.A.V., B.49-B).
88. Skjoldte kbg. – Indførselen minder om Kristrup-præstens tilsvarende (se artiklen, note 1): »Den 12. maj imellem kl. 9 og 10 om aftenen (under Krabbens tegn) blev min førstefødte søn født til verden og dagen efter in extremo necessitatis casu [d.v.s. af yderste nødvendighed] døbt af mig selv her i huset, og blev han opkaldt efter min salig fader Niels W.; barnet holdt Anne, Søren Hansens her i byen over daaben« o.s.v.
89. Farstrup og Axelsøns Dagbøger ... udg. af I. Becher 1813 (reprint 1987, Hist. Samf. f. Himmerland & Kjær Hdl.), s. 269-70. – Her kaldte han Juul, ved dåben kun Niels.
90. Malle kbg. (L.A.V.).
91. Note 13, her s. 175.
92. Note 28, her s. 106.
93. Note 2, her I, s. 625.
94. Skifte ikke fundet.
95. Note 2, her I, s. 678.
96. Note 28, her s. 105.
97. Han var død 1763, idet han ikke nævnes i skiftet efter Jacob Madsen, se note 43.
98. 2. hustru, Ide Christine Rønberg (ca. 1690-1747).
99. Se Trap, Danmark. – Strandby, Rødding og Vive sogne.
100. Københ. Vor Frelsers kbg. (L.A.K.).
101. Hof- og Stadsrettens Skpr. 5C, 286ff., 15. apr. 1777 (L.A.K.).
102. 30. aug. 1758 betalte en skibstømmer Ole Berg kopulationsgebyr med henblik på vielse i Holmens Sg.; men vielsen er ikke fundet. (Stadsark., Kbh.).
103. Københ. Borgersk. prot. 1762. (Stadsark., Kbh.).
104. FKT Christianshavn II, Bopæl Sophiegade 294 (også 1789). (R.A.).
105. Københ. Vartov kbg. (L.A.Sj.).
106. Hobro kbg. – Hun var døbt Berthe, men kaldtes senere Birgitte, således her. (L.A.V.).
107. Skiftet efter moderen – se note 78.
108. Hobro Skpr. 1799-1825, 29. aug. 1812 (påbegyndt), fol. 253a-254b og 268a-271b (L.A.V., B.48-82).
109. Referat af forhøret i anledning af branden i: Hj. Schmidt, Hobro Ildebrande 1812 og 1813 samt Byens Genrensning (Eget forlag, Hobro 1912).
110. Ved skiftet efter moderen (note 78) kaldes han slagter, v. FKT 1787 brændevinsmand, 1801 brændevinsbrænder.
111. FKT Randers 1787 og 1801 (R.A.).
112. Hun angives ved sk. e. moderen (note 79) at være 20 år gl., hvilket nok er pålideligt.
113. Sønderholm kbg. (L.A.V.).
114. Nørholm kbg. (L.A.V.).

115. St. Restrup Skpr. 1778, fol. 22 (L.A.V., G.141-85).
 116. Samme 1794, fol. 233a-237b.
 117. Københ. Holmens kbg. (L.A.K.).
 118. Ved sk. e. sin kusine Karen J. Struch (note 101) blev han værge for børnene.
 119. Simested kbg. (L.A.V.).

120. St. Restrup Fæsteprot. 1719-1776, fol. 181b-182a (L.A.V., G.141-14).
 121. St. Restrup Fæstebreve, 20. aug. 1804, 296 (L.A.V., G.141-16).

Flemming Aagaard Winther,* 1933, civ. ing., ansat ved Kiels Universitet. – Adr.: Bgm.-Drews-Str. 23, D-2300 Kronshagen, Tyskland.

Chr. Sloth, * 1916, pens. skoleinspektør. – Adr.: Sandbjergvej 39, 2740 Skovlunde.

Chr. Kurtz Nolds selvbiografi

– omkring familiekredsen Kurtz Nold

Af Anna Marie Lebech-Sørensen

Skiftet i Ribe

I Ribe bys skifteprotokol findes et skifte efter Otmar Christopher Kurtz, kontrollør i Ribe, dateret den 12. oktober 1697. Dette skifte er interessant, fordi det kaster lys over en hel families historie og sammen med andre kilder viser, hvordan de fleste medlemmer af samme familie, også de indgifte, har tilknytning til kongefamilien og administrationen som kgl. hofleverandører, som embedsmænd, verdslige såvel som gejstlige. De var bosat ikke blot i København og på Sjælland, men også i Jylland og i Norge. Deres rødder er at finde i Tyskland.

Otmar Kurtz var ugift, og som arvinger nævnes hans søskende:

Jørgen Kurtz, kongelig majestæts juveler i København

Frederic Juul, opholdt sig i Ostindien

Christian Nold, residerende på Vibygård

Margrethe Cathrine, gift med borgmester og tolder i Kolding Hans Pedersen

Charlotte Amalie, salig borgmester Hans Brockmands i Roskilde.

Umiddelbart kunne det se ud, som om de nævnte personer ikke er helsøskende, men ved nærmere undersøgelse viser det sig, at der i Frederic Juuls tilfælde må være tale om opkaldelse og i Christian Nolds om adoption.

Forældrene Poul Kurtz og Marie Elligers

Alle søskende er født Kurtz, og deres forældre er Marie Elligers og Poul Kurtz. De er gift i Tyskland før 1655, da sønnen Jørgen (Jürgen) vides at være født dér,¹ og 1655 er det år, hvor Poul Kurtz blev udnævnt til Kong Frederik den Tredjes guldsmed.² Familien bosatte sig den 18. april 1664 i ejendommen Admiralgade 8, matrikel nr. 187 Øster kvarter, nuværende gadenummer 30, Nikolaj Plads,³ et kvarter, hvor flere af Marie Elligers' gifte søstre enten boede eller kom til at bo.

I naboejendommen boede håndværkere, således Gregers Iversen skrædder i nr. 186, Jens Jensen øltapper i nr. 189, Chresten Isachsen

snedker i nr. 193, og den kendte bogfører Christian Cassuben boede i nr. 188.³ Poul Kurtz var den fornemmeste af håndværkerne; han var kongens guldsmed til sin død i 1676, så det blev ham, der kom til at udføre den nye kongekrone,⁴ der blev brugt ved Christian den Femtes kroning i 1671. Tidligere var man af den opfattelse, at Frederik den Tredje trods den store pengemangel efter svenskekrigene i al hemmelighed havde ladet den ny krone fremstille til sin søn, fordi han ønskede, at hans ældste søn straks efter hans død skulle have de synlige tegn på den arvede ret til kronen, men Kurtz kan have nået at fremstille den i perioden fra Frederik den Tredjes død i februar 1670 til kroningen af Christian den Femte den 7. juni 1671. Poul Kurtz' bestalling som hofguldsmed blev fornyet den 16. november 1670, og som i Frederik den Tredjes tid skulle han have 100 rigsdaler i årlig pension. Ifølge kammerregnskaberne fik Kurtz udbetalt 14.176 rigsdaler i årene 1670 til 1672, en meget stor sum penge, og det antages endda, at kongen selv leverede diamanterne til kronen. For at alt folket kunne beskue denne, var den i tre dage forud for kroningen udstillet i Poul Kurtz' bod i Østergade. Ligesom sin fader havde Christian den Femte store økonomiske problemer at kæmpe med. Selv om landet stadig led under følgerne af svenskekrigene og Christian den Femte selv indledte krig med Sverige for at forsøge at vinde det tabte land på den anden side af Sundet tilbage, gav han i sin regeringstid i alt 430.000 rigsdaler til juveler, guld- og sølvsa-ger,⁵ så det har været en givtig forretning at være kongens guldsmed. Noget af guldsmedearbejdet blev dog først betalt efter at Kurtz' værksted for længst var ophørt og kort før Christian den Femtes død. Således oplyser Kronens Skøder, at borgmester Hans Pedersen i Kolding den 21. februar 1699 fik skøde på Skibdræt mølle for 259 rigsdaler og 6 skilling, som hans salig svigermoder Marie Elligers havde til gode hos kongen. Marie Elligers var død i 1695, og Poul Kurtz 19 år tidligere.⁶ Det blev således arvingerne, der fik glæde af Poul Kurtz' og Marie Elligers' tilgodehavende hos kongen.

Marie Elligers' andet ægteskab med Dr. Nold

Marie Elligers førte værkstedet videre efter sin mands død, men 6 år efter giftede hun sig igen. Brylluppet fandt sted den 25. maj 1682 på Vibygård i Syv sogn på Sjælland, og brudgommen var dr. theol. og professor Christian Nold, der var født den 22. juni 1626 i Højby (Hyby) i Skåne som søn af præsten dér Jacob Christensen Nold og hans hustru Sofie Hågensdatter.⁷ Nold var 1650-1654 rektor i Landskrona, rejste derefter i Europa, blev 1664 professor og rektor ved Københavns Universitet, men afsattes den 23. februar 1667 angiveligt på grund af teologiske

Christian den Femtes krone, der blev brugt ved hans salving til enevældig konge i 1671. Selv om den ikke bærer noget mestermærke, ved man, at Poul Kurtz forfærdigede den, da Ivar Hertzholm i sin salvingsbeskrivelse nævner, at den var udstillet hos Poul Kurtz i Østergade i 3 dage forud for salvingen. (Rosenborgsamlingen).

vildfarelser. Afsættelsen skete uden lov og dom. Sandsynligvis var det det enevældige styre, der ønskede ham afsat, fordi han i sin *Logik (Logica recognita, 1666)* havde anvendt eksempler som: Fyrster må hellere vælges end fødes, og Ehdud dræbte Kong Eglon, altså kan undersåtter fælde øvrigheden. Den 6. maj indførtes en skærpet censurlov, ifølge hvilken intet måtte trykkes, uden at de, »som kongen dertil forordner«, havde gennemset det, og kongen kunne også skride ind umiddelbart. Efter Griffenfjelds fald i 1676 blev Nold taget til nåde og indsat i sit professorat igen, ligesom han igen blev rektor.⁸ Inden den tid havde han levet i stor fattigdom i Studiestræde, men han fik skrevet en konkordans, en bibelordbog, som blev kendt i den lærde verden, og han tjente ret godt på den; måske stammede pengene, hvorfor han i 1681 købte Vibygård, fra indtægter på bogen. Det var næppe Marie Elligers' penge, der blev brugt hertil. De blev først gift året efter, men Nold solgte dog straks hen-

des gård i København.⁹ Brylluppet vakte i øvrigt opsigt, og en tysk forfatter brugte Christian Nold som et eksempel på, hvordan lærde folk ikke bør bære sig ad. 56 år er også en ret sen alder at gifte sig i første gang, men der kan have været tale om gammel kærlighed fra Nolds side, idet det fortælles, at han havde set Marie i Malmø, da hun var lille pige, og allerede dengang tænkte, at hun skulle blive hans kone.¹⁰ Siden da var der gået ca. 30 år, og Marie havde ikke blot været gift, men havde også mange børn.

Christian Kurtz bliver Christian Nold

De fleste var ganske vist gift, men der var den kun 9-årige Christian. Nold fattede imidlertid stor kærlighed til stedsønnen, og da han ønskede, at navnet Nold skulle leve, gav han Christian Kurtz sit navn og indsatte ham som sin arving, hvilket betød, at han testamenterede Christian Vibygård til overtagelse efter moderens død.¹¹ Dette betød imidlertid også, at Christian skulle frasige sig retten til sin mødrene og fædrene arv. Til drengens store sorg døde Christian Nold den 22. august 1683, mindre end halvandet år efter brylluppet, og han blev begravet i Skt.

Professor dr. theol. Christian Nold, der adopterede sin stedsøn Christian Kurtz, for at hans navn kunne leve. (Det kgl. Biblioteks Billedsamling).

Anna Elligers mindetavle, der oprindelig var opsat i Sør-Fron kirke. Foroven står der på rammen: Døden kan wel kroppen døde/Dyden lewer dog igien/Thi det kand ey leggis øde/Som er skabt til Himmelen./

Otmår Elinger begravet/Er vel jorden Kroppen tog,/Dyden hvormed Hand begawen/waar i Livet lewer dog./Døde Anno 1675/Den der salig som ved Døden/Sødelig er sowen hen/Oc saa blewen gæstebøden/Af Gud self til Himmelen/
FRIDRICH DAVIDSØN har lewet/Her i wærden Christelig,/Derfor er Hand ocsaa blewet/Efter Livet Engleliig./Døde Anno 1669. Nederst på rammen lyder indskriften: Sin hierte allerkieriste sl. Fader og sl. Mand til ære og i hukommelse af Anna Eilinger. Anno 1690. (Norsk Folkemuseum, Bygdø).

Nikolaj kirke i København den 4. oktober 1683. Marie Elligers styrede derefter gården i 12 år, indtil sin død i 1695, og den 27. juli blev hun begravet samme sted som sine to mænd.¹²

Marie Elligers forældre og søskende

Marie Elligers var en kvinde, der nok har kunnet måle sig med sine – på hver deres felt – dygtige og begavede mænd. Hendes familiemæssige baggrund er ret usædvanlig. Hvor hun er født, vides ikke, men hun er datter af den tyskfødte læge Otmar Elligers,¹³ der opholdt sig flere steder i Europa, og hendes moder Margreta Tæting var sandsynligvis fra Husum. Otmar Elligers døde i 1675, måske i Norge hos en datter Anna, der var gift med foged i Gudbrandsdalen Friedrich Davidsen Varberg på Isum i Fron, tidligere kgl. majestæts overvisitør i Christiania.¹⁴ Han døde i 1669, og Anna Elligers satte i 1680 sin »hjerterækkerkæreste sl. fader og sl. mand« et smukt gravminde i Sør-Fron kirke i form af et maleri af den korsfæstede Kristus. Teksten på rammen angiver faderens og mandens dødsår samt opsættelsesår.

Familiens tilknytning til hoffet

Hvem der har malet billedet, ses ikke, men det er sikkert ikke Otmar Elligers' søn af samme navn, selv om denne var en anerkendt maler, der i 1670 blev hofmaler hos kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg. I 1654 opholdt han sig ved Frederik den Tredjes hof i København, og der eksisterer et maleri fra hans hånd af kongen, som nu hænger på Frederiksborg Slot.¹⁵ På samme tid var en søster Margrethe, der vides at være født i Hamborg i 1631, kammerjomfru hos Frederik den Tredjes dronning Sofie Amalie, og hun blev i 1660 gift med kongelig bryghusskriver, senere admiralitetsassessor Johannes Wulff, der også havde været i tjeneste på slottet. Deres datter født i 1662 blev opkaldt efter dronningen, som også var fadder.¹⁶

Det kan meget vel være på grund af disse søskendes nære forbindelse til hoffet, at Marie Elligers og hendes mand flyttede til Danmark, hvor Poul Kurtz som nævnt fik bestalling som kongens hof- og guldsmed i 1655. Også Marie Elligers' øvrige søskende blev senere gift med mænd, der på forskellig vis havde en form for tilknytning til kongen: Catharina blev anden gang gift med renteskriver Peder Madsen, og Justine tredje gang med kgl. konditor Henrik Lüders.¹⁷ Tilknytningen til kongehuset var således fælles for alle Otmar Elligers' børn. Ligesom Margrethe understregede dette ved at lade et barn opkalde efter et medlem af kongefamilien, gjorde Marie Elligers det. Datteren Charlotte Amalie er nok født, før den senere Christian den Femte i 1667 blev gift med prinsesse Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, men Frederik Juul kan være opkaldt efter både kongen og en af kongens embedsmænd.¹⁸ I hvert fald er Christian Nold f. Kurtz opkaldt efter Christian den Femte, der selv var til stede ved hans dåb.

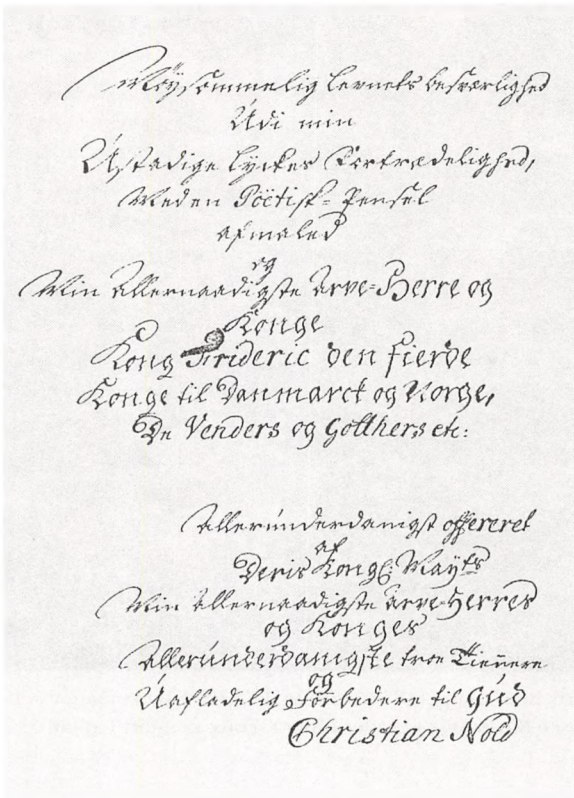
Othmar Elligers portræt af Frederik den Tredje (1648-1670) malet i 1654, da kongen var 45 år gammel. (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto: Lennart Larsson).

Christian (Kurtz) Nolds selvbiografi

I sin selvbiografi skriver Christian Kurtz Nold om denne begivenhed:

»Der man skrev et, seks, syv tre/fra Christi fødselstide,/begyndte jeg til stor uro/i verden ind at skride./Min fader, som på samme tid/var kongens juvelerer,/han gjorde med mig al sin flid,/mig dåbens vand leverer./Vor konge, som da levede,/Kong Christian den Femte, Højlovlig ihukommelse,/sin nåde ej forglemte:/min fader så han nådigst an,/og lod sig det befalde,/at han mig da helst Christian/lod underdanigst kalde./Han til min dåb selv vidne var:/mig rigens kanslerinde,/fru Holger Vinds, til dåben bar,/Guds nådepagt at vinde.«

Som man kan se af skiftet efter Otmar Kurtz, kom Poul Kurtz og Marie Elligers' børn i stillinger af samme art som hendes søskende og søstres mænd. Christian Kurtz var den eneste, der blev holdt til bogen, og det allerede inden hans moder giftede sig med professor Nold. Han syntes i begyndelsen begunstiget af skæbnen, men der opstod senere konflikter med nogle af hans søskende, vel på grund af, at stedfaderen

Dedikationen af selvbiografien til Frederik den Fjerde.

Teksten lyder:

Møysommelig Levnedsbesværlighed Udi min Ustadi-
 ge Lyckes Fortrædelighed,
 Med en Poëtisk=Pensel
 afmalet og Min Allernaadigste Arve=Herre og Konge Kong Frederic den Fierde Konge til Danmark og Norge, De Venders og Gøtthers etc:

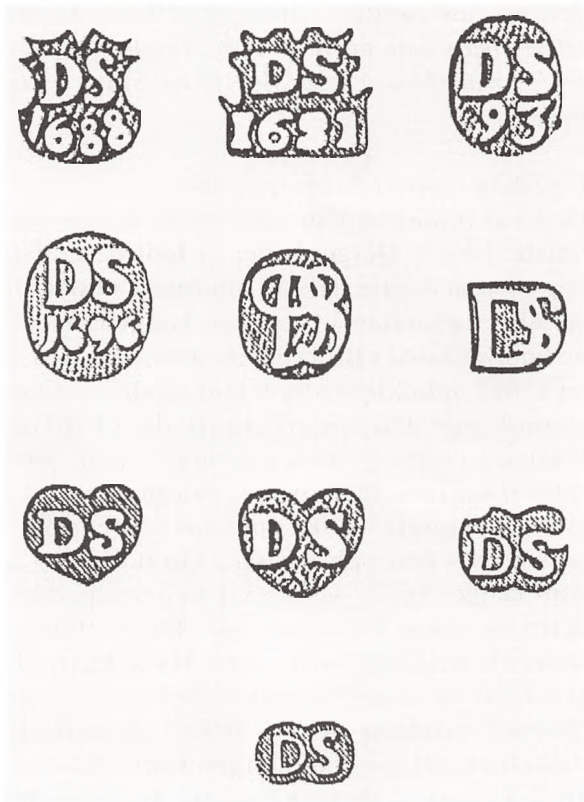
Allerunderdanigst offereret af Deris Kongl: Mayts Min Allernaadigste Arve=Herres og Konges Allerunderdanigste troe Tienere og Uafladelig Forbedere til Gud

havde favoriseret ham, men måske også fordi moderen sørgede for, at han fik en akademisk uddannelse. De store vanskeligheder, han trods sin gode uddannelse og sin gode forstand kom ud for, var årsagen til, at han i en alder af 50 år skrev en selvbiografi for at formå kongen til at give ham et lille rektorat. Titlen på selvbiografien er formet som en tilegnelse til den enevældige konge og lyder:

»Møjsommelig levnedsværslighed udi min ustadige lykkes fortrædelighed, med en poetisk pensel afmalet og min allernådigste arveherre og konge Kong Frederik den Fjerde, konge til Danmark og Norge, de venders og gothers etc. allerunderdanigst offereret af Deres kongl. majts. min allernådigste arveherre og konges allerunderdanigste tro tjener og uafladelig forbedere til Gud Christian Nold.«¹⁹

Man kunne have ventet, at Christian Nold havde henvist til sin families tidligere tjenester i selvbiografien, men det gøres ikke direkte, og selv om den indeholder værdifulde oplysninger, omtales kun en del af hans familie, og næsten ingen af personerne nævnes ved navn, sandsynligvis

Guldsmed Diderich Schillings mærker. Efter hans død i 1695 giftede hans enke Anna Maria Fahts sig med Jørgen Kurtz, som førte virksomheden videre i nogle år. Værkstedet lå på hjørnet af Brolæggerstræde og Store Knabbrostræde og blev solgt i 1706.

Frederik Kurtz' mærke. Han blev sandsynligvis kongens guldsmed efter faderens død i 1676 og omtales som Christian den Femtes guldsmed i 1679. 1697 opholdt han sig i Ostindien og levede der endnu i 1708.

Jørgen (Jürgen) Kurtz' mærke. Han fik tilladelse til at nedsætte sig som guldsmed i København i 1697 efter at have gjort sit mesterstykke, og han blev straks kongens juveler, sandsynligvis fordi broderen var rejst til Ostindien.

af personlige årsager. Efter beskrivelsen af sin dåb, fortsætter han med at fortælle om sin opvækst og om den undervisning, han modtog af mere eller mindre uduelige studenter. Han skriver om sin faders værksted og sine brødre: *»Mens jeg så havde bogen sat/og lærte at studere,/de andre brødre vare sat/til pennen, kunster mere./Mens det gik på min hjerne løs,/jeg måtte frem at læse:/Muss ist ein Kraut, und das ist böß;/de andre bælgten blæse.«*

Christian (Kurtz) Nolds søskende

De to af brødrene blev guldsmede ligesom faderen, og også hofguldsmede. Jørgen (Jürgen), der er født og uddannet i Tyskland fik bevilling til at nedsætte sig som guldsmed i København den 13. marts 1697, og allerede samme år blev han kongelig majestæts juveler. I 1703 havde han værksted i Brolæggerstræde, som han solgte i 1706.²⁰ Ifølge skiftet i 1697 opholdt Frederik Juul sig da i Ostindien, og han er uden tvivl identisk med den Frederik Kurtz, der i 1679 omtales som Christian den Femtes guldsmed.²¹ Om han nogensinde vendte tilbage til Danmark, vides ikke, men hans svoger, borgmesteren i Kolding Hans Pedersen m.fl. forespurgte i 1705, om hans fædrene arv på 1471 rigsdaler kunne udbetales – han opholdt sig i Ostindien, og man havde ikke hørt fra ham længe. Tre år senere var han stadig ikke kommet hjem, og halvdelen af arven blev givet fri.²² Jørgen Kurtz var gift med guldsmed Diderich Schillings enke Anna Maria Fahts, datter af garver Hans Jørgen Fæht og Anna Hansdatter, der boede i en gård på Vimmelskaftet.²³ Diderich Schilling døde i 1695,²⁴ og straks herefter må Anna Maria Fahts have giftet sig med Jørgen Kurtz, da deres datter Maria er født ca. 1695. Endnu en datter Charlotte Amalie er født ca. 1700,²⁵ og sønnen

Poul ca. 1703. Jørgen Kurtz' død er ikke fundet, men Anna Maria Fahts døde i Kolding den 21. april 1727. Ifølge skiftebrevet efter hende²⁶ efterlod hun sig følgende børn: sønnerne Georg (Jørgen) Schilling, kaptajn i Petersborg og Poul Kurtz(ius) conditionerende apoteker i Gammel Moskva, 24 år gammel, foruden døtrene: Catharina Elisabeth Schilling, gift med apoteker i Kolding Richardt von der Hardt, i hvis hus moderen opholdt sig, Maria Kurtz conditionerende i København og Charlotte Amalie Kurtz, også i huset hos apotekeren. Der er arveafkald fra de to sønner i et brev affattet på tysk og dateret Kronstadt den 20. juli 1727. Anna Maria Fahts' datter af første ægteskab Anna Marie var død allerede i 1706, 22 år gammel, efter at hun i to år havde været gift med Richardt von der Hardts forgænger Melchior Dietrichs fra Riga. Catharina Elisabeth holdt hus for ham efter søsterens død, og da han døde i 1710, blev hun gift med den nye apoteker. Hele Jørgen Kurtz' familie flyttede således til Kolding med undtagelse af sønnen Poul, der senere blev læge i Narva. De to døtre døde begge i Kolding, Maria som ugift, mens Charlotte Amalie i en sen alder, sikkert fordi det var gået ned ad bakke for hendes svoger apotekeren, blev gift med parykmager Hans Møller i 1745. De to guldsmedebrødre omtales ikke mere i Christian Nolds selvbiografi, men de misundelige søskende nævnes flere gange, broderen, der lærte at bruge pennen, må være den fra skiftet i Ribe kendte Otmar Christopher.

Christian (Kurtz) Nolds opvækst

Imidlertid voksede Christian op, men tabet af faderen forbigås, muligvis fordi han kun var tre år, da faderen døde. Omstændighederne ved moderens andet giftermål beskriver han derimod meget indgående, de fik jo væsentlig betydning for hans »fremkomst« – og han giver en meget levende beskrivelse af sin moder. Under en ildebrand stod han således i stegerst sammen med hende, de hørte klemten og klokkeklang, og hans broder kommer farende hæsblæsende ind sammen med flere andre. Ude på gaden skriger folk ildebrand, alle er på færde, men: »*Min moder gav sig til god tål/som en sagtmodig enke,/hun sagde: Jeg for ildens bål/at flytte vil ej tænke.*« Derimod blev en logerende, en doktorfrue, der sammen med mand og søn boede i deres baggårdsstue, grebet af panik, og hun hersede med sin tjenestepige for at redde tolv sølvskeer – huskede så pludseligt på sin søn, der sov på loftet: »*Hun vismed' ind/hun vismed' ud så såre/som hagelstene randt på kind/de salte jammertåre./Ak! råble hun, mit hønseben,/mit puttelår, min unge; ...*«. Marie Elligers kunne ikke bare sig for at le, og doktorfruen blev rasende: »*Min moder stod i køkkendør/lo og på maven holdte,*« for hønsebenet var en lang pog, hele otte-ni år gammel.

Doktorfruen glemte dog ikke, at en juvelerenke havde begrinet hende, og da Marie en dag ikke rejste sig op fra stolen, idet doktorfruen kom ind i hendes stue, gik det rent galt: »*Man burde ære og respekt/en doktorfrue give,/og ej med latter, spotsk konfekt/en frue overrive;/hun burde vide, hvad forskel/der var på doktorinder,/og hvad der kunne være vel/på juvelererkvinder!*« Christians skolemester fik vist den indbildske frue døren, men hendes sidste ord var: »*Jeg er dog doktorinde!*« Marie Elligers replicerede: »*Slig rang jeg snart kan vinde!*« Og hun fik ret. Snart efter sendte kanslerinden bud efter hende – moderen troede, at det var for at tale om ringe og juveler, men det drejede sig om ægteskab. Kanslerinden fortalte, at doktor Nolds hu stod til hende, og at hun hellere måtte beslutte sig ret hurtigt, da han måske ellers ville interessere sig for andre enker eller piger. Marie Elligers svarede, at hun ville lade Gud bestemme og fortalte om sin bemærkning til doktor Schwartzes frue. Kanslerinden mente, at det så måtte være Guds vilje, at »*min kære lille moder*«, som hun kaldte Marie, skulle giftes med dr. Nold, og hun begav sig hen til ham. Han var ikke særlig sirlig med sig selv, og hun formanede ham således: »*Nu, sagde hun, er alting klar,/om I vil brudgom være,/ser til, at tiden ej forgår,/I være må på fær'e,/I pudrer Eder krølled hår,/det skæg I lader skære;/I Eder fløjlsbukser får,/at I kan studset være./ Pib'krave fin og ren er bedst/samt nette sko og strømper;/tillaves må karet og hest/fremkommer ej som stymper!*« Af dette kan man se, hvad fru kanslerinden troede, der skulle til, for at en mand kunne vinde Marie Elligers. Dr. Nold sendte sit kontrafej, der nok må have været kønnere end det portræt, der findes foran i hans konkordans, der viser en noget skiden, frastødende uredt person – som en eremit, der nylig er sluppet ud af sin hule,²⁷ for hun fandt behag deri, og dagen efter indfandt han sig så selv hos hende. Både hun og Christian syntes godt om ham, og brylluppet blev aftalt. I biografien beskrives forberedelserne til brylluppet og selve brylluppet således: »*Den glædesdag nu lakked frem,/at sorg til fryd omvendtes,/min moder fik et andet hjem,/og bryllupsblus optændtes./En mil fra Roëskildevæld/et gammelt herresæde/var bygt oppå et bakkehæld/ved landevej og stræde./... Den gård nu kaldes Vibygård,/som doktor Nold til eje/sig købte til forlystning, når/ej lysted' købstadleje./Der mindes jeg den bryllupsfær'/stod af i nogle dage/med en anselig brudehær/foruden last og klage.*«

Alt var dog ikke lutter idyl, for selve bryllupsnatten vågnede bruden i rædsel, fordi det forekom hende, at hun havde fået en mægtig ørefigen, og brudgommen udlagde det, som om hendes første mand var imod, at hun havde giftet sig igen. Biskop Bagger, der var med til brylluppet, trøstede hende dog med, at det nok bare var en flue, der havde stukket hende.

Christian (Kurtz) Nolds studier og »forvisning« til udlandet

Tiden efter var lykkelig, og dr. Nold tog sig meget af adoptiv sønnen, men som allerede omtalt blev glæden kort. Christian fortsatte dog sine studier, og moderen forsynede ham altid rigeligt med penge, både da han gik i latinskole og senere, da han studerede ved universitetet. Efter filosofisk og teologisk eksamen med efterfølgende dimisprædiken tog Christian Nold hjem til sin moder på landet, og han mærkede nu for alvor, at hans søskende var misundelige på ham. På Vibygård²⁸ herskede en broder og en svoger, og: »*Mig kast' i næsen stedse blev/den gård jeg skulle have,/... Ja, hvor jeg gik, og hvor jeg stod,/de fast mig efterstræbed',/det jeg fik, man mig høre lod,/Nold havde ej forslæbet.*»²⁹ /*Det jeg til davre hver dag nød/til nadver aftenstunde,/var klammer, avind, kiv og stød,/forfølgelse i grunde.*« Man fik endda den nu svage moder overtalt til at sende ham udenlands – det kunne jo være, at han aldrig kom tilbage!

Moderens død og konflikter med søskendene

Imidlertid var det meget udviklende for ham at være i udlandet. Han fik kun lidt økonomisk støtte hjemmefra, så han tjente til livets ophold »ved sin bog«, dog fik han også tid til at dyrke tidens videnskaber, foruden teologi, medicin, filosofi, jura, historie, politik og især filologi. Han lærer at danse, at fægte, at konversere, men midt i alt dette kom budskabet om moderens død, og han måtte skynde sig hjem, »*hvis andre skul' ej pludselig min gård og gods fordøje*«. Han fortæller om, hvordan han måtte udrede penge til sine søskende, penge, som han måtte låne. Desuden forsøgte hans søskende at få testamentet omstødt, men de blev »*slem fikseret*«, da det var kongeligt konfirmeret. Han kom imidlertid i stor gæld, fordi gården var forpagtet til søstermanden og broderen: »*Den svoger var en værklig mand,/mig håret ofte krused',/drak finkeljokum stærk som vand,/ja sværmed', sused', dused'./Min broder blev af smørret ked,/fik amt, til Jylland flytted',/med svogeren til stor fortræd,/to år jeg var beknyttet.*«

Broderen på Vibygård kan kun have været Otmar Christopher – han fik jo netop »amt« i Ribe – og beskrivelsen af ham er ikke flatterende. Christian Nold fik dog nogen kompensation for den dårlige behandling, som broderen havde givet ham, idet skiftet efter Otmar viser, at han fik penge forlods, som denne skyldte ham. I selvbiografien forbigås denne kendsgerning. Svogeren, der beskrives som en endnu slettere person end broderen, må have været søsteren Charlotte Amalies mand, den anden søsters mand borgmesteren i Kolding er udelukket. Charlotte Amalie var første gang gift med Hans Brockmand, en søn af professor Rasmus Brockmand og Else Pedersdatter, datter af Københavns borgmester Peder Pedersen, og han var grandnevø af kirkemanden Jesper

Brockmand.³⁰ I en kort periode, fra januar 1689 til april 1690, var Hans Brockmand borgmester i Kristianssand i Norge, så blev han afskediget på grund af uduelighed.³¹ Derefter har han åbenbart slået sig ned på Vibygård, hvor han sammen med Otmar gjorde sin indflydelse gældende over for Marie Elligers til skade for Christian Nold. Og det ser ud, som om han har været på Vibygård næsten til sin død, hvilken i øvrigt heller ikke omtales.

Christian Nolds første ægteskab

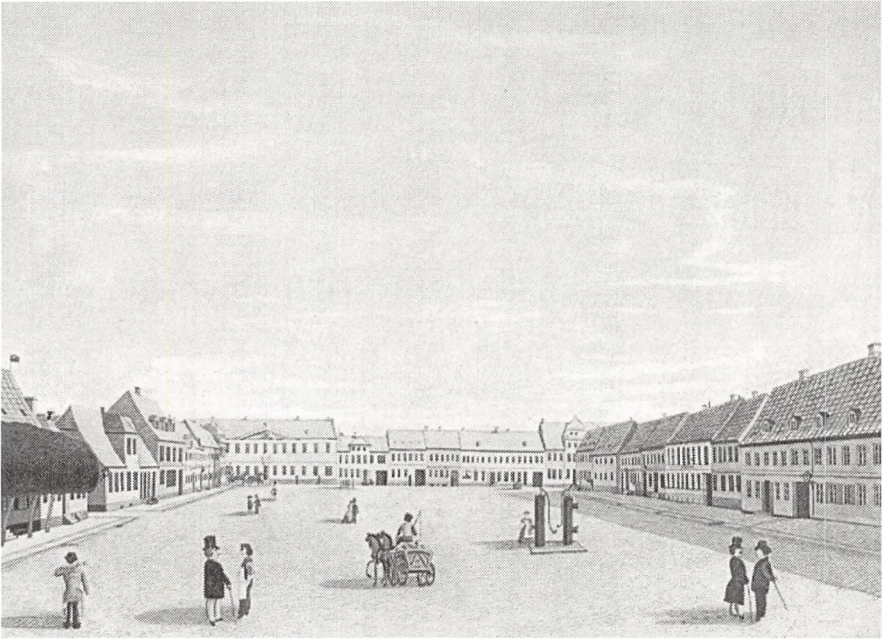
Imidlertid havde Christian Nold giftet sig den 7. september 1697, fordi han mente, at det var bedre, at han selv overtog styret på gården. Den ny fremmede forpagter viste sig nemlig at være endnu værre end familien. Hans hustru var Bodil Sofie Schade, datter af rektor, magister Peder Schade i Roskilde.³² Ægteskabet varede kun kort, idet hun døde den 20. november 1702 på Vibygård. Hendes onkel biskop Jens Bircherod skriver i sine optegnelser den 4. december: »Med posten fik jeg brev fra Christian Nold på Vibygård i Sjælland, hvori han gav mig sørgeligen til kende, at hans hustru Bodil Schade var den 20. november sidst afvigt udi barselseng ved døden bortkaldt.«³³

Hun efterlod sig tre sønner: Christian f. den 21. januar 1699, der blev præst i Karrebæk og døde her den 1. september 1748, Poul, f. 1700, der døde som købmand i Skelskør den 30. maj 1725, og Peder f. 1701, der ligeledes blev købmand og døde i Skelskør den 9. november 1757. Alle tre bedstefædre blev således smukt opkaldt, dr. Nold endda før de to biologiske. Christian Nold fortæller i selvbiografien om, hvordan han også fik besvær med svigerfamilien. På fabelvis skildrer han, hvordan »den skadelige familie« kom på besøg på Vibygård: »med al sin lange rumpe/man daglig måtte flyvend' se/til den hærfugl at stump./Med gæstereren ... de skadefugle ruttet' fri/som var de slet forbandet.« Alting gik rent »rabus«, de pillede dun og fjer af ham, så at han måtte forlade sit »redested« for lånte penge og flygte til Skåne. Han fandt kun støtte hos svogeren Hans Schade, som beskrives således: »Dog fandtes én i skadeflok,/hærfuglens mages broder,/hos polnisk ørn var fløjet op,/ej brugte falske noder./Han var smuk, trofast, bold og god;/men udi Dannerrige/rovfugle tog hans liv og blod,/for han ej ville svige.«³⁴ Efter Hans Schades sørgelige død var der ingen hjælp at finde, svigerfamilien ville have børnenes mødrene arv, og Christian Nold skriver: »Kort ud, det giftermål var slet/ ... de svogre gjorde posen let,/jeg måtte skyldte, skatte.«

Salget af Vibygård og andet ægteskab

Konsekvensen blev, at han måtte sælge Vibygård, og han flyttede med sine tre små sønner til Køge. Problemerne blev ikke mindre her. Han

Torvet i Køge tegnet af skuespiller C. Nielsen i 1861. Det lange hus bagest i billedet lige bag den venstre pumpe fik søkorddirektør Jens Sørensen af kongen på grund af de tjenester, han havde gjort Kronen (Køge Museum).

havde stort besvær med sine tjenestefolk, blandt andre med sin kusk og sin tøs, »kuskens sovemage«, der fortærede hans bedste flæsk, ost, mjød og honningkage, og igen fattede han giftehu »for at sky fortræd«, som han skriver. Den udkårne, der villigt gav ham sit ja, var Anne Jensdatter, datter af kgl. majestæts søkorddirektør Jens Sørensen i Køge. Hendes moder var Bente Andersdatter Rogge, der var blevet gift med den daværende skipper og købmand Jens Sørensen i Sølvesborg i Blekinge den 6. februar 1664. Anna er sikkert født i Landskrona ca. 1678, inden familien bosatte sig i Danmark i 1680, sandsynligvis fordi fredsslutningen i Lund 1679 betød den endelige afståelse af Skåne og Blekinge til Sverige.³⁵

I Ammendrup

Efter brylluppet den 5. december 1704 slog Christian Nold og søkorddirektørens datter sig ned på en gård i Ammendrup i Allerslev sogn syd for Præstø. Her levede han som en fin mand, holdt oven i købet huslærer til sine børn, men det gik galt igen. Han omskriver Kain-Abel myten og ser en Kain i alle bønder, der er lige så glubske som ulve og

bjørne. Foruden at døje med det »bondesnavs« led han store økonomiske tab, fordi hans gård blev næsten ødelagt af et uvejr: »*nu alting rent var faldet om,/... min gård var som et perspektiv,/man Brockenhus den kaldte.*« Folk på egnen grinede ad ham, men han fik dog lånt penge, så at han kunne genopbygge gården. Alligevel varede glæden kun kort. Han havde ingen fremgang, sine tjenestefolk var han på kant med, og bønderne ødelagde hans gærder og løb med hans får og lam. Det hjalp ikke, at han førte proces – »*thi de i klyng besvogred' var/præst, foged, borger, bonde,/ja herredskriver, fogedskar',/dusbrødre var i grunde.*« Muligvis var han ikke nogen dygtig bonde, for hans kvæg og heste blev ramt af sygdom og døde, men han følte sig forfulgt både af naturen og af sine medmennesker.

I alt dette druknede hans privatliv. Han fortæller ikke engang, at hans svigerfader lånte ham 225 rigsdaler kort efter brylluppet, og at hans kone arvede 222 rigsdaler efter sin moder i 1710.³⁶ Hans helbred var ikke godt, og efter at parret havde mistet en lille datter, blev Anna Jensdatter også syg og døde. Hun blev begravet den 14. oktober 1712 »uden prædiken og ringen«, hvilket kun kan forklares med, at Christian Nolds økonomiske forhold var meget ringe. I selvbiografien hedder det ganske kort: »*Omsider fuldt mig sygdom på,/min hustru og bortdøde,/med stor husholdning, mange små,/umyndig sad jeg øde.*«³⁷ Og han fortsætter som vanligt: »*De naboskalke tusindfold/mig plaged' uden ende/men selv gældbunden og bortsolgt,/hvor skulle jeg mig vende!*« Han henvendte sig sandsynligvis hverken til sin egen eller til Anna Jensdatters familie. Søkortdirektøren havde også på dette tidspunkt så travlt med at udfærdige søkort, at han var uden borgerlig næring – og det kneb med at få betaling for kortene.

Tredje ægteskab

Christian Nolds dårlige økonomiske forhold forhindrede ham dog ikke i at gifte sig igen tredje gang, men inden ét år var gået, døde den nye kone i barselsseng. Samme år, 1714, døde den ældste søn af andet ægteskab, og han blev også begravet »uden prædiken, syngen og ringen«. ³⁸ Selvbiografiens ord om det sidste ægteskab er få: »*Den tredje og sidste gang/jeg måtte mig dog gifte,/med mine børn i gæld og trang/mit gods og midler skifte./Men inden år til ende gik,/den kvinde døden fælded',/jeg fulgt' ej liget efter skik,/af sygdom overvældet.*«

Ødelagt af gæld, skatter og sygdom måtte han forlade hus og gård endnu engang, men der var en kaptajn i nabobyen, der gav Nold ophold, og på hans lille gård udførte Nold kaptajnens »landsbydonter«. Han troede faktisk, at han havde fred nu, men man forlangte, at han skulle udrede børnenes arvepart, der for sønnernes vedkommende var

1000 rigsdaler, for døtrenes 200, og »*Mit bibliotek, min tilflugttrøst, /og sidste som jeg øde [ejede] /tog man fra mig med fast og løst,*« lyder det ganske opgivende.

Atter i København

Efter at Christian Nold således havde mistet alt undtagen sine børn, som belastede ham økonomisk, fordi han måtte udrede deres mødrene arv, drog han til København, hvor han havde været en dygtig academicus, for at søge hjælp: »*Men ak, mit facit slog mig fejl, /der var kun lidt at tjene, /min klædning var kuns slet for spejl, /om hjælp jeg måtte rende.*« Det teologiske fakultet bønhørte ham dog for hans faders (Nolds) skyld – »*I kongelig komunitet /jeg skulle kosten nyde /som en studenter arm og slet /og smage klostergryde.*« Han kunne ikke få stipendier, så at han kunne klæde sig ordentligt, men professor Stenbuch hjalp ham dog til to mark om ugen. Christian Nold ønskede imidlertid ikke at spise nådsensbrød, men at tjene sin Gud og være til nytte for sin næste. Hans nedgravede pund plagede ham, og da er det så, han beder kongen om det lille rektorat, »*udi en ringe skole*«, hvis der ikke skulle være et gejstligt embede men ingen af delene opnåede han.

Christian Nolds død

Det sidste man hører om ham, inden han døde ni år senere i Skelskør, er en trist beskrivelse i Mandtal af 14. december 1728 over indvånere i København i de af branden 1728 skånede dele af byen. I Store Torvegade hos Margreta Trojels, uden mand, men med ni børn logerer »en gammel syg og sengeliggende mand, navnlig Christian Nold, logerede tilforn i Store Fiolstræde, nyder penge af Silkehuset, agter sig på landet, eller i et andet logement, så snart han bliver frisk«. En trøst for ham må det have været, at han var sammen med sønnen mag. Christian Nold. Denne, som også var blevet husvild ved branden, var da dekan på Klosteret, og han blev 1735 gift med Margreta Trojels' datter.³⁹ Rigtig frisk blev Christian Nold vel aldrig, men han kom til Skelskør, hvor han døde den 7. januar 1732, sikkert hos sønnen Peder.

Hans søskendes videre skæbne

Man hører ikke om nogen forbindelse mellem Christian Nold og hans søskende efter 1697, og tilsyneladende fik han ikke andet ud af arven efter sin stedfader end at miste dem. Han kunne have bedt sine søstre om hjælp efter katastrofen i Ammendrup, men gjorde det ikke. Charlotte Amalie var efter Hans Brockmands død blevet gift med universitetsboghandler, bogfører Johann Melchior Liebe.⁴⁰ To børn af ham blev

begravet i Poul Kurtz, Marie Elligers og dr. Christian Nolds gravsted i Nikolaj kirke i 1705 og 1708.¹¹ Liebe og Charlotte Amalie Kurtz må være blevet gift omkring århundredskiftet, og han optrådte på hendes vegne i forbindelse med udbetalingen af broderen Frederik Kurtz' arv i 1705. Liebe blev begravet i Skt. Petri i 1711, Charlotte Amalie derimod i Vor Frue kirke, da hun døde 60 år gammel i 1723,¹² altså samme år, som Christian Nold skrev sin selvbiografi.

Den anden søster Margrethe Cathrine Kurtz i Kolding døde først i 1730 som en meget velhavende dame og skulle nok have kunnet hjælpe broderen. Hun døde i Vejle hos datteren Charlotte Amalie, der var gift med sognepræsten har mag. Mourits Mouritsen Højer. Hun har sikkert tilbragt sine sidste leveår i datterens hjem, men hun blev gravsat tre måneder efter sin død den 25. juli i Skt. Nikolaj kirke i Kolding. Her havde hun og hendes mand købt en begravelsesplads. Hans Pedersen døde 87 år gammel i 1724 og blev begravet i kirken den 22. april. Han var en af Koldings betydeligste borgere i nedgangsperioden efter svenskekrigene og var tolder i Kolding fra den 24. marts 1675¹³ til sin død. Han var borgmester i to perioder, 1692-1696 og 1707-1724. Det sidste år havde han, da han nu var en meget gammel mand, postmester Jens Riis som medhjælper, men Kong Frederik den Fjerde lod ham blive i tolderembedet »på grund af hans gode tjenester mod fader og farfader«. Foruden at være ejer af en gård på Rendebanen og flere jordstykker i Kolding ejede han som nævnt Skibdræt mølle i Eltang sogn, Gudsø mølle og Kærhuset i Taulov sogn og Vejle mølle.¹⁴ Han havde også boglige interesser og var en god ven af digteren Anders Bording, hvilket ses af, at han bekostede dennes begravelse i København i 1677.¹⁵ Samme år blev Hans Pedersen gift med Margrethe Cathrine Kurtz, og fra deres bryllup er bevaret et digt forfattet af Christen Sørensen Borch, der i 1695 blev sognepræst ved Trinitatis Kirke i Fredericia. Christen Borch blev student fra Kolding Latinskole i 1675, og Hans Pedersen havde da allerede boet i Kolding i nogle år, hvor han var tolderens medhjælper. Det er sandsynligst, at bekendtskabet med Borch stammer herfra, selv om denne naturligvis studerede i København, hvor han i nogle år opholdt sig hos sin slægtning Ole Borch, grundlæggeren af Borchs Kollegium,¹⁶ og brylluppet fandt også sted i København.¹⁷ Hvordan Hans Pedersens slægtsforhold er, har det endnu ikke været muligt at klarlægge, men der findes flere Pedersen'er i familiens omgangskreds i Kolding. Desuden var Hans Pedersens søster Margrethe gift med den meget velanskrevne borgmester, senere byfoged i Vejle, Claus Hansen Svane.¹⁸ Bryllupsdigtet¹⁹ hentyder ikke til Hans Pedersens baggrund, kun til at han var tolder, mens der er tydelig henvisning til brudens familiemæssi-

ge forhold. Hendes navn Margrethe betyder perle (margarita) på latin, og den omtales »prydet med dyders stråleguld«, ligesom der nævnes japis og safir, der også overvejes af hendes dydighed – ganske i tidens ånd! Og guld og ædelstene spillede jo en stor rolle i det Kurtzske hjem.

I hvert fald borgmesterfamilien i Kolding levede op til standarden og ser ud til at have haft et vellykket liv. Hans Pedersen og Margrethe Kurtz havde mange børn, hvoraf flere ganske vist døde som små eller ganske unge, men de børn, der overlevede, klarede sig godt. Om det skyldtes familieskabet med dr. Nold og Christian Kurtz Nold vides ikke, men i hvert fald to sønner blev præster – desuden blev flere døtre gift med præster. Den ene af de to sønner brugte helt konsekvent efternavnet Kurtz, nemlig Poul Hansen Curtz i Darum, hvis barnebarn var moder til digteren Steen Steensen Blicher.

Frederik Hansen i Sdr. Vissing kaldes næsten aldrig Curtz, og hans børn brugte heller ikke navnet. Han var første gang gift med Karen Hansdatter Bruun, en datter af købmand Hans Hansen Bruun og Kirsten Pedersdatter i Kolding. Måske fordi Karen Hansdatter døde tidligt, vendte hendes børn tilbage til Vejle-Kolding egnen. Margrethe Cathrine f. ca. 1724 blev således gift med købmand Nicolaj Lehmejer i Kolding, og Kirsten f. ca. 1731 med farver Hans Jørgensen Haar i Vejle. Den yngste søn Peder f. 1733 blev skoleholder i Eltang og døde så sent som 1828. Han kaldte sig Bruun ligesom den ældre broder Hans, f. ca. 1725, der i 1753 blev møller i Gudsø mølle, som var forblevet i familiens eje for halvpårtens vedkommende. Hans Bruuns svoger og faderens efterfølger Christian Ottesen Sommer (g.m. Cathrine Marie, datter af Frederik Hansen og Cathrine Elisabeth Harlev⁵⁰) overtog Frederik Hansens halvpart samt halvparten af Skibdræt mølle, som denne også havde ejet. Vejle mølle blev overtaget af Hans Pedersens svigersøn provst Mourits Højer i Vejle, og den overgik senere til dennes stedsøn Niels Busch, en søn af Charlotte Amalie Hansdatter i hendes første ægteskab med Eskild Busch, først præst i Harte-Bramdrup, senere Vejle-Hornstrup. Denne mølle gik først 1799 ud af slægtens eje.⁵¹

Poul Kurtz og Marie Elligers' efterslægt

Egentlig efterslægt har Poul Kurtz og Marie Elligers her i landet kun efter borgmester Hans Pedersen og Margrethe Cathrine Kurtz i Kolding, og det drejer sig om flere præsteslægter. Christian Kurtz Nolds to sønner havde hver en søn, der begge var ugifte. Præsten Christian Nolds søn af samme navn f. 1742 i Karrebæk, døde 1790 i Kina som skibsskriver i Asia-tisk Kompagni, og Peder Nolds søn, der også hed Christian Nold, f. 1746 døde i 1806 som postmester i Skelskør, hvor han også var født.

Buste af Christian den Femte på sokkel, i sølv delvis forgyldt. Den bærer Jürgen Kurtz' mærke IK 1697. Dronning Charlotte Amalie forærede den i 1700 til Det Kongelige Kunstammer. (Rosenborgsamlingen).

Peder Nolds datter Bodil Sofie f. 1743 d. 1813 var gift med Frederik Lützens Thanch, der var præst i Skelskør, og de efterlod sig ikke børn. Christian Nold i Karrebæksminde derimod havde to døtre, Bodil Sofie f. 1736 d. 1773 og Margrethe f. 1740 d. 1815, som var gift, den ene efter den anden, med præsten Ludvig Conrad Bargum i Rorup og Glim, senere Åbenrå, og efter dem er der en stor efterslægt i Sønderjylland og Slesvig-Holsten.⁵² Guldsmed Jørgen Kurtz blev ved sin sønnesøn lægen Carl Werner Kurtsius stamfader til slægten Curtius i Lybeck.⁵³

Noter

1. Rentekammeret, Bestallingsbog 13. marts 1697 (Rigsarkivet).
2. Rentekammeret, Bestallingsbog, Bestalling 8. marts 1655 fra afvigte nytår (Rigsarkivet). E. Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid. 1918. Chr. A. Bøje: Danske sølv- og guldmærker før 1870. 1979, s. 91.
3. H. U. Ramsing: Københavns Ejendomme 1377-1728. 1943. Historiske huse i det gamle København, Nationalmuseet. 1972. Nuværende bygning fra 1795. Daværende matrikel nr. var 187, nu 102 Øster kvarter.
4. Gudmund Boesen: Danmarks Riges Regalier. 1985, s. 142ff.
5. Politikens Danmarkshistorie. Bind 8. 1964, s. 310.
6. Uddrag af St. Nicolaj Kirkes Begravelsesprotokol. Bevilling til begravelse 2. maj 1676. Begravet i det søndre kapel 11. september 1679 (Personalthistorisk Tidsskrift 1880, s. 192ff.).
7. Dansk Biografisk Leksikon. 3. udgave. 1982. H. F. Rørdam: Christian Nolds Selvbiografi (Personalthistorisk Tidsskrift 1886). G. Carlquist: Kyrkoherdar (Lunds Stifts Herdaminne 5, 1954). De to sidstnævnte kilder kalder moderen Sofie Aagesdatter.
8. C. Nyrop Bidrag til den danske Bøghandels Historie, 1870, s. 196, 198.
9. H. U. Ramsing: Københavnske Ejendomme 1377-1728. Huset blev solgt ganske kort tid efter brylluppet, men handelen må ikke være blevet til noget, da Marie Elligers' arvinger sælger det 22. maj 1696.
10. H. D. Monrad: Anekdoter fra det 17. og 18. århundrede (Personalthistorisk Tidsskrift 1893).
11. Felix Tschudi: Slekten Elligers (Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 1977). Her nævnes, at Nold havde været gift før, og at han havde børn af dette ægteskab. Hvis det er rigtigt, har det ikke været sønner, idet Christian Nold f. Kurtz skriver, at han blev adopteret, fordi doktor Nold ønskede, at hans navn skulle leve. Der findes desuden en ægtepagt af 22. august 1683, der kun omtaler Marie Elligers' børn og nævner, at Christian Kurtz i fremtiden skal kaldes Christian Nold. På doktor Nolds side er der tre søstre: Sidse, Ellen og afløde Birgit Nold, der har efterladt sig fire børn. Endvidere er der en brødersøn Jacob Gertsen. Uddrag af Danske Kancellis Registranter. Kgl. konfirmerede Testamenter og lignende 1681-90 (Personalthistorisk Tidsskrift 1925).
12. Se note 6.
13. Navnet har flere former. Det skrives også Elliger, Eilinger, Elinger, Ellinger. Her benyttes Elligers.
14. Gaardemandtal udi Christiania (Personalthistorisk Tidsskrift 1889, s. 177ff.).
15. Weillbachs Kunstnerleksikon I. 1947, s. 287. Dansk Kunsthistorie. Bind 2, 1973, s. 216, 219, 278.
16. Johannes Wulffs Optegnelser (Personalthistorisk Tidsskrift 1899).
17. Slekten Elligers (Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 1977).
18. Ove Junl. Statsmand 1615-86, vicestattholder i Norge, vicekansler.
19. Biografien er dateret 6. juli 1723 og findes i Det Kgl. Bibliotek, Rostgaardske sml. 251, -4to. Her anvendes moderne retskrivning.
20. Chr. A. Bøje: Danske Sølvmærker I. s. 98.
21. Samme har, at han nævnes 1679-1703, og at der findes en spiseske KM 1706, s. 107.
22. Rentekammeret, Kongelige Resolutioner 1705, 1708 (Rigsarkivet).
23. Københavns skiftekommission, konceptskifte 109, 31. august 1699 og 130, 1. november samme år. Navnet staves forskelligt (Landsarkivet for Sjælland).
24. De Danske Apotekers Historie I, 1925, s. 144-146. Ifølge Bøje: Danske Sølvmærker I, s. 98 omtales Schilling 1680-92, og han døde 1695. Enken fortsatte produktionen og nævnes 1700, altså efter at hun er blevet gift med J. Kurtz.
25. Maria blev begravet i Kolding 86 år gammel.

17. januar 1781, Charlotte Amalie 80¹/₂ år gammel 8. juni samme år. Skifte efter sidstnævnte Kolding Byfoged, Skifteprotokol 2. juni 1781, skifte 3. juli. Arvinger er hendes mand og brodersønnen Carl Werner Kurtsius, læge i Lybeck, hvis afdøde fader var lægen Poul Kurtsius i Narva (Landsarkivet for Nørrejylland).
26. Kolding Byfoged, Pakke med skiftebreve og Skifteprotokol 21. maj 1727 (Landsarkivet for Nørrejylland).
27. H. F. Rørdam: Christian Nolds Selvbiografi (Personalhistorisk Tidsskrift 1886).
28. Rentekammeret, Kongelige Resolutioner 30. juni 1691 (Rigsarkivet), viser, at Marie Elligers foruden Vibygård ejede to gårde i Roskilde amt Borup og Bregentved. De indpæledes i 1691 til de kgl. vildtbauer. Hun må dog godt selv beholde jøgtretten, hvis hun ønsker det.
29. Børnene havde åbenbart den opfattelse, at Vibygård var købt for deres arv.
30. Slægten Brockmands Stamtavle (Personalhistorisk Tidsskrift 1881).
31. Erdmand Jensens Bykrønike, ca. 1730, s. 42-43. Sverre Steen: Kristiansands officielle byhistorie, s. 167.
32. Giëssing: Nye Samling af Danske, og Norske Islandske Jubellærere II, 1.
33. Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger (Personalhistorisk Tidsskrift 1930).
34. Christian Nolds svoger Hans Schade var kongelig polsk resident og blev stukket ned i en disput om, hvem der skulle forsegle den polske envoyés efterladenskaber. Jens Bircherods Dagbøger 9. oktober 1703 (Personalhistorisk Tidsskrift 1930).
35. Dansk Biografisk Leksikon. 3. udgave 1983. Jens Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen. 1918. Køge Bys Historie, 1987.
36. Køge Byfoged, Skifteprotokol, skifte 2. juni 1710, sluttet 3. juni (Landsarkivet for Sjælland).
37. Vordingborg Amtsstue, Skifteprotokol, skifte 24. marts 1713. Arven efter Anna Jensdatter er 1985 rigsdaler, hvoraf Christian Nold får halvdelen (Landsarkivet for Sjælland).
38. Christian Nolds børn af andet ægteskab, alle født i Ammendrup, Allerslev sogn: Jens f. 1705, dbt. 27. august, d. 1714, begr. 21. februar. Bothilde Maria Bentina, f. 1706, dbt. 5. oktober, gift med Jørgen Røer, købmand i Skelskør og Ringsted, begr. 16. februar 1748. Hun lever endnu i København 1765. Bente Cathrine f. 1709, dbt. 5. marts, d. 1710, begr. 28. juni. Bente Cathrine f. 1710, dbt. 5. december. Maria f. 1712, dbt. 23. januar. Skiftet efter Jens Sørensen 6. oktober 1723 i København viser, at de to sidstnævnte døtre da stadig levede. Barn af tredje ægteskab, også født i Ammendrup: Johan Ernst f. 1714, dbt. 4. juli, begr. 23. juli samme år.
39. Præsten Hans Trojel, Margretas mand, sad som fange på Munkholm for anslag mod kongemagten (Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie).
40. Om slægten Liebe se Personalhistorisk Tidsskrift 1888 s. 295, 1886 s. 237, 187 s. 254. I Uddrag af St. Petri Kirkes Begravelsesprotokol (Personalhistorisk Tidsskrift 1889 s. 18) regner Louis Bobé med, at C. A. Kurtz var Liebes første kone, men det er ikke tilfældet. Liebe havde i 1711 to voksne sønner Peter August og Johan Friderich, begge underofficerer. De to børn med C. A. Kurtz hed Johan Christopher og Maria. Der er en vejer og måler Poul Gotfred Liebe i Kolding, som optræder i et skifte efter Hans Nielsen Busch i Vejle på dennes svigerinde Charlotte Amalie Pedersdatters vegne. Han er født ca. 1701, begr. i Kolding 30. december 1732. Han kan meget vel være søn af Johan Melchior Liebe og Charlotte Amalie Kurtz.
41. Se note 6.
42. Begravet 15. juni, alderen angives at være 63 år.
43. Rentekammeret, Bestallingsbog 24. marts 1675 (Rigsarkivet).
44. Vejle Amts Årbog 1911 s. 183, 1915 s. 109ff. Frovin Jørgensen: En liden fattig by. Kolding 1970.
45. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, 1883 II, s. 26.
46. Nellemann og Moseholm: Kolding Studenter indtil 1856, 1988.
47. Sjællandske Registre, Dispensation fra troløvelse og lysning 3. august 1677 (Rigsarkivet).
48. Vejle Byfoged, Pakke med skiftebreve. Skrivelse dateret 1. august 1708 fra Hans Pedersen til »højherde ven og svoger borgmester Claus Svane« i anledning af, at der er foretaget skifte i Vejle mølle, endskønt møllen efter kgl. skøde ikke ligger i Vejle, men i Holmans herred (Landsarkivet for Nørrejylland).
49. Vejle Amts Årbog 1915, s. 109ff.
50. En søn Christian Frederiksen Gyberg, f. ca. 1736 er 1760 stud. theol. Mogens Seidelin: Familioptegnelser 1643-1771 vedrørende præsteslægterne Harlev i Harlev-Framlev og Gyberg i Linåa-Dallerup har, at han formentlig er identisk med den C. F. G., der immatrikuleredes 1. august 1758 ved Københavns Universitet, pedel, d. 26. maj 1750, 45 år gammel (Personalhistorisk Tidsskrift 1990:1).
51. Vejle amts Årbog 1922, s. 9. Viborg Landstings Skøde og Panteprotokol 26. april 1775. Ingeborg Marie, sal. Niels Busches skøder møllen til Hans Christian Berg, gift med hendes datter. Dennes anden mand Niels Andreasen Kraft afhænder møllen (Landsarkivet for Nørrejylland).
52. Deutsches Geschlechterbuch XC1 1936.
53. Tysk litteratur om slægten Curtius (Zeitschrift

des Vereins für Lübeckische Geschichte, Band 32/1951, s. 97-104 og Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein, Jahrgang 3 – 1966 s. 28-33) anser Frederik Kurtz for at være slægtens stamfar, hvilket skiftet efter Jørgen Kurtz' enke Anna Maria Fahts (se note 26) og skiftet efter deres fælles datter Maria (se note 25) viser er urigtigt. Denne litteratur udtrykker endvidere forundring over, at Poul Kurtz' oprindelse er ukendt. Museumsinspek-

tør Jørgen Hein De Danske Kongers Kronologiske Samling på Rosenborg offentliggør i »The Scandinavian Journal of Design History«, Vol. 3, 1992-1993 en artikel: »Paul Kurtz. Jeweller to the Danish Court and his workshop 1655-1676«, hvor han bl.a. med henvisning til Poul Kurtz' segl underbygger sin formodning om, at han har tilknytning til en slægt af guldsmede ved navn Kurtz i Reutlingen syd for Stuttgart i Würtemberg.

Anna Marie Lebech-Sørensen, cand. mag. lektor ved Rødkilde Gymnasium, Vejle. Publicerede i Personalhistorisk T. 88:2 en anctavle for Peter Faber. Adresse: Dyrehøget 6, Bredballe, 7120 Vejle Ø.

Poul Klingenbergs selvbiografiske optegnelser

Af John T. Lauridsen

Få kilometer fra Tønsberg i Norge ligger godset Jarlsberg, som rummer familien Wedells store arkiv på adskillige hundrede pakker. Blandt arkivets ældste materiale er to pakker med papirer vedrørende den danske erhvervsmand, generalpostmester, embedsmand m.m. Poul Klingenberg (1615-1690). Papirerne er kommet til Jarlsberg gennem Poul Klingenbergs slægtning Frederikke Juliane Louise Klingenberg (død 1833), som i 1779 giftede sig med Ludvig Frederik Wedell til Wedellsborg. Gennem denne slægt er Klingenbergs papirer nedarvet til den nuværende ejer af Jarlsberg.¹

Klingenbergs papirer fortjener nok at blive præsenteret lidt nærmere, da de udgør en af de største rester af et dansk storkøbmandsarkiv, der overhovedet er bevaret før 1700. Sørgeligt lidt er der ellers tilbage efter 1600-tallets købmænd og foretagere, mindre end en snes købmandsbøger bliver det sammenlagt til og næppe mange flere købmandsarkiver.² Det er for meget at håbe, at flere vil dukke op. Bedst kendt er vel den københavnske storkøbmand Steffen Rodes og arvingernes regnskabsbog over studehandel 1637-50,³ mens de bedst bearbejdede og analyserede regnskabsbøger er Ribe-købmændene Niels Grisbecks og Hans Friis' for årene 1602-1650.⁴

Det er ikke eksistensen af egentligt regnskabsmateriale, der gør Klingenbergs arkiv interessant, – der er kun ganske enkelte regnskaber i det – nej, det er den borgerlige opkomlings og forretningsmandens projekter, betænkninger og notater i kraft af den fremskudte position og nærhed ved magtens centrum i nogle afgørende år af dansk historie. Dertil kaster de lys over hans personlige liv, ikke mindst de ægteskabelige dispositioner. De giver strejf bag facaden hos en succesrig købmand og embedsmand i nogle årtier, hvor en hidtil uset social opstigen var blevet mulig, men overskridelsen af den sociale barriere til adelsstanden var ikke uden problemer.

I den foreliggende litteratur er Poul Klingenberg blevet meget forskelligt vurderet og karakteriseret: lige fra en eventyrer, en lykkeridder og en ren spekulant til bogelskeren og den kloge mand. Han var det

hele og mere til. Som få blandt 1600-tallets indvandrede købmænd var han projektmager i stor stil, vidende og aktiv på en lang række felter. Her skal det blot med, at aktiviteterne må have givet sig udslag i en meget omfattende arkivdannelse; han var generalpostdirektør 1653-85, admiralitetsråd 1654-71, etatsråd 1671-74, kommerceråd 1679-84, storkøbmand og godsejer fra 1654 til sin død. Hver af disse aktiviteter havde alene været nok til at fylde en stor stak aktpakker, men det allermeste er nu væk.

Her er omstændighederne ved Klingenberg's sidste levår ikke uden betydning. Han gik nemlig på få år fuldstændig fallit. Det hele ramlede sammen for ham med sådan en hast, at hans arkiv, spredt bl.a. på hans godser, simpelt hen blev opgivet og overladt til de nye ejere, hvis de ikke i stedet blev taget i forvaring af staten. Klingenberg havde fået skiftet med sin eneste overlevende søn af samme navn før fallitten, så godset Højris på Mors blev reddet for slægten, og her tilbragte han sine sidste år (begravet ved den nærliggende Ljørslev kirke). På Højris kan imidlertid kun en mindre del af Klingenberg's arkiv have befundet sig og forespurgt om det i 1708 fra administrationen i København, måtte sønnen svare, at det, der havde været, var afhentet af kongelige skiftekommissærer.⁵ Da Klingenberg var adlet og som sådan under den særlige hofjurisdiktion, kunne dele af hans arkiv derfor være havnet i hofretens skifteprotokol eller i forbindelse hermed. En eftersøgning på Rigsarkivet har imidlertid været forgæves. I Rigsarkivet findes ganske vist et privatarkiv efter Klingenberg, men det rummede indtil for nylig kun ganske enkelte aktstykker. I forbindelse med udarbejdelsen af værket om P&Ts historie er der imidlertid skaffet kopier af de for en side af dansk historie så betydningsfulde papirer på Jarlsberg.⁶

Kun pakkerne på Jarlsberg repræsenterer i dag en del af det oprindelige Klingenberg-arkiv. Papirerne blev første gang benyttet af M. Birke-land i 1887 i en artikel om det norske postvæsen. Derved blev Fr. Olsen henledt på deres eksistens og gjorde mere indgående brug af dem to år senere i sin grundlæggende danske posthistorie til 1711. Begge forfattere var mest interesserede i Klingenberg's virke som generalpostdirektør, men meddelte også referater af en del af det øvrige indhold. Mest bemærkelsesværdig var deres gengivelse af nogle selvbiografiske optegnelser, som Klingenberg havde skrevet.⁷ De gav for første gang nogle mere fyldestgørende oplysninger om Poul Klingenberg's liv, hvortil kendskabet forud havde været ganske spinkelt. Herefter gik der godt 70 år, før Klingenberg's papirer atter kom frem i forskningens søgelys. Denne gang var det den hollandske historiker Herman Wagenvoort, der var på sporet af Klingenberg's andel i oprettelsen af Europas første livsfor-

sikringsselskab, en tontine kaldet »Det frugtbringende Selskab«. Omkring halvdelen af papirerne på Jarlsberg vedrører dette projekt, og Wagenvoort kunne på grundlag heraf som den første påvise, hvem der var selskabets egentlige ophavsmand, italieneren Lorenzo Tonti, mens Klingenberges rolle kun havde været formidlerens. Det var den danske konge Frederik III, ideen til en tontine i begyndelsen af 1650'erne skulle sælges til – og blev det.* Livsforsikringsselskabet skulle bringe penge både i den slunkne statskasse og i idémagernes lommer. Ledt på sporet af Wagenvoorts arbejde kunne arkivar C. Rise Hansen derefter publicere en del materiale vedrørende »Det frugtbringende Selskab« fra arkivet i Jarlsberg i den store udgave af »Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III's tid«, bd. 2, 1974-75. Tontinen var en livrentelignende afart af en forsikring, hvor et antal personer hver indskød en sum penge og delte renterne. Efterhånden som indskyderne døde, fik de tilbageværende et større og større renteafkast. Når alle var døde, overgik hovedstolen til kongemagten. Denne livrenteform opnåede almindelig udbredelse i Europa i 1600- og 1700-tallet. Den første realiserede tontine i Danmark er fra 1747: Liv-Rente-Societetet.

Imidlertid benyttede både Wagenvoort og Rise Hansen kun papirerne om livsforsikringsprojektet, og ikke det øvrige materiale, som Birkeland og Olsen havde påpeget eksistensen af. Det kunne i hvert fald for Wagenvoorts vedkommende ikke skyldes manglende interesse for Klingenberges øvrige virksomhed eller hans person, hvilket ledte mig til den konklusion, at han (og Rise Hansen) ikke havde set alle de papirer, som Birkeland og Olsen havde haft i hånden. Det blev bekræftet af, at mine egne henvendelser om at låne alle Poul Klingenberges papirer kun førte til oversendelse af en pakke med påskriften »Det frugtbringende Selskab«. Det var i 1975. Tilsyneladende var det øvrige materiale forsvundet og senere henvendelser bragte det ikke for dagen. Til gengæld fik jeg tilbuddet om selv at komme til Jarlsberg og undersøge sagen, hvilket jeg gjorde i september 1986. Da dukkede så den savnede pakke op igen. Forholdet var ganske enkelt det, at Klingenberges papirer ikke opbevares sammen i Jarlsbergs arkivkælder, men at de to pakker står adskilt i arkivet som pakke nr. 6 og 14.

Jeg havde håbet, at papirerne kunne kaste mere lys over Poul Klingenberges handelsvirksomhed. I den henseende er jeg som allerede antydnet, bortset fra tontinen, blevet skuffet. Når der ses bort fra ganske enkelte oplysninger over modtaget told og over administrerede hollandske subsidiepenge i 1660'erne, indeholder arkivet knapt noget om Klingenberges forretninger, og næsten slet intet om hans private forretninger. Oven i købet har de bevarede akter med opgørelser om mellem-

værender med staten kun ringe betydning, da de ikke bringer nyt, som ikke kunne være hentet i administrationens arkiver.

Hvad Klingenberg (eller andre) har arkiveret i de to bevarede pakker vedrører næsten udelukkende hans forhold til den danske stat og den karriere, denne forbindelse skabte for ham. F.eks. var der omkring 1670 ingen grund til fortsat at opbevare de mange akter om »Det frugtbringende Selskab«. Projektet var aldrig blevet til noget, der kom ikke den forventede tilslutning, og det hele var en død sag allerede i 1656. Derfor kunne det kun have en ganske særlig grund, da vi kan udelukke en egentlig »historisk« interesse hos den travle embeds- og erhvervsmand Poul Klingenberg som baggrund for at opbevare papirerne vedrørende en stor fiasko. Heldigvis må vi – uanset grunden – sige i dag, da kendskabet til tontinen ellers ville have været langt mere begrænset. Det samme gælder en del andre papirer i arkivet.

Denne interesse i at arkivere og bevare materiale vedrørende specielle sider af sine aktiviteter understreges af, at der blandt papirerne er et latinsk hyldestdigt til Poul Klingenberg, forfattet i 1668 af den bekendte lejlighedsskribent, præsten Johannes Olavius i Randers.⁹ Opbevaringen af dette digt, der er tilegnet Klingenberg personligt kræver jo ingen nærmere forklaring, men hvorfor gemme på en lang betænkning om matrikelvæsenet, som han i 1664 udarbejdede til administrationen eller på en række akter om den danske hærs organisation og finansiering 1655? Eller på nogle rejsepas, som Frederik III udstedte til ham i januar 1651? Det har han gjort, fordi det var en dokumentation af hans nære forbindelse til kongemagten, en dokumentation, han, der blot var en simpel borgersøn fra Hamborg, nok kunne have brug for at henvise til i et samfund, hvor herkomst, stand og fine og magtfulde forbindelser var af så afgørende betydning. Derfor er hans adling i efteråret 1669 også kommet ham særdeles godt tilpas. Dermed havde han fået et formelt bevis på sin fremtrædende sociale position, og en status, som ellers kun fødsel gav. Samtidig gav det ham anledning til at opregne, hvordan han havde gjort karriere og havde nået samfundets top i det ellers socialt så standsbundne samfund.

Det gjorde han i sine selvbiografiske optegnelser, der må betegnes som værende af ikke ringe interesse, når man vil trænge nærmere ind på 1600-tallets borgerlige opkomlinges mentalitet. Nu er det ikke sådan, at selvbiografiske optegnelser fra perioden er sjældne, men undtagelsen er det unægteligt, at en mand af borgerlig herkomst placeret så nær magtens centrum, har taget sig tid dertil og ikke mindst, at optegnelserne er blevet bevaret til vor tid. Kun få andre af Poul Klingeborgs samtidige og socialt tilnærmelsesvis jævnbyrdige, kender vi i dag selvbiografi-

ske optegnelser fra. Blandt dem er Klingenberg's personlige bekendte Johan Monrad, Jørgen Bjelke og Ditlev Ahlefeldt, som alle udfoldede optegnelserne til egentlige sammenhængende selvbiografier eller memoireværker.¹⁰ Af disse er Johan Monrad den eneste, der direkte omtaler Klingenberg i sine erindringer. Kun Monrad var af borgerlig herkomst, men har helt anderledes let end Klingenberg fundet sig til rette i det adelige miljø, da han ikke skulle overskride standsbarrieren gennem købmandsskabet som Klingenberg, men gjorde det som underviser for unge adelige. Poul Klingenberg har givetvis også kendt lægen Otto Sperling, som ligeledes var fra Hamborg og en nær ven af Corfits Ulfeldt, som Klingenberg op til Ulfeldts flugt fra København i 1651 havde en del at gøre med gennem sine principaler Berns og Marselis.¹¹ Sperling omtaler ikke Klingenberg personligt i sin selvbiografiske skildring, som bærer præg af den borgerligt uddannedes miljø; en mand der gennem sin mangeårige indespærring på grund af tilknytningen til Ulfeldt kunne skrive åbent til sine børn om det liv, han nu sad udenfor. Her fylder ikke mindst beskrivelsen af mødet med den unge enke Margrethe Schwendi i Bergen, forelskelsen og det sluttelige ægteskab med hende i 1630 en del sider (s. 24-47). Selvbiografien vidner om varme følelser for den tilkomne, men det har givetvis spillet en ikke ubetydelig rolle, at hun var enke efter en medicus, og at ægteskabet ville lette hans egen karriere.

Selv skrev Klingenberg, som vi kender det i dag, kun et komprimeret antal optegnelser om sit liv og sin karriere. Det drejer sig om følgende, som jeg for nemheds skyld herefter betegner som A, B og C:

- A. Et ark med ganske knappe optegnelser, hvor der anføres slægten Klingenberg's position som borgmestre og rådsherrer i Lübeck gennem tre århundreder og Klingenberg's adling 1669. Hertil er der så senere i marginen tilføjet, at han adledes efter 16 år som admiralitetsråd og generalpostmester og havde været kgl. diplomat.
- B. Et ark, der på bagsiden har påskriften: »Meine gebuhrtes Linie«. En opregning af slægtninge i Lübeck fra 1350 og frem til hans egen fødsel i Hamborg 1615. Derefter med mindre skrift om hans karriere 1631-1669. Trykt her som bilag 1 i dansk oversættelse.
- C. Seks sider med titlen »Wegen meines Lebendes Lauffs«. Det er en nøjere beskrivelse af et bestemt tidsafsnit i hans liv 1652-54 og hans ægteskabsindgåelse, og siden 1656-62 om hans børn og deres gudfædre og -mødre. Trykt her som bilag 2 i dansk oversættelse.

Efter indholdet at dømme er i hvert fald A og B skrevet lige efter hans adling i 1669, da der gives oplysninger om karrieren lige frem til det tidspunkt, mens de senere udnævnelser og diplomatiske sendelser er uomtalte. Mest sandsynligt er det denne store begivenhed og et højdepunkt i hans karriere og sociale opstigen, der har fået ham til at sætte sig ned, tænkte på det liv, der bragte ham, en borgersøn fra Hamborg til København som kgl. embedsmand med omgang med rigets mægtigste mænd og hans sluttelige adling for udførte tjenester. A kan være den første skitse, som er blevet ham for knap trods tilføjelserne, hvorefter de langt mere detaljerede optegnelser B, til dels om de samme forhold, er blevet nedfældet.

Optegnelse C har en helt anden karakter. Der er ikke blot tale om en opremsning af trin på karrierens vej, nej der er Klingenberg på vej til at skrive en egentlig sammenhængende selvbiografi i forlængelse af optegnelse B. Den fortæller indgående om et meget afgørende afsnit i hans liv fra 1652 til juni 1654 eller rettere, den beretter om en del af, hvad der skete af vigtigt for ham i den periode: den ægteskabsforbindelse det var så nødvendigt for ham at få i stand, nærmest en dramatisk episode er det for ham, selvom den endte lykkeligt. Hvornår C er skrevet, er vanskeligere at afgøre, men bemærkelsesværdigt er det, at den stopper året før den store, private ulykke ramte Klingenberg: pesten i Hamborg 1663 bortrev både hans hustru og de fleste af hans børn. Kun sønnen Poul Klingenberg den yngre overlevede. I august 1663 ansøgte han, om at hans nu afdøde hustru med to i St. Petri kirke tidligere begravede børn måtte overføres til det Bernske familiegravsted i Wandsbeck. Det blev bevilget.¹²

Selv var Klingenberg i begyndelsen af 1650'erne uden tilstrækkelige pengemidler. Ganske vist havde han været mangeårig handelstjener og betroet mand hos storkøbmanden A. B. Berns i Hamborg, og havde drevet lidt handel for egen regning ved siden af, men det havde ikke givet rigdom på det niveau, som var nødvendigt for at opnå en indflydelsesrig position. Berns' handelshus var et af de mest betydende i Hamborg med udstrakte forbindelser til det øvrige Europa gennem det kombinerede familieskab og forretningspartnerskab med familien Marselis, hvis repræsentanter sad i Amsterdam, Christiania og Moskva foruden Hamborg. I alle byer hørte de til det allerøverste borgerskab. Klingenberg havde fået noget at stile efter. Det har været nervepirrende måneder for Poul Klingenberg fra den ene søsters afvisning af ægteskab til den andens accept. For en handelstjener udlært i beregningens kunst, var det forbistret ærgerligt at skulle løbe imod en kvindes afvisende følelser. Den slags var ikke til at kalkulere med, og måtte nærmest sidestilles med

en uforudset storm og skibsforslis, så hans lettelse har været enorm, da den yngre søster – med den myndige enkefru Berns mellemkomst (hun styrede forretningen efter mandens død) – viste sig mere imødekommende. Hvilken rolle følelserne for den udkårne har betydet, melder notaterne intet om, men det har ikke været det væsentlige for Klingenberg. Hans egne følelser røbes heller ikke, men at der ikke var tale om nogen stormende forelskelse, siger sig selv. Klingenberg tabte ikke sit hjerte i en lidenskabelig kærlighed, som hans senere bekendte Johan Monrad gjorde det til jomfru Mette Sophia Krabbe og berettede om i sine erindringer.¹³ Nærmest forretningsmæssigt redegør Klingenberg for forhandlingerne om at få et ægteskab i stand. Først for tiden efter ægteskabets indgåelse taler han om sin »kære hustru«, som det hører sig til for den gode kristne ægtemand. Det kan ikke tages som udtryk for nogen større affection. Den først udkårne Anna Berns giftede sig i 1655 med François Louis var der Viele. Ægteparret optrådte senere begge på skift som faddere til Poul Klingenbergs børn, som det fremgår af optegnelserne. Det var, som det burde være og røber ikke noget om familiemodsætninger eller store følelser.

Et ægteskab med en datter af A. B. Berns var for Poul Klingenberg den vigtigste forretningsdisposition, han overhovedet kunne foretage i hele sit liv. Den åbnede hans adgang til europæiske storkøbmandskredse på jævnbyrdigt niveau og gav adgang til finansieringskilder, som han uden familieforbindelsen til Berns og Marselis, næppe havde fået.

Hvad kan optegnelserne ellers bruges til? Selvfølgelig giver de vigtige genealogiske oplysninger om Klingenberg og hans familie. De allerfleste af dem har vi kun herfra. Optegnelserne rummer et godt eksempel på datidens navngivningsskik i storkøbmandskredse. Klingenberg's førstfødte dreng blev opkaldt efter den afdøde svigerfar og Klingenberg's principal. Drengen kom derfor til at hedde Albert Baltser. Tilsvarende blev den første datter opkaldt efter svigermøderen, tør vi formode, selv om Klingenberg's hustru og søster havde samme navn, og alle tre var til stede ved barnets dåb. Derimod kom den anden søn til at hedde som sin egen far. Det siger noget om Klingenberg's selvfølelse. Drengen kunne ellers meget vel have fået farfarens navn, som var Joachim. Hermed er ikke angivet nogen generel regel for fornavneskik. Den vil det være umuligt at opstille, for det var den sociale afhængighed, der var afgørende og ikke slægtsbåndet i de store købmandsforetagender. Det kan formuleres på den måde, at de mindre betydende, dem der stod i et afhængighedsforhold på den ene eller den anden måde, ved navngivningen af deres børn viste deres foresatte eller mere betydende slægtning en passende opmærksomhed ved at barnet fik samme navn. Som

Poul Klingenberg her giver sin første søn svigerfaderens navn. Det kunne også være en handelstjener, der i øvrigt uden slægtskab med sin arbejdsgiver, gav sit barn navn efter arbejdsgiveren.¹⁴

Om de fortsatte trin på karrierens vej underrettes vi på årstal, men vi får intet at vide om initiativtagerne, eller hvad der lå bag. De kongelige udnævnelser til henholdsvis generalpostmester og admiralitetsråd anføres med korrekt dato. Derimod oplyses der intet om Klingenbergs eget initiativ i den forbindelse. Udnævnelserne kom ikke bare pludseligt dumpende. Han havde gjort sig fortjent dertil, bl.a. ved på eget initiativ at stille forslag om nyorganisering af postvæsenet og rimeligvis spillede han også en aktiv rolle ved Admiralitetskollegiets oprettelse året efter hans egen udnævnelse til admiralitetsråd. Det personlige initiativ var imidlertid ikke det attråede og statusgivende, hvorfor det ikke var værd at nævne. Hans indsats under svenskekrigene 1657-60 og derefter ville det unægteligt have været interessant at få en beretning om fra hans egen pen. Han var tæt på de besluttende kredse, omgikkes Joachim Gersdorff, Christoffer Gabel, Hannibal Sehested, Henrik Müller og andre – foruden kongen selv – omkring statsomvæltningen i 1660 og havde store personlige interesser i de følgende års kreditaftvikling. Der er intet derom. Med Henrik Müller drev han fælles forretninger i forhold til staten, og selv om bølgerne kunne gå så højt mellem de to, at andre nærmest måtte lægge sig imellem ved afslutning af store handler, så finder vi dog Henrik Müllers hustru som fadder til et af Klingenbergs børn. Deri lå tillige et signal om den sociale status, og derfor er det så vigtigt for Klingenberg at opregne alle børnenes faddere. Ikke mindst når det var fremtrædende repræsentanter for adelen, som ved den førstfødte søns dåb, hvor både rigshofmesteren og greve Christian Rantzau lod sig repræsentere.

Som optegnelserne foreligger nu, er de – selv om vi ikke ved, om der har været endnu flere – et vidnesbyrd om, hvordan den borgerlige opkomling bl.a. har reageret på den sociale opstigen under den tidlige enevælde. Det gav ikke kun anledning til demonstration af ydre pragt: han lod sig male af tidens bedste kunstner Karel van Mander, han fik sin egen lukkede stoleplads i St. Petri kirke lige under kongens, kørte med en af Københavns mest præsentable karosser, havde mange tjenstefolk, osv.¹⁵ Det førte også til en vis selvreflektion at være steget op fra det jævne borgermiljø til en af kongens betroede mænd. Som sådanne er optegnelserne ret enestående fra den tid og det miljø i Danmark. Som nyadlet havde han blandt sine nye standsfæller behov for et langt og ærværdigt persongalleri af betydende slægtninge for socialt at kunne placere sig. Det var nemlig, hvad den gamle adel kunne præsentere

ham – opkomlingen – for. Vi kan også tage for givet, at han i nogle kredse i den gamle adel blev mødt med hån, foragt eller direkte afvisning, men sikkert uden, at de gik så vidt som til den direkte fornærmelse. Klingenberg var trods alt en indflydelsesrig mand og at fornærme ham direkte på grund af hans sociale herkomst, var at fornærme den enevældige konge, som havde adlet ham og siden indført den ny rangadel og de ny rangklasser i 1671. Det kunne være farligt, men det afholdt ikke kredse i den gamle adel fra at udsætte Klingenberg for ætsende spot og satire i et anonymt skuespil fra 1670'erne »Grevens og friherrens Komedie«, som i afskrift cirkulerede på herregårdene. Heri optræder både Klingenberg og hans søn under det let gennemskuelige navn Klingerbeutel, som et par rigtige kæltringe, der var kommet frem ved fup og fiduser og det foragtelige købmandsskab. Skuespillet er den bedste dokumentation for, at social modvilje har omgærdet Poul Klingenberg som repræsentant for de adlede borgerlige opkomlinge. Om han har kendt til skuespillets eksistens er uvist, men det er meget tænkeligt, at bemærkninger er faldet til ham derom. Miljøet ved hoffet var præget af intriger, rænker, bedrag, falskhed og den form for giftighed, som ville gøre ondt.¹⁶

Uanset dette har Klingenberg kendt de sociale krav og standsforventningerne i den gamle adel, som han gerne ville nærme sig. Dem mødte han overalt, bl.a. hos hans bekendte, den adelige Ditlev Ahlefeldt, som betragtede handel som en næringsvej for den borgerlige privatmand, mens adelsmanden på grund af sin fødsel fra starten var en offentlig person og repræsentant for samfundsordenen. Kun gennem en karriere i statens tjeneste kunne den borgerligt fødte gøre sig fortjent som offentlig person, det vil sige blive værdig til en adling.¹⁷ Der er næppe tvivl om, at vi her har baggrunden for, at Klingenberg med omhu gemte netop de papirer, der dokumenterede hans statslige embeder og karriere. Omvendt var der kun rent forretningsmæssige grunde til at gemme regnskabsbøger og lignende. Når alle forpligtelser var opfyldt kunne de med fordel bortkastes, da de ikke bidrog til den vundne sociale position. Tværtimod mindede de om en håndtering, som ikke var den fuldgældige adelsmand værdig.

Poul Klingenberg valgte ikke som andre af de borgerlige, der blev adlet, at påstå, at han egentligt selv var af gammel adelslægt. Noget sådant blev f.eks. fremhævet om familien Marselis i ligprædikenen over Selio Marselis i 1663 og senere gentaget af biskop Johan Braem i 1699.¹⁸ Klingenberg trak i stedet på sine fremtrædende borgerlige aner fra Lübeck, som det fremgår af optegnelserne. Det kunne han gøre med god ret og uden – med sin egen selvforståelse – at tabe i agtelse, for de

rådmænd og borgmestre, det drejede sig om, havde været særdeles mægtige mænd i hansestædernes hovedby. De havde haft en position, magt og indflydelse, som var de færreste eller ingen af de adelsmænd eller deres afdøde slægtninge beskåret, som Klingenberg nu kunne betragte som sine ligemænd.¹⁹

Klingenberg var ret nøjagtig i angivelsen af både sine forfædres navne og årstal for deres optræden, og det hele 300 år tilbage i tiden. Ganske vist er der mindre afvigelse i tidsangivelse og navne, men i det store og hele kan hans oplysninger om slægten Klingenberg i Lübeck bekræftes. Byggede disse oplysninger udelukkende på en mundtlig familietradition, er det ganske imponerende, men måske har han tillige kunnet støtte sig til familieoptegnelser eller har benyttet de tidligt trykte værker om Lübecks historie i middelalderen, f.eks. Hans Regmann: *Lübeckisches Chronik*, 1619. Hos Regmann kunne Klingenberg have taget en god del af de oplysninger, han bragte i sine optegnelser om slægten Klingenberg. Der var en rig tradition i Lübeck for at skrive byens historie, og selv om bykrønikerne ikke forelå trykt i deres helhed, cirkulerede afskrifter deraf. Flere er sikkert havnet i København, og i hvert fald en er der endnu, Reimar Kocks lybske krønike.²⁰ Med sine boglige interesser har Klingenberg haft mulighed for at støtte sig på andet end en mundtlig familietradition.

Poul Klingenbergs selvbiografiske optegnelser viser, så få de end er bevaret, en mand, som har rustet sig mentalt til omgangen med adelen og tillige har kunnet give sin søn et imponerende anegalleri og en social position blandt landets mægtigste. Det var ikke så lidt af en borgersøn i 1600-tallets Danmark.

Bilag 1.

Poul Klingenberg: Min slægt

Wedekind Klingenberg,²¹ rådmand i Lübeck død 1350.

Johan Klingenberg, rådmand i Lübeck død 1358.²²

Johan Klingenberg, borgmester i Lübeck død 1371.²³

Gosswin Klingenberg, borgmester i Lübeck. Han blev fordrevet under det store oprør i 1408 og døde 1413 i Hamborg eller Lüneborg.²⁴ Efterlod sig to sønner, nemlig Johan og Peter.²⁵

Johan Klingenberg, Gosswins søn, er atter indtrådt i det gamle råd i Lübeck i 1416, kom i rådhusstolen og blev borgmester. Er 1432 udsending ved det burgundiske Nederland og ved kongen af England.²⁶ I 1447 er han atter sendt til kongen af England, da rådet dengang havde forhåbninger til London, er død som borgmester.²⁷

Peter Klingenberg, Gosswins søn, har slået sig ned i Hamborg og er død 1461.²⁸

Johan Klingenberg er død i Hamborg 1493.

Vincent Klingenberg er død 1559.

Poul Klingenberg er født 1534, død 1614.

Joachim Klingenberg født 1589 på Kristi Himmelfartsdag, død 1651.

Jeg, Poul von Klingenberg, er født i Hamborg den 18. oktober 1615 af Joachim Klingenberg og Gertrud Klingenberg, født Allers. Ved pinse 1631 kom jeg i tjeneste hos hr. Albert Baltser Berns og artede mig sådan, at jeg i det tredje år blev bogholder. Et eller to år derefter har hr. Albert Baltser Berns antaget mig som kompagnon i sin forretning.²⁹ Den 8. februar begyndte jeg min rejse,³⁰ først til Tyskland og derfra til Italien, Frankrig, England, Brabant og Holland, på hvilken rejse jeg besøgte næsten alle verdens lande og steder. 1653 blev jeg generalpostmester og 1654 kongelig admiralitetsråd. 1665 har Hans kongelige Majestæt sendt mig som Envoye Extraordinaire til De forenede Nederlande og 1667 som ambassadør plenipotenarius til Breda for at slutte fredstraktaten med England, Frankrig og Generalstaterne.³¹ 4. september 1669 blev jeg af kong Frederik den Tredie optaget i adelsstanden.

Den 21. juni 1652 kom jeg igen til Hamborg og fandt hr. Albert Baltser Berns temmelig svag af sin sædvanlige vederstyggelige sygdom. Kort tid efter min hjemkomst har jeg anholdt hans hustru Elisabeth Berns om, at forlovelsen med hendes ældste datter jomfru Anna må blive fuldbyrdet. Derom har der været talt mellem fru moderen Elisabeth og mig i mange år lige siden hendes fødsel. Dog er det aldrig kommet til et tilsagn eller en forlovelse, men fru moderen har udsat det hele til datteren nåede hendes myndige alder og selv kunne bestemme. Moderen har også denne gang givet den samme undskyldning, men gav dog fortrøstning om, at det ville ske i løbet af kort tid. Selv ville jeg gerne have sagen fremskyndet og afgjort og har beklaget denne forsinkelse til hr. Albert Baltser Berns, som har trøstet mig med, at det snart ville blev anderledes, og at der ville følge en god afgørelse. Han har også talt med fru moderen derom og begæret, at sagen ikke længere måtte udskydes. Imidlertid tiltog hans svaghed, og han døde [20.] august på Wandsbeck. Han blev begravet i kirken i Wandsbeck.

Denne sorg har optaget fru moderen og hele huset, så der ikke kunne tales om min forlovelse. Da jeg imidlertid i november på boets og kompagniets vegne³³ måtte gøre en rejse til det kongelige hof, ønskede jeg gerne forinden sagen med min forlovelse i orden og kom også såvidt dermed, at fru moderen gav sit samtykke dertil, hvilket hun aldrig før havde gjort. Hun gav mig også fortrøstning om, at jomfru Anna var temmelig inklineret og tilsagde mig sagen en god afslutning, hvilket hun ville bevise gennem at skrive til mig. Derpå tiltrådte jeg rejsen til København og bragte kompagniets affærer i orden.

Da jeg imidlertid af fru moderens skrivelser mærkede, at datteren jomfru Anna var koldsindig og modvillig i sagen, så fandt jeg det for godt at holde mig borte, og lod mig bruge i Hans kongelige Majestæts tjeneste, idet jeg blev sendt til de holstenske landråder ved Kieler omslag og derfra over Nyborg til rigsråderne i Jylland. I Kiel var jeg så nær Hamborg, at jeg også rejste dertil i 4 til 5 dage, i hvilken tid jeg efter fru moderens råd talte med jomfru Anna om min inklinations. Da jeg imidlertid fornemmede kold-

sindighed hos hende, er jeg ikke gået videre med sagen, men har ladet det blive derved efter moderens råd, for derefter at holde mig borte, indtil datteren kunne bringes på andre tanker, hvortil moderen lovede at gøre sit bedste og skriftligt at advisere mig derom.

I mellemtiden har jeg ladet mig bruge i Hans kongelige Majestæts tjeneste i København uden at få nogen endelig besked. For at få en ende på sagen formåede jeg rigshofmester Joachim Gersdorff til at skrive til fru moderen for at rekommandere min person og sagen og gav Brostrup Gedde fuldmagt til at tale med fru moderen og datteren og deres venner for at begære et ja eller et nej. Han fik en god besked hos fru moderen, men hos datteren og hendes slægtninge fik han efterretning om, at hendes inklinations kun var ringe, og jeg besluttede mig for gennem en skrivelse til moderen at afbryde sagen. Jeg begav mig da igen i kongens tjeneste og blev den 16. juli [1653] antaget som Generalpostmester³¹ og blev ellers mest brugt i visse kommissioner. I februar 1654 rejste jeg til Hamborg, jeg tænkte ikke på ægteskab, det havde jeg opgivet, men for at få mit forhold til kompagniet udskilt og adskilt gennem visse aftaler. Under min tilstedeværelse i Hamborg mærkede jeg fru moderens gode intention, at hun gerne ville holde mig ved sit hus og ordne sagen sådan, at jeg vendte mine tanker til den anden datter, jomfru Elisabeth.

I juni 1654 holdt jeg bryllup på Wandsbeck med jomfru Elisabeth Berns, hvor grev Christian Rantzau var tilstede på kongens vegne, amtmand Frederik von Ahlefeldt på hertugen af Slesvig og Holstens vegne og mange fornemme herrer og venner.

Den 4. juli 1654 blev jeg udnævnt til admiralitetsråd af kongen med en årlig gage på 1000 Rdl. Bestallingen blev retmæssigt udstedt i Odense i mit fravær og oversendt til Hamborg.³⁵

Mandag den 10. marts 1656 kl. kvart i fire om morgenen blev vores første søn Albrecht Baltasar født i Hamborg og blev døbt den 18. marts. Fadderne var: 1. grev Christian Rantzau, hvis stedfortræder var Hamborgs borgmester Bartholdus Møller, 2. rigshofmester Joachim Gersdorff, hvis stedfortræder var den kongelige råd, Laurentius Langeman og 3. min svigermor Elisabeth Berns, som selv var til stede.

Albrecht Baltasar er befordret ud af denne verden af den timelige død i København i 1657 og nedsat i kirken der.³⁶

Den 28. januar 1658 klokken 6 om morgenen er vores datter Elisabeth født i København, og fordi hun kom ganske svag til verden, blev hun døbt på den derpå følgende fredag af magister [Daniel] Pfeiff, pastor i den tyske menighed.³⁷ Fadderne var 1. Selio Marselis, 2. min svigermor fru Elisabeth Berns, 3. min søster Elisabeth, Herman Iserbergs.³⁸

Elisabeth fløj den samme fredag aften salig til Gud og blev også nedsat i den tyske kirke i København.

Min kæreste havde ved denne barselseng pådraget sig en svær sygdom, hvoraf man nogle dage før havde troet, at hun ville forlade verden. Hun kom dog igennem det ved Guds nåde, men jeg kom ikke alene til at se mine børn forlade mig, men også min kære hustru i en elendig tilstand. Hertil kom yderligere gennem den store ubeskrivelige kulde, at bæltet og havet frøs til, så den svenske konge og hele hans krigsmandskab marcherede derover og præsenterede sig ved Københavns forsvarsværker. Gud har dog nådigst afværget al ufred og ladet freden råde.

Den 7. august 1659 klokken halv et middag blev vor anden søn Poul født og blev på den følgende onsdag døbt af hr. Fontain, prædikant i den reformerte kirke. Fadderne var 1. Selio Marselis ved fuldmægtig Jan de Reuter, 2. min svoger François Louis van der Wiele, 3. min svigerinde Cornelia Berns.³⁹

Den 5. december 1660 klokken 8 om formiddagen blev vor datter Anna født i Hamborg og den følgende fredag den 7. december døbt af hr. Fontain, prædikant i den reformerte menighed. Fadderne var 1. Anna van de Wiele, 2. Aletta Marselis og 3. Gabriel Berns.

Dette barn blev født efter kun at være båret 7 måneder i moders liv. Derfor var det også ganske sart. Trods det levede det med Guds vilje. Jeg var selv ikke hjemme dengang, men var i København.

Om morgenen søndag den 14. september 1662 klokken kvart over 3 er vores datter Sophia Elisabeth født. Den følgende onsdag den 17. september blev hun døbt af hr. doktor Saxine, prædikant ved den reformerte menighed. Fadderne var 1. Sophia Müller, rentemester Henrik Müllers hustru, 2. min søster Margreta Bowhers, 3. min svoger Albrecht Berns.

Noter

1. Danmarks Adels Aarbog 1951, s. 157. Jfr. C. Rise Hansen: Det tidligste danske tilløb til livsforsikring, Fund og Forskning 18, 1971, s. 81 n. 1.
2. Ole Degn: Danske købmandsregnskaber før 1700, Erhvervshistorisk årbog 1979, s. 7-40.
3. Det kongelige Bibliotek, Gl. kgl. Saml. 992 fol. Jfr. Albert Olsen: Steffen Rodes regnskabssbog over studehandel 1637-1650, Historisk Tidsskrift 9. rk. 1, 1918-20, s. 255-281.
4. Ole Degn: Perspektiver i et købmandsregnskabsmateriale fra Ribe fra første halvdel af 1600-årene, Beretning, Foredrag og forhandlinger ved det nordiske historikermøde i København 1971, 9.-12 august, 1974, s. 113-129 og Ole Degn: Rig og fattig i Ribe, 1, 1981, s. 98-140, o.fl.st.
5. Fr. Olsen: Det danske postvæsen, dets historie og personer indtil overtagelsen af staten 1711, 1889, s. 122.
6. Otto Madsen: Et nyttigt og gavnligt postværk. P&Ts historie til 1711, 1991, s. 411 f. Rigsarkivet, Private personarkiver nr. 8117.
7. M. Birkeland: Det norske postvæsen i dets oprindelse og første begyndelse, Småskrifter tilegnede A. F. Krieger, 1887, s. 223-225, Fr. Olsen 1889 op.cit. s. 65-67.
8. Herman Waagenvoort: Tontines. Een onderzoek naar de geschiedenis van lijfrenten bij wijze van tontineen de contracten van overleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden, Utrecht 1961.
9. En kopi af digtet, der er dateret 28. jan. 1668, er tilgængeligt Håndskriftafdelingen på Det kongelige Bibliotek.
10. Etatsråd og landkommissær Johan Monrads selvbiografi. Udg. af S. Birket Smith, 1888; Generallicutenant Jørgen Bjelkes selvbiografi. Udg. af J. A. Fridericia, 1890; Ditlev Ahlefeldts erindringer 1617-1660. Oversat af Palle Rosenkrantz og Louis Bobé, 1922.
11. Dr. med. Otto Sperlings selvbiografi. Udg. af S. Birket Smith, 1885.
12. Rigsarkivet, Danske kancelli, Sjællandske Tegnelser I. sept. 1663 (m. indlæg, dateret Hamborg 28. aug. 1663).
13. Jfr. Karin Hansen og Merete Quist: Man kan altid kalde det kærlighed, Den jyske historiker 41, 1987, s. 47-50.
14. Dette er nærmere dokumenteret i John T. Lauridsen: En »Godfather« i København, Historiske Meddelelser om København 1988, s. 10, 25.
15. John T. Lauridsen: Adelsreaktion og politisk satire under den tidlige enevælde, Danske Studier 1987, s. 22.
16. Dieter Lohmeier: Adlige Geisteswelt des 17. Jahrhunderts: Detlev von Ahlefeldts Memoiren, Nordelbingen 44, 1975, s. 130f.
17. Jfr. Lohmeier 1975 op.cit. s. 135.
18. Universitetsprogram 1663, forfattet af Bertel Bartholin; Johan Braem: Ligprædiken over Constantin Marselis 1699 (Det kongelige Bibliotek, Thott. 1127, fol.).
19. I Danmarks Adels Aarbog 1923, s. 486 har en senere tids genealoger (uvist hvem) udlagt dette »som han baade paa fædrene og mødrene side var kommen af urgammel adel«. Der er ikke fundet dokumentation for dette hos Poul Klingenberg selv.
20. Ny kgl. Saml. 303a og b, fol.; Det kongelige Bibliotek. Jfr. C. Paludan-Müller: Studier til benyttelse og bedømmelse af nogle kilder til nordisk historie, Historisk Tidsskrift, 3. rk., 1, 1858-59, s. 54ff.
21. Brødrene Bertram og Gosswin var 1373 borgere i Lübeck. Deres far var Wedekinus Klingenberg. Urkunden-Buch der Stadt Lübeck (herefter cit. som LUK), 1. Abt., Bd. 1, Lübeck 1873, no. 214 og Bd. 5, Lübeck 1877, no. 355; E. F. Fehling: Lübeckische Ratslinie von der Stadt bis auf die Gegenwart, Lübeck 1925 (Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck, Bd. 7, Heft 1), no. 359. Herefter cit. som Fehling.
22. Fehling no. 249. Døde 1356.
23. Fehling no. 398.
24. Jfr. E. Daenell: Die Blütezeit der Deutschen Hanse, Bd. 1, Berlin 1905, s. 164. Døde i Lübeck 1416 (Fehling no. 414).
25. Gosswin havde to sønner Johan og Bertram. Johan var den senere rådmand og borgmester i Lübeck, LUK Bd. 5, Lübeck 1877, no. 355.
26. 1434 var Johan Klingenberg udsending til Burgund (jfr. Daenell op.cit. 1, s. 254) og 1434 og 1436-37 til England (LUK, 1. Abt., Db. 7, Lübeck 1885, no. 712-16, Fehling no. 507).
27. Fehling no. 507. Døde 1454.
28. Efter 1455 ophører familien Klingenberg med at optræde i Lübeck, jfr. LUK, Bd. 10-11.
29. Det kan ikke forholde sig således, da Klingenberg år senere stadig bliver omtalt som handelsstjener af A. B. Berns (Jfr. G. L. Wad i Historisk Tidsskrift 6 rk. 2, 1889-90, s. 127) og var han kompagnon, da havde han ikke behøvet at få et ægteskab med en datter af Berns i stand.
30. Originale rejsepas udstedt den 3. januar 1651 af Frederik den Tredie ligger i arkivet.
31. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914. Ved Emil Marquard, 1952, s. 276 (her med opgivelse af forkert charge for rejsen 1665).

32. Enkelte realoplysninger er indsat i teksten og angivet med []. Der er kun foretaget ganske enkelte forkortelser og nogle udeladelser af de meget lange titelangivelser på højtstående personer. Yderligere oplysninger om fadderens slægtsforhold til Klingenberg kan hentes i E. Amburger: *Die Familie Marselis*, Giessen 1957, s. 209.
34. Udnævnelsen trykt i Olsen 1889, op.cit. s. 225ff.
35. Den originale bestalling er i Rigsarkivet, Rentekammerarkivet, Afregninger III, 59, 1. Endnu i 3. udgave af Dansk biografisk leksikon henlægges udnævnelsen til 1655, desuagtet at Birkeland 1887 op.cit. og Olsen 1889 op.cit. og siden bl.a. H. Ehrencron-Müller i *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island til 1814* har den korrekte dato. Når den originale bestalling ikke længere er blandt Klingebergs papirer, skyldes det givetvis, at han havde måttet indlevere den som bilag, da han forsøgte at få sin gage som admiralitetsråd udbetalt.
36. Poul Klingenberg var medlem af den tyske St. Petri menighed i København, og drengen blev derfor begravet i St. Petri kirke, som senere søsteren Elisabeth.
37. Jfr. Louis Bobé: *Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen*, 1925, s. 94.
38. Herman Iserberg var købmand i København og medlem af de 32's råd. Døde 1659. Om ham Lauridsen 1988, op.cit. s. 9-12.
39. Om hende, se Per Seland i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1990, s. 200-201 med tilføjelsen om ægteskabet med Andreas Tomlo. Hun døde 1660.

John T. Lauridsen, *1951, dr. phil., forskningsbibliotekar ved Det kongelige Bibliotek. Se i øvrigt *Personalth.* T. 1988, s. 28.

De statslige arkivers publikationer 1991, en oversigt

Ved Grethe Ilsøe

Oversigten er en annoteret fortegnelse over de publikationer, som de statslige arkiver, dvs. Rigsarkivet, landsarkiverne for Sjælland m.m., Fyn, Nørrejylland og de sønderjyske landsdele samt Erhvervsarkivet, har udsendt i 1991. Oversigten viderefører den tilsvarende oversigt over publikationerne 1990 (Personalhistorisk Tidsskrift 1991:2, s. 219f.).

Rigsarkivet

Tidsskrifter:

Arkiv. Tidsskrift for arkivforskning. 13. bd./2-4, 1991.

Siden Saxo. 1991/1-4.

Arkivernes Informationsserie

Rigsarkivet/G. E. C. Gad. 1991:

- Andersen, Finn: *Selv dødsboer fortæller.* Skifteretssager og deres brug. 31 s., ill.
- Degn, Ole: *Alle skrives i mandtal.* Folketællinger og deres brug. 31. s., ill.
- Frandsen, N. H.: *Foreningshistorie og retsbetjentarkiver.* 32 s., ill.
- Mogensen, Margit og Erik Nørr: *Menighedsrådene og deres arkiver.* 41 s., ill.
- Møller Pedersen, Arne: *Brand, vand, mug og grimme dyr.* 30 s., ill.
- Nybo Rasmussen, Jørgen: *Kort – om kort og tegninger.* 23 s., ill.
- Rambusch, Sigurd: *Vælgere i organisation.* Om vælgerforeningshistorie. 37 s., ill.
- Thestrup, Poul: *Mark og skilling, kroner og øre.* Pengeenheder, priser, lønninger i Danmark i 300 år (1640-1989). 50 s., ill.
- Thestrup, Poul: *Pund og alen.* Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til i dag. 35 s., ill.
- Worsøe, Hans H.: *Amtmanden var med til det hele.* Amtsarkiver og deres brug. 23 s., ill.
- Ørberg, Paul G.: *Hvad præsten skrev i kirkebogen.* Kirkebøger og deres brug. 29 s., ill.

Bibliografier:

Forskning i statens arkiver. Bibliografi over bøger og afhandlinger skrevet af arkivarer ved Rigsarkivet, landsarkiverne og Erhvervsarkivet i deres forskningstid og udgivet 1980-1989. Ved Ole Degn. Rigsarkivet/G. E. C. Gad. 1991. XVII+118 s., ill.

Kildeudgaver:

Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1648. I uddrag. Ved Jens Holmgaard. 1991, 311 s.

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse. II, 1848-1990. 1.-4. bd. Red. Wilh. von Rosen. Rigsarkivet/G. E. C. Gad. 1991, 2082 s., ill.

Dansk Skovforening. 1991, 44 s.

Det Danske Spejderkorps. 1991, 44 s.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm*Antologier:*

Søg – og I skal finde. Veje til kvinders historie i arkiver og samlinger. Red. Karen Hjorth, Grethe Ilsøe, Birgitte Possing. ARKI: Varia (Serviceselskab v. Landsarkivet, Kbh.). 1991, 144 s., ill.

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Kommunearkiver. Møn III. Supplement og rettelser. 1991, 56 s.

Skolearkiver. Tornved. 1991, 56 s.

Udstillingskataloger:

Søg – og I skal finde. 1991, 23 s.

Landsarkivet for Fyn

Ingen udgivelser i 1991.

Landsarkivet for Nørrejylland*Antologier:*

Skatkisten. Arkivalier og historier fra landsarkivet. Udgiverselskabet v. Landsarkivet f. Nørrejylland. 1991, 141 s., ill.

Jyske lov. Red. Ole Fenger og Chr. R. Jansen. Udgiverselskabet v. Landsarkivet f. Nørrejylland. 1991, 312 s., ill.

Monografier:

Karl Nielsen: Vor mand og råd. Bjørn Andersen til Stenalt, Bjørnsholm og

Vår 1532-1583. Udgiverselskabet v. Landsarkivet f. Nørrejylland. 1991, 192 s., ill.

Udstillingskataloger:

Med lov skal land bygges. Jydske Lov 1241-1991. Håndskrifter og bogtryk. Ved Erik Andreas Abitz og Paul G. Ørberg. Udgiverselskabet v. Landsarkivet f. Nørrejylland og Det kgl. Bibliotek. 1991, 54 s., ill.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Herredsfogederarkiver fra Nordslesvig 1868-1889. Ved Hans Schultz Hansen. 1991. 167 s.

Sogne- og flækkekomunale arkiver i Sønderjyllands amt 1920-1970. I. Ved Kim Furdal. 1991, 249 s.

Erhvervsarkivet

Årbøger:

Erhvervshistorisk Årbog 1990. Medd. fra Erhvervsarkivet 40. 1991, 189 s., ill.

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Erhvervsarkivets arkivoversigter. I. Virksomhedsarkiver fra landbrug, industri og håndværk m.v. Ved Erik Korr Johansen. 1991, 253 s.

Småstykker

Bjerringgaard, Aalborg, og brødrene Søren og Laurits Sørensen Bjerringgaard

Kommentar til Georg Albecks artikel i Personalhistorisk Tidsskrift 1992:1, s. 65 om Mette Marie Brown, født Sørensens herkomst

Bjerringgaard, Aalborg er ikke et ukendt sted. I Aalborgs Historie bd. 3 er der gengivet en koloreret tegning, hvor Bjerringgaard er medtegnet, og det nævnes her at gården var en tidligere bondegård, der blev ombygget af købmanden Villads Bjerring i begyndelsen af 1700-tallet.¹

Også i P. C. Knudsens Aalborg Bys Historie nævnes Bjerringgaard, der ifølge skøde af 12. juli 1756 udstedt af generalmajor de Thura, skulle være solgt til Aalborg kommune for i alt 750 Rdl.² Bjerringgaards mark kaldes også Carstens Mark og er matrikuleret under matr. nr. 81, beliggende syd for byen ved markskellet og landevejen til Hobro, og arealet er 33⁸⁵/₂₀/14.000 Td. Land.³ Hvor i Aalborg arealet nøjagtigt ligger i dag er jeg ikke klar over.

Brødrene Søren og Laurits Sørensen Bjerringgaard

Brdr. Bjerringgaard er omtalt i P. M. Rørsigs bog »Skoler og Degne i Vendsyssel indtil 1814«. Heri står: De var født i et lille hus uden for Aalborg og døbt i Budolfi Kirke. Søren 14. januar 1737 og Laurits 8. juni 1739. Forældrene var Søren Sørensen, avlskarl på Bjerringgaard, hvorefter børnene tog navn, og Else Lauridsdatter. Moderen døde i Thorup hos sønnen (Søren) 5. juni 1772, »ungefæhr 80 år«. Thøger Møller, Bolle, skrev digte i flere afdelinger ved hendes død.⁴

Søren Sørensen Bjerringgaard

var skoleholder i Thorup skole, Dronninglund, fra 1759-95, og døde i 1795, 57 år gammel.

I folketællingen fra 1787 er i Thorup skole opført:

Søren Sørensen Bjerringgaard – mand – 51 år – skoleholder

Anna Sophie Jensdatter – hans kone – 63 år

begge i første ægteskab.

Anders Sørensen – deres søn – 18 år – ugift.

Rørsig anfører, at Søren Sørensen Bjerringgaard var gift med Ane Sophie Jensdatter, der blev begravet 18. marts 1792, 67 år gammel. Samt at de fik følgende børn døbt i Dronninglund kirke:

1. Jens Christian Sørensen Bjerringgaard, 5. s.e. Trin. 1765
2. Anders Sørensen Bjerringgaard, 6. maj 1770.

Sidstnævnte, Anders, efterfulgte faderen som skoleholder i Thorup skole, hvor han var til sin død i 1813, og han var gift med Mariane Hansdatter fra Hønborg, der ægtede sin mands efterfølger, Søren Poulsen Bindslev, 20. april 1814. Mariane Hansdatter døde i Thorup 17. oktober 1853, 83 år gammel.

Med Anders Sørensens Bjerringgaard opfører Rørsig, at hun havde 3 børn:

1. Søren Andersen Bjerringgaard, født 22. september 1793
2. Hans Andersen Bjerringgaard, født 10. februar 1799
3. Ane Sophie Andersen Bjerringgaard, født 11. april 1803.

Alle børn er døbt i Dronninglund kirke.⁵

Laurits Sørensen Bjerringgaard

blev døbt 7. juni 1739 i Budolfi kirke og døde 6. juli 1794 i Dorf skole.

Han var student fra Aalborg 1758 og tog baccalaureigraden 1760. I 1762 blev han skoleholder i Bolle og byttede i 1764 embede med Thøger Møller og kom til Dorf skole. Samme år, den 6. maj, blev Laurits Sørensen Bjerringgaard gift i Dronninglund kirke med Voldborg (Valborg) Nielsdatter,⁶ der blev begravet 12. juli 1807, 70 år gammel.

Ifølge Rørsig fik de følgende børn døbt i Dronninglund kirke:

1. Else Bjerringgaard, konf. 1781.
2. Anne Marie Bjerringgaard, 10. s.e. Trin. 1766.
3. Peder Christian Bjerringgaard, 10. februar 1768.
4. Jens Christian Bjerringgaard
5. Bertel Bjerringgaard, 1771.
6. Søren Bjerringgaard, 15. maj 1774.
7. Ingeborg Bjerringgaard, 1779.
8. Søren Bjerringgaard, 1779.
9. Ingeborg Bjerringgaard, 17. december 1783.

Sønnen, Bertel Lauritsen Bjerringgaard efterfulgte faderen i Dorf skole.⁷

En anden søn, nr. 8 Søren Lauritsen Bjerringgaard boede 1800-1806 i Sæby, hvor han var gift 1. gang. I 1808 var han på Knudseje og i 1809 blev han skoleholder i Karmisholt skole, Skæve.⁸ Søren Lauritsen Bjerringgaard blev 3. november 1805 gift i Skæve kirke med Mette Marie Jørgensdatter, Knudseje, der døde 11. december 1854, 72 år gammel.

Mette Marie og Søren fik børnene:

1. Ole Christian Sørensen Bjerringgaard, født 1806 i Sæby.
2. Ane Cathrine Sørensdatter Bjerringgaard, f. 2. maj 1809 i Skæve.
3. Woldborg (Valborg) Sophie Sørensdatter, f. 20. april 1815 i Skæve.
4. Jørgen Christian Sørensen Bjerringgaard, f. 19. okt. 1817 i Skæve.
5. Bertel Sørensen Bjerringgaard, f. 7. jan. 1826 i Skæve.

Søren Lauritsen Bjerringgaard døde 17. april 1848 i Karmisholt skole. Datteren Valborg Sophie Sørensdatter Bjerringgaard er min tipoldemoder.

Alice Nielsen, Holstebro

Noter

1. Aalborgs Historie bd. 3, 1990, s. 10-12.
2. P. C. Knudsen: Aalborg Bys Historie II del, Aalborg bys jorder, s. 31: Foruden disse jorder ejer kommunen endnu den såkaldte Carstens Mark eller Bjerringgaard, som byen ifølge skøde af 12. juli 1756, udstedt af generalmajor de Thura, har tilkøbt sig for ialt 750 Rdl. De på ejendommen værende bygninger, træerne i haven o.s.v. blev derefter bortsolgte til en pris af 539 Rdl. 5 Mk. 11 Sk., så ejendommen, hvis areal er 33⁰⁰⁰/14.000 Td.Ld. og opført i matrikelen under Mtr. nr. 81, af hartkorn 3 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 1³/₄ Alb. (Gammelskat 25 Rdl. 39¹/₂ Sk.), faktisk kun står kommunen i en sum af 210 Rdl. 5 Sk. Jorderne, der stødte umiddelbart op til byens jorder, er optagne på førnævnte landinspektør Scip forfærdigede kort af 1805. De var ligesom byens øvrige jord inddelt i parceller.
3. P. C. Knudsen: Aalborg Bys Historie II del s. 63, 74 og 78, her er Bjerringgaards jorder nævnt kort.
4. P. M. Rørsig: Skoler, Degne og skoleholdere i Vendsyssel s. 341.
5. Sm. s. 341-342.
6. Sm. s. 322: Som en litterær tak for embedsbyttet skrev Møller en sang ved L. Bjerringgaards bryllup, hvori han udtrykte sin taknemmelighed: »Vi skifter i Venskab med villic bo./jeg flytter med mine, gør plads for I to./de os deres sted overlader./Enhver kommer ind i den anden hans høst./Jeg haver, næst Gud, i mit hjerte den trøst./hverandre vi derfor ej hader./Jeg har og til hannem den tro og tilid./han skjuler de fejler, som jeg i min tid/begik her, med kærligheds kåbe./Jeg drev kun så sagte, thi børnen var små./Kan Luther så sagt som Melanchton ej gå./så går de dog kærlig tilhobe.« Thøger Jensen Møller kaldes »Vendsyssels første digter«.
7. Sm. s. 331-332.
8. Sm. s. 279.

Kgl. gartner Lars Rudes 2. ægteskab

Supplement til kontreadmiral T. V. Gardes anetavle
(Pers. h. T. 1987, s. 25ff., nr. 52-53)

Efter at jeg i Personalhistorisk T. 1991:2 i et supplement til T. V. Gardes anetavle har givet oplysning om kgl. gartner Lars Rudes herkomst, er jeg nu, takket være en velvillig henvisning fra en læser Erik Drewsen i Sverige, i stand til også at gøre rede for hans 2. hustru, *Amalie Margrethe Clausens*, afstamning. Allerede det forhold, at hun så tidligt som i første

halvdelen af 1700-tallet kaldtes ved sen-navn (ikke -datter), tydede på, at hun hørte til overklassen, og det bekræftes ved det nu oplyste.

I et skrift »Tillæg til Stamtavle over Valentin Hermansen Beyers Efterkommere« ved H. F. Grandjean (Kbh. 1904), findes s. 67 en: »Ahnetavle III« med en tilhørende note s. 68, hvoraf det fremgår – med lidt tilføjelser ved undertegnede – at Lars Rudes ægteskab med Amalie Margrethe Clausen skal være indgået 1741, formodentlig i Kgs. Lyngby. Desværre har kirkebogen netop en lakune 1738-1744.

Hun var født i 1722, formodentlig i Gladsaxe (kirkebogen brændt 1750!), som ældste barn af 6 og som datter af plantageejer *Hans Clausen*, døbt 26. august 1699 på St. Thomas (evangeliske menighed), død i Gladsaxe omkring årsskiftet 1737/38, gift 27. november 1720 i Ørslev s. (Løve herred) med *Else Margrethe Lerche*, død i Lyngby i januar 1747. Hun var datter af ejeren af herregården Kragerup *Jakob Lerche*¹ død 19. april 1721 i Finderup, og Kirsten Romer, død 1737 i Gladsaxe.

Hans Clausen, der ejede en plantage i Vestindien kaldet St. Jørgensbjerg,² var eneste barn af guvernør på St. Thomas *Claus Hansen*,³ begravet 9. februar 1706 (evangeliske menighed), i hans 1. ægteskab med *Anna van Ockeren*, død 25. august 1699 (formodentlig holl.-reform. menighed).

Claus Hansen blev gift 2. gang d. 27. februar 1701 på St. Thomas (evangeliske menighed) med enke Catharina de Wint, der dog døde allerede 18. december 1704. Anna van Ockeren havde tidligere været gift med Iver Jørgensen Dyppe, død 1694.⁴

Det vil ses, at T. V. Garde gennem sin moder Anna Christine Elisabeth Knudsen ikke blot nedstammer fra en række mere eller mindre kulørte, vestindiske kvinder (nr. 7, 15, 31 og 63), men også – uden at nogen tidligere har anet det – fra en af de første guvernører på St. Thomas.

H. F. Garde

(Efter redaktionens afslutning er vi blevet bekendt med, at fhv. ankechef H. F. Garde døde den 29. marts i år. Et efterladt manuskript, der næsten lå færdigt fra hans hånd, vil blive søgt offentliggjort i 1993. Red.).

Noter

1. Der synes ikke at have været grænser for dette brudepars fortræffelighed: »D. 27. November [1720] blev d. meget velædle og velvise unge Karl Seign. Hans Clausen viet til velædle, velvise og højfornemme Mands Jacob Lerchis Datter paa Kragerupgaard, velædle Jomfru Else Magrethe Jacobsdatter Lerche. Forloffer paa Brudens Side Brudens egen Fader og paa Hans Side velkærværdige hæderlige og højler-

de Mand Hr. Christian Christopher Reenberg, Sognepræst til Finderup Menighed ... (Kirkebog for Ørslev og Solbjerg 1682-1791. IAK).

2. Muligvis plantagen »St. George's Hill« i nærheden af Frederiksted på St. Croix, som var blevet dansk 1733.

3. Se om ham i: »Vore gamle Tropekolonier«. Bd. II (1953), s. 111f.

4. Anf. værk, s. 60.

Orientering

Generalforsamling 1992

Tirsdag, den 28. april 1992 kl. 20.00 afholdt Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie sin årlige generalforsamling i Zahles Seminariums festsal med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
5. Indkomne forslag, herunder Samfundets indmeldelse i Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF).
6. Eventuelt.

Formanden, landsarkivar Hans H. Worsøe, bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne kontorchef Robert Oest-Larsen som dirigent. Dette tiltrådte forsamlingen, hvorefter dirigenten konstaterede indkaldelse til generalforsamlingen og foreliggende dagsorden for lovlige. Formanden, Hans H. Worsøe, fik ordet for aflæggelse af bestyrelsens beretning:

Beretning om Samfundets virksomhed i det forløbne år 1991/92

I bestyrelsens beretning sidste år var der to handlingsforløb, der stod i centrum: bestræbelserne på at få indflydelse på den nye arkivlov og opbygningen af en ny samarbejdsstruktur, såvel inden for de historiske organisationer som helhed efter DHFs krise, som inden for vor egen verden: de slægtshistoriske foreninger og Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie. Spørgsmålene omkring den nye arkivlov forekommer på nuværende tidspunkt så uafklarede, at det næppe vil være rimeligt her at gå i detaljer. Jeg skal derfor blot henvise til de betragtninger, der er gjort i det netop udkomne hæfte af Personalhistorisk Tidsskrift.

Med hensyn til den historiske organisationsstruktur stiller det sig ganske anderledes. Dansk historisk Fællesforening (DHF) er nu afløst af Dansk historisk Fællesråd (ligeledes DHF) med landsarkivar Grethe Ilsøe som formand og repræsentanter for de store landsammenslutninger, Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver (SLA) og Dansk lokalhistorisk Forening (DLF) som fødte medlemmer af bestyrelsen. Også andre landsammenslutninger kan opnå at få fast repræsentation, således at denne bestyrelse kan repræsentere en bred vifte af de forskellige grene af det historiske arbejde, hvad enten det udføres af faghistorikere eller fritidsforskere. Det er klart, at hvis en udtalelse f.eks. til Folketingets kulturudvalg, kommer fra et sådant forum, vil den have betydelig større vægt, end hvis en række forskellige organisationer kom med hver sin udtalelse. Det er derfor vigtigt, at personalhistorikerne og slægtshistorikerne også er med i dette samarbejde og

her kan optræde på lige fod med f.eks. lokalhistorikere og kulturhistorikere. En fast repræsentation i DHFs bestyrelse er derfor et vigtigt mål at stræbe efter, men dette vil kun være rimeligt, hvis vi har en fælles organisation, der kan tale på vegne af alle, såvel medlemmerne af Samfundet for dansk genealogi og Personallhistorie som de lokale slægtshistoriske foreninger. Med vore knap 1200 medlemmer stående uden for, ville det betyde en alvorlig svækkelse af baggrunden for en sådan repræsentation. En udbygning af samarbejdet mellem SSF og Samfundet er således alene af denne grund betydningsfuldt, og arbejdet med dette har derfor været højt prioriteret af bestyrelsen i det forløbne år.

Der er imidlertid også en lang række af andre punkter, hvor vi mener at et fællesskab vil kunne gavne vore medlemmer samt det slægts- og personalhistoriske arbejde i Danmark. Vi har derfor i årets løb gennemført flere drøftelser med SSF om samarbejdsmulighederne, og et særligt udvalg bestående af redaktørerne af Personalhistorisk Tidsskrift, Slægten og Hvem forsker Hvad har diskuteret koordinationsmulighederne både, hvad angår stoffet og distributionen. SSFs formand og undertegnede har deltaget i nogle af disse møder og har konstateret vilje og interesse for et udvidet samarbejde fra alle deltagerne. På vor generalforsamling i 1991 blev nogle af samarbejdsmulighederne berørt, og medlemmerne tilsluttede sig dengang, at vi indtrådte for et år som passivt medlem med halvt kontingent i SSF, hvilket er den øjeblikkelige status i 1992.

På SSFs generalforsamling i Fredericia i lørdags, den 25. april, hvor undertegnede deltog, blev de nødvendige ændringer i SSFs love vedtaget, således at der nu er åbent for et fuldgældigt medlemskab for Samfundet med fuld stemmeret og deraf følgende muligheder for indflydelse. Under et særligt punkt på dagsordenen her i aften søger bestyrelsen bemyndigelse hertil, og vi håber naturligvis på opbakning fra de tilstedeværende medlemmer.

På publikationssiden har udsendelsen af registeret til Kraks Blå Bog 1910-1988 været en økonomisk fiasko, som har bevirket, at vi i år må møde op med et regnskab med et underskud på 25.000 kr. Uden denne udgivelse havde underskudet kun været 5.000 kr. Vi fortryder imidlertid ikke, og vi vil gerne endnu engang opfordre vore medlemmer til at købe dette værdifulde hjælpemiddel.

Arbejdet med en 110-års indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift er fortsat af Poul Steen, der har udnyttet hele den moderne teknik, og som nu har et næsten færdigt manuskript liggende på EDB. Det vil blive en utrolig effektiv nøgle til den store fond af oplysninger, der gemmer sig på de mange tusinde sider, som de 110 årgange repræsenterer. Vi håber at kunne tilbyde bogen til medlemmerne sammen med udsendelsen af efterårshæftet i år. Ved generalforsamlingen sidste år omtalte vi, at vor revisor gennem mere end 25 år, Chr. Bjørn-Jensen havde skænket et komplet sæt af tidsskriftet til redaktionen, og at vi var meget taknemmelige for denne gave. Det er derfor med vemod, at vi i år kan konstatere, at Chr. Bjørn-Jensen i det mellemliggende år er afgang ved døden.

Personalhistorisk Tidsskrift årgang 1991 kom op på 266 sider og har efter vor egen bedømmelse levet op til kravene om kvalitet og alsidighed. Det kniber lidt med at fremskaffe artikler af oplysende og vejledende karakter, hvilket også præger det netop udsendte hæfte af årgang 1992. Da vi ved, at mange af vore medlemmer er både kyndige og erfarne, vil vi gerne opfordre til, at man forsøger at nedfælde noget af sin viden og nogle af sine erfaringer på skrift, således at tidsskriftet kan formidle det videre til andre medlemmer. Vi har i Samfundet mange trofaste medlemmer, og mon der er ret mange andre selskaber, der som vi kan nævne et medlem, Gerda Kindt, der har været med i 60 år, og 2, der har været med i 50 år, nemlig Jørgen Pervil og Per Schrøder? Det tror jeg ikke, og vi er derfor med rette stolte af det.

Projekt »Studiebogen« har stået i stampe, og det må nu desværre konstateres, at vi ikke

som tidligere planlagt har mulighed for at få den udsendt inden den 3. nordiske slægtsforskerkonference, som vi sammen med SSF står som vært for i Rebild 23.-25. maj 1993. Planlægningen af dette møde er i gang, og fra Samfundets side er det vor nordiske sekretær, Finn Andersen og Birgit Larsen, der ikke bor så langt fra Ræbild, der kommer til at gøre det store arbejde.

Vor medlemstal er i det forløbne år kommet op på 1180 mod 1176 ved sidste årsskifte – en svag stigning, som imidlertid er dobbelt glædelig idet vi havde frygtet medlemstilbagegang i forbindelse med, at medlemskab af Samfundet ikke længere var obligatorisk for DIS-medlemmerne. At dette ikke er sket i større omfang bekræfter, at det var en rigtig beslutning, der blev truffet, da DIS' selvstændighed blev styrket. At også DIS trives er tydeligt, og vi har ofte den glæde at kunne videresende nye medlemmer til DIS, når de melder sig ind i Samfundet. Også i vor interne administration spiller EDB efterhånden en større rolle, og en arbejdsgruppe af bestyrelsens EDB-kyndigste medlemmer har i årets løb udarbejdet et EDB-program for medlemsstyring, ligesom vort regnskab efterhånden skal lægges over på EDB. Her er der særlig grund til at påskønne Jørgen Papsøes store indsats.

Igen i 1991 har vi modtaget gode tilskud. Jeg vil her gerne takke Det humanistiske Forskningsråd, Goods Fond og Undervisningsministeriets tipsmiddeladministration for hhv. 10.000 kr. og 2 gange 15.000 kr., altså ialt 40.000 kr., som har muliggjort bl.a. tidsskriftets gedigne udstyr. Det vigtigste er og bliver dog medlemskontingenterne, som er den grundvold, som sikrer Samfundets og Personalhistorisk Tidsskrifts eksistens. Vi håber og tror på en fortsat stigende tilslutning til Samfundet, også selvom det bliver nødvendigt at sætte kontingentet op med virkning fra 1993.

Til slut vil jeg gerne takke for et godt samarbejde i 1991, det gælder både samarbejdet inden for bestyrelsen og samarbejdet med Hvem forsker Hvad og SSF. Som nævnt tidligere skulle det kommende år gerne blive det år, hvor samarbejdet på landsbasis kommer ind i nye og stabile rammer, som kan holde mange år fremover til glæde for alle personalhistorisk og genealogisk interesserede i Danmark. Med dette ønske vil jeg gerne på bestyrelsens vegne slutte årsberetningen for 1991.

Beretningen blev godkendt.

Kassereren, Lise Lund, aflagde regnskab for 1991. Til regnskabet spurgte Georg Agerby, hvor meget Odense Universitetsforlag fik for at udsende Personalhistorisk Tidsskrift, idet han tilbød at udsende det billigere. Efter en diskussion af dette blev regnskabet godkendt. Bestyrelsen foreslog kontingentet forøget til 150 kr. [for 1993, red.], hvilket også godkendtes af forsamlingen.

Derefter foretoges valg, idet Hans H. Worsøe, Knud Prange, Tommy P. Christensen og Jørgen Papsøe blev genvalgt til bestyrelsen. Som revisorer var Jørgen Stage Larsen og Allan Hardie Hansen på valg. Allan Hardie Hansen ønskede at trække sig tilbage, hvorfor Ingvar Musaeus valgtes i hans sted. Jørgen Stage Larsen blev genvalgt. Som revisorsuppleant genvalgtes Sigurd Rambusch.

Formanden, Hans H. Worsøe, fremlagde bestyrelsens forslag om ordinært medlemskab af SSF. Der fulgte herefter en debat om forskellige aspekter af medlemskabet: Georg Agerby talte for, at samarbejdet blandt andet skulle bruges til et fælles tidsskrift for alle slægtshistoriske

foreninger. I den anledning bemærkede formanden for SSF, Ingvar Musaeus, at SSF på tredje år udgav halvårsbladet »Slægten«. Redaktøren af Personalhistorisk Tidsskrift, Tommy P. Christensen, redegjorde for det positive samarbejde, der allerede fandt sted i det fælles redaktionsudvalg for »Slægten«, »Hvem forsker Hvad« og Personalhistorisk Tidsskrift.

Til sidst blev bestyrelsens forslag vedtaget med stor tilslutning.

I øvrigt behandledes 3 forslag fra Per Riisom. Det første gik ud på, at der i Personalhistorisk Tidsskrift skulle gives en konkret vejledning i den af Erik Blom i 1985 beskrevne metode til at finde frem til slægtninge, bosat i USA. Det andet gik ud på i foreningens regi at gennemføre et pilotprojekt, hvor Bloms metode afprøves konkret. Det tredje var et forslag om, at der i Samfundets regi skulle ansættes en eller flere slægtsforskningskonsulenter eventuelt i tilknytning til bestående institutioner. Redaktøren af Personalhistoriske Tidsskrift, Tommy P. Christensen, ville kontakte Per Riisom vedr. de to første forslag. Til det sidste forslag nævnte Georg Agerby, at det efter hans mening var arkivernes opgave at stille folk til rådighed, og at Samfundet skulle presse på overfor arkiverne på dette punkt. Endvidere nævntes engelske arkivers praksis med at henvise slægtsforskere til en liste af professionelle genealoger, og Jørgen Papsø bekræftede, at det er et problem ikke at have et sted at henvise specielt udenlandske brev-henvendelser om hjælp til arkivundersøgelser. Formanden kunne orientere om, at bestyrelsen er involveret i et arbejde initieret af genealog Jette Carlsen om en autoriseret genealoguddannelse, ligesom det overvejes at støtte en evt. dannelse af en organisation af uafhængige genealoger, som man så kan henvise til. Dette blev taget til efterretning af forsamlingen.

Under eventuelt gav formanden for SSF, Ingvar Musaeus, udtryk for en tak for samarbejdet i det forløbne år. Ingvar Musaeus ville herefter henvende sig til Dansk Historisk Fællesråd, for at anmode repræsentantskabet om at indstille SSF til en fast plads i bestyrelsen som et resultat af Samfundets indmeldelse. Erik Riisoms forslag blev i øvrigt af Musaeus nævnt som et eksempel på emner, der kan tages op i SSF-regi.

Efter generalforsamlingen indledte professor Jørn Lund en diskussion over emnet: »Den store danske encyklopædi og personalhistorien«. Af naturlige grunde diskuteredes de forskellige kriterier for optagelse i encyklopædien og Dansk Biografisk Leksikon. I encyklopædien vil der ifølge Jørn Lund være få biografier, men de biograferede vil til gengæld være dem, der på grund af deres betydning for dansk kultur og videnskab også har interesse om 10 år. Blandt de spørgsmål, der behandledes var: Hvor fast en struktur skal man vælge i biografierne? Skal der være et

givet forhold mellem personens betydning og tekstens omfang. Skal illustrationerne være ungdomsportrætter, alderdomsportrætter eller personen i færd med at udføre sin metier? Hvad er en god biografi? Det var spændende at høre Jørn Lunds indfaldsvinkel til emnet og diskussionen var indholdsrig. Det bemærkes, at der fra flere af deltagerne blev udtrykt betænkelighed ved, at der ikke blev knyttet en særlig biografisk redaktør til encyklopædien.

Poul Steen

Nyt fra DIS-Danmark

I år er det 5 år siden, at Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie indkaldte til et orienterende møde om EDB og slægtsforskning. Mødet resulterede i oprettelsen af en særlig underafdeling af Samfundet, der siden blev til foreningen DIS-Danmark. I dag er vi næsten 600 medlemmer af foreningen.

Computeren har mange anvendelsesmuligheder, og foruden den almindelige slægtsforskning sysler mange af foreningens medlemmer med f.eks. kildeindtastninger og frembringelse af registre til kilderne. Da der imidlertid er et utal af problemer og valgsituationer i forbindelse med dette, har vi i DIS-Danmark ønsker om at få lavet en »betænkning« med råd og vejledning på området. Kunne vi få nogle nogenlunde ensartede indtastningsprincipper, ville det for fremtidige indtastere blive lettere at gå igang, og for brugerne vil indtastningsresultaterne blive lettere at benytte. I samarbejde med arkivfolk, som også beskæftiger sig med EDB og kildeafskrifter, regner vi med at få »betænkningen« færdig her i efteråret 1992.

Vores medlemsblad Slægt & Data, som udkommer 4 gange årligt, er i år blevet suppleret med et særnummer med temaet: slægtsprogrammer. Dette er foreningens første særnummer, og det er vores hensigt at udgive sådanne numre med jævne mellemrum; der er allerede planer for det næste særnummer. Det bliver sandsynligvis en papirudgave af den såkaldte kildeoversigt, som er en registrering af, hvad vi kender af kildeafskrifter (ikke kun på EDB).

I løbet af 1992 regner vi med at udvide EDB-versionen af kildeoversigten, så den også kan rumme oplysninger om afskrevne kirkebøger. På nuværende tidspunkt har vi kendskab til over 300 færdige/igangværende afskrifter af folketællinger samt ca. 50 afskrevne kirkebøger. Der findes formodentlig stadig adskillige afskrifter, som vi ikke har hørt om.

I årets løb har DIS-Danmark holdt en række medlemsmøder – både øst og vest for Storebælt. Møderne har primært drejet sig om slægtsforskning og EDB-mulighederne, men der har også været indlagt arkivbesøg f.eks. på Udvandrerarkivet i Aalborg og på Søllerød Byhistoriske Arkiv.

Generalforsamlingen blev i år holdt i København den 9. maj. Bestyrelsen fremlagde bl.a. planer for fremtiden, og det blev besluttet at medlemskontingentet for 1993 vil blive 80 kroner. Dagen blev afrundet med et foredrag af amtskonsulent for Lokalkiverne i Vestsjælland Amt, Charlotte S. H. Jensen, der berettede om, hvorledes fotografier bør opbevares. DIS-Danmarks nye bestyrelse blev:

Jørgen Papsøe, Trolldager 8, 2950 Vedbæk (Samfundets repræsentant)

Svend-Erik Christiansen, Hvedbjergvej 24, 8220 Brabrand (formand).

Elsebeth Paikin, Kildevænget 37, 2100 København Ø (næstformand).

Per Burchardi, N. W. Larsens Vej 14, 3080 Tikøb (kasserer).

Jens Verner Nielsen, Bagergyden 1, Høruphav, 6470 Sydals (sekretær).

Hanne Marie Rud, Egebjergtoften 122, 2750 Ballerup (redaktør).

Arne Julin, Hovedgaden 75, 4050 Skibby.

Villy Danielsen, Vodroffsvej 27, 1.tv., 1900 Frederiksberg C.

Bent Pilgaard, Randersvej 29, 8800 Viborg.

Svend-Erik Christiansen

Den nye arkivlov

Lov nr. 337 af 14. maj 1992

Lov om offentlige arkiver m.v.

VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt:
Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

Kapitel 1

Offentlige arkiver

§ 1. Statens arkiver består af Rigsarkivet, landsarkiverne og Erhvervsarkivet.

Stk. 2. Statens arkiver ledes af rigsarkivaren. Rigsarkivaren udpeges af kulturministeren.

§ 2. Statens arkiver har til formål

- 1) at sikre bevaringen af arkivalier, der har historisk værdi eller tjener til dokumentation af forhold af væsentlig administrativ og retlig betydning for borgere og myndigheder,
- 2) at sikre muligheden for kassation af ikke-bevaringsværdige arkivalier i samarbejde med de myndigheder, der er omfattet af denne lov, jf. § 7, stk. 1, samt § 8,
- 3) at stille arkivalierne til rådighed for myndigheder og offentlighed, herunder til forskningsformål, og
- 4) at udøve forskning og udbrede kendskabet til forskningens resultater.

§ 3. Statens arkiver bistår de myndigheder, der er omfattet af denne lov, i arkivmæssig henseende.

§ 4. Kommunerne kan oprette arkiver til behandling af en eller flere kommuners arkivalier.

Stk. 2. Statens arkiver samarbejder med de kommunale arkiver.

§ 5. Statens arkiver samarbejder med og er rådgivende over for andre kulturelle eller vi-

denskabelige institutioner i arkivmæssig henseende.

Stk. 2. Kulturministeren kan nedsætte udvalg til fremme af det samarbejde, som er nævnt i stk. 1.

§ 6. Rigsarkivet behandler sager vedrørende brug af rigsvåbenet.

Stk. 2. Rigsarkivet er rådgivende for statslige og kommunale myndigheder i spørgsmål vedrørende offentlige våbener, segl og emblemer samt flag.

Kapitel 2

Offentlige arkivalier

§ 7. Lovens regler om myndighedernes behandling af arkivalier i kapitel 3-5 gælder for al virksomhed, der udøves af den offentlige forvaltning og domstolene.

Stk. 2. Loven gælder endvidere for anerkendte trossamfunds ministerialbogførelse.

§ 8. Kulturministeren kan bestemme, at reglerne i kapitel 3-5 om behandling af offentlige myndigheders arkivalier helt eller delvis skal gælde for nærmere angivne selskaber, institutioner, foreninger m.v., som ikke kan henregnes til den offentlige forvaltning. Det gælder dog kun, hvis udgifterne ved deres virksomhed overvejende dækkes af statslige eller kommunale midler, eller i det omfang de ved eller i henhold til lov har fået tillagt beføjelse til at træffe afgørelser på statens eller en kommunes vegne.

Kapitel 3

Bevaring og kassation

§ 9. Myndighederne skal drage omsorg for, at deres arkivalier opbevares på betryggende måde.

Stk. 2. Ved aflevering af arkivalierne til offentlige arkiver overgår ansvaret for arkivalierens fremtidige bevaring til disse.

§ 10. Kulturministeren fastsætter til varetagelse af arkivmæssige hensyn regler om behandling, bevaring og kassation af statslige myndigheders arkivalier.

Stk. 2. Kulturministeren fastsætter til varetagelse af arkivmæssige hensyn regler om bevaring og kassation af kommunernes arkivalier.

Stk. 3. Statens arkiver fører tilsyn med reglernes overholdelse.

Kapitel 4

Aflevering m.v.

§ 11. Myndighederne kan kun aflevere deres arkivalier til de offentlige arkiver, jf. kapitel 1.

§ 12. Rigsarkivet modtager arkivalier, der afleveres af landsdækkende statslige myndigheder og institutioner.

Stk. 2. Landsarkiverne modtager arkivalier, der afleveres af lokale statslige myndigheder og institutioner, folkekirken samt anerkendte trossamfund.

§ 13. De myndigheder, der er nævnt i § 12, stk. 1 og 2, afleverer, medmindre modstående hensyn gør sig gældende, deres arkivalier til Rigsarkivet eller landsarkiverne, når de er 30 år gamle, jf. dog § 14. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om aflevering, herunder om de tilfælde, hvor en fravigelse af den i 1. pkt. nævnte hovedregel kan finde sted.

§ 14. Journalregistre, der føres for statslige myndigheder, og som er omfattet af lov om offentlige myndigheders registre, skal afleveres til Rigsarkivet, når de ikke længere skal anvendes til administrativt formål hos myndigheden. Andre statslige registre, der er omfattet af lov om offentlige myndigheders registre, afleveres til opbevaring i Rigsarkivet, hvis det findes nødvendigt for udførelsen af videnskabelige eller statistiske undersøgelser af væsentlig samfundsmæssig interesse.

Stk. 2. Registertilsynet træffer efter indhentet udtalelse fra rigsarkivaren afgørelse om aflevering af de i stk. 1, 2. pkt., nævnte registre.

Stk. 3. Arkivering af de i stk. 1 nævnte registre sker i henhold til nærmere angivne vilkår. Kulturministeren fastsætter efter indhentet udtalelse fra Registertilsynet nærmere regler om afleveringen, herunder i hvilken form afleveringen skal ske, og om fastsættelse af vilkår.

Stk. 4. Kommunerne kan aflevere kommunale registre til Rigsarkivet, jf. § 37, efter regler, der fastsættes af kulturministeren efter indhentet udtalelse fra Registertilsynet.

§ 15. Kommunerne kan aflevere deres arkivalier til kommunale arkiver, jf. § 4, stk. 1.

Stk. 2. Kommunerne kan aflevere deres arkivalier til landsarkiverne. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om aflevering.

§ 16. Enhver offentlig myndighed, som har modtaget eller erhvervet arkivalier hidrørende fra tidligere eller eksisterende statslige myndigheder, skal underrette statens arkiver herom. Tilbydes myndighederne sådanne arkivalier, eller bliver de på anden måde bekendt med arkivaliernes eksistens, skal de ligeledes underrette statens arkiver herom.

Stk. 2. Statens arkiver kan bestemme, at arkivalier, der omhandles i stk. 1, afleveres til statens arkiver.

§ 17. Private personer, virksomheder eller institutioner, som er i besiddelse af arkivalier hidrørende fra tidligere eller eksisterende statslige myndigheder, skal aflevere arkivalierne til statens arkiver.

§ 18. Hvis arkivalier tilhørende staten søges solgt på offentlig auktion, skal auktionslederen underrette statens arkiver herom.

§ 19. Statens ret til arkivalier kan ikke ophøre ved ekstinktion eller hævd.

Kapitel 5

Tilgængelighed

§ 20. Arkivenheder, der hidrører fra myndighederne, og som er afleveret til statens arkiver, er tilgængelige for enhver, når de er 30 år gamle, jf. dog § 21 og § 22.

§ 21. Den afleverende myndighed kan efter drøftelse med det modtagende arkiv fastsætte en længere tilgængelighedsfrist end 30 år for arkivenheder eller grupper af arkivenheder, hvis dette er nødvendigt til beskyttelse af væsentlige hensyn til

- 1) statens sikkerhed eller rigets forsvar,
- 2) rigets udenrigspolitiske eller udenrigsøkonomiske interesser, herunder forholdet til fremmede magter eller mellemfolkelige institutioner,
- 3) beskyttelse af sigtede, vidner eller andre i sager om strafferetlig eller disciplinær forfølgning,
- 4) det offentliges økonomiske interesser, herunder udførelsen af det offentliges forretningsvirksomhed,
- 5) enkeltpersoners eller private selskabers økonomiske interesse i at beskytte oplysninger om tekniske indretninger eller fremgangsmåder eller om drifts- eller forretningsforhold eller lignende eller
- 6) private og offentlige interesser, hvor hemmeligholdelse efter forholdets særlige karakter er påkrævet.

§ 22. Tilgængelighedsfristen er 80 år for arkivenheder eller grupper af arkivenheder, der

- 1) indeholder oplysninger om enkeltpersoners private, herunder økonomiske, forhold,
- 2) vedrører registre, der er omfattet af lov om offentlige myndigheders registre,
- 3) omfatter sager inden for strafferetsplejen,
- 4) omfatter myndigheders brevveksling med sagkyndige til brug i retssager eller ved overvejelse af, om retssag bør føres, eller
- 5) omfatter materiale, der tilvejebringes som grundlag for Danmarks Statistiks udarbejdelse af offentlig statistik.

Stk. 2. Den afleverende myndighed kan, hvor forholdene taler herfor, efter drøftelse med det modtagende arkiv fastsætte en kortere eller længere tilgængelighedsfrist for arkivenheder, der er omfattet af stk. 1.

§ 23. Tilgængelighedsfristen regnes fra en arkivenheds slutningsår.

§ 24. Rigsarkivaren eller den, rigsarkivaren bemyndiger hertil, kan i konkrete tilfælde meddele tilladelse til benyttelse af en arkivenhed eller grupper af arkivenheder inden udløbet af tilgængelighedsfristen, jf. dog stk. 2-4.

Stk. 2. Det er en betingelse for at meddele tilladelse efter stk. 1, at vedkommende ressortmyndighed har givet sit samtykke hertil, når

- 1) den afleverende myndighed har fastsat en længere tilgængelighedsfrist efter § 21,
- 2) en arkivenhed indeholder materiale af den karakter, der er nævnt i § 22, stk. 1, nr. 2-5, eller
- 3) en arkivenhed er afleveret til statens arkiver, inden den er 30 år gammel, og den indeholder materiale af den karakter, der er nævnt i § 21.

Stk. 3. Tilladelse efter stk. 1 kræver endvidere samtykke fra Registerilsynet, hvis arkivenheden indeholder materiale af den karakter, der er nævnt i § 22, stk. 1, nr. 2.

Stk. 4. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om tilgængelighed og om vilkår for brugen af de oplysninger, der gives adgang til.

§ 25. Den, der får adgang til arkivenheder, som ikke er umiddelbart tilgængelige, må ikke uberettiget offentliggøre, videregive eller udnytte fortrolige oplysninger, hvortil den pågældende i den forbindelse har fået kendskab. En oplysning er fortrolig, når den ved lov eller anden gyldig bestemmelse er betegnet som sådan, eller når det i øvrigt er nødvendigt at hemmeligholde den for at varetage væsentlige hensyn til offentlige eller private interesser.

§ 26. Kulturministeren nedsætter et udvalg, der skal vurdere praksis på tilgængelighedsområdet.

Stk. 2. Udvalget består af en repræsentant for forskningen, en repræsentant for pressen, en dommer og en departementschef.

§ 27. Kulturministeren kan fastsætte regler om tilgængelighed vedrørende offentlige arkivalier, der er afleveret til kommunale arkiver, jf. § 4, stk. 1, og § 15, stk. 1.

Kapitel 6

Private arkivalier

§ 28. Statens arkiver kan indsamle, modtage og bevare private arkivalier, som hidrører fra enkeltpersoner, foreninger, organisationer m.v. Arkivalierne skal være af væsentlig forskningsmæssig eller almenkulturel betydning og navnlig berøre forhold af samfundsmæssig karakter.

Stk. 2. Erhvervsarkivet er statens erhvervshistoriske arkiv. Erhvervsarkivet kan indsamle, modtage og bevare arkivalier af væsentlig forskningsmæssig betydning fra erhvervslivets organisationer og virksomheder.

§ 29. Hvis et bo, der tilfalder staten ved arv, rummer arkivalier, skal disse afleveres til statens arkiver.

§ 30. Private arkivalier, hvortil ingen kan godtgøre sin ret som ejer, tilhører staten. Finderen af sådanne arkivalier eller den, der får dem i sin besiddelse, skal straks aflevere dem til statens arkiver.

§ 31. Ved aflevering af private arkivalier til statens arkiver træffes der aftale mellem den afleverende part og det modtagende arkiv om tilgængelighed.

§ 32. Den, som ejer private arkivalier af forskningsmæssig eller almenkulturel betydning, skal, inden de udføres af landet, give Rigsarkivet adgang til kopiering af arkivalierne.

Kapitel 7

Klageregler

§ 33. Rigsarkivarens afgørelser om tilgængelighed efter § 24 kan påklages til vedkommende ressortmyndighed.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at de afgørelser, rigsarkivaren træffer efter regler udstedt i medfør af bestemmelserne i kapitel 3 og 4, ikke kan indbringes for kulturministeren.

Kapitel 8

Straffe- og ikrafttrædelsesbestemmelser

§ 34. Med bøde, hæfte eller fængsel indtil 6 måneder straffes den, der overtræder § 25.

Stk. 2. Med bøde straffes den, der overtræder bestemmelserne i §§ 17, 18, 30 og 32.

Stk. 3. I forskrifter, der udfærdiges efter loven, kan der fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne.

Stk. 4. Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, anpartsselskab, andelsselskab eller lignende, kan der pålægges selskabet som sådant bødeansvar.

Stk. 5. Sagerne behandles som politisager. Retsmidlerne i retsplejelovens kapitel 73 kan anvendes i samme omfang som i statsadvokatsager.

§ 35. Loven træder i kraft den 1. oktober 1992. Loven gælder også for arkivalier, der er udfærdiget af en myndighed eller er kommet i en myndigheds besiddelse før lovens ikrafttræden.

Stk. 2. Kulturministeren fastsætter nærmere regler om tilgængelighed til arkivalier, der er afleveret til offentlige arkiver før lovens ikrafttræden.

§ 36. Følgende love ophæves:

- 1) Lov nr. 42 af 30. marts 1889 om oprettelse af et rigsarkiv og om lønninger for de derved ansatte embeds- og bestillingsmænd.
- 2) Lov nr. 152 af 28. april 1931 om oprettelse af et landsarkiv for de sønderjyske landsdele.
- 3) Lov nr. 217 af 16. juni 1962 om statens overtagelse af den selvejende institution Erhvervsarkivet.

§ 37. I lov om offentlige myndigheders registre, jf. lovbekendtgørelse nr. 654 af 20. september 1991, affattes § 9, *stk. 4*, således:

»*Stk. 4.* Registertilsynet kan tillade, at registre, der føres for kommunale myndigheder, overføres til opbevaring i arkiv på nærmere angivne vilkår. Register, der føres for statslige myndigheder, overføres til opbevaring i statens arkiver efter reglerne i lov om offentlige arkiver m.v.«

§ 38. I lov om kommunernes styrelse, jf. lovbekendtgørelse nr. 483 af 21. juni 1991, ophæves § 62.

§ 39. I lov om Københavns Kommunes styrelse, jf. lovbekendtgørelse nr. 484 af 21. juni 1991, ophæves § 52.

§ 40. Følgende bekendtgørelser forbliver i kraft, indtil de ophæves eller afløses af forskrifter udstedt i medfør af denne lov:

- 1) Bekendtgørelse nr. 201 af 29. april 1981 om kassation i kommunernes arkiver, som ændret ved bekendtgørelse nr. 42 af 18. februar 1985.

- 2) Bekendtgørelse nr. 152 af 18. april 1985 om kassation af Københavns Kommunes arkivalier.
- 3) Bekendtgørelse nr. 65 af 31. januar 1990 om kassation i amtskommunernes arkiver.

§ 41. Forslag til revision af loven fremsættes for Folketinget senest i folketingsåret 1996-97.

§ 42. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland. Loven kan med de afvigelser, som de særlige færøske og grønlandske forhold tilliger, ved kgl. anordning sættes i kraft for sager, der er eller har været under behandling af rigsmyndighederne.

Givet på Christiansborg Slot, den 14. maj 1992

Under Vor Kongelige Hånd og Segl

MARGRETHE R.

/Grethe Rostbøll

Som omtalt i det foregående nummer (1992:1, s. 117f.) forventedes den nye arkivlov at træde i kraft den 1. oktober 1992. Det har vist sig at holde stik, og redaktionen har fundet loven af så vidtrækkende betydning for såvel arbejdsmulighederne inden for genealogi og personalhistorie, som for borgernes rettigheder i en demokratisk retsstat, at vi har valgt at gengive den i sin helhed. (red.)

Den nye Weilbach

– en opfordring

Mange personalhistorikere kender Weilbachs Kunstnerleksikon – Danmarks eneste nationale kunstnerleksikon der er kommet i 3 udgaver siden 1877. 4. udgaven er nu under udarbejdelse og kommer til at indeholde oplysninger om godt 10.000 danske billedkunstnere og arkitekter fra middelalderen til i dag i planlagte 6 bind. Der er tale om en væsentlig forøgelse af leksikonets omfang – 3. udgaven beskrev kun ca. 6.000 personer. Siden leksikonets start er der foregået indsamling af oplysninger og redaktionen har et omfattende arkiv til rådighed. Arkivet er tilgængeligt for den personalhistorisk- eller kunstinteresserede og kan give uvurderlige oplysninger om danske kunstnere og deres virke. Kunstnere har siden 1930'erne afleveret personskemaer, hvori de kort beskriver deres liv. Her kan man finde et stort materiale af genealogisk interesse, og leksikonet har lige siden starten haft et meget stort og vigtigt personalhistorisk indhold. Den enkelte kunstner gives en karakteristik med hensyn til hans/hendes kunstneriske virke, og biografien indledes altid om muligt af følgende:

1. fulde navn og fødested
2. fødsels- og dødsdato
3. forældrenes fulde navn og erhverv
4. tidspunkt og sted for vielse
5. ægtefælles fulde navn og fødested
6. ægtefælles erhverv
7. ægtefælles forældres fulde navn og erhverv.

Hovedprincippet i indsamlingen af alle oplysninger er, at de undersøges mod kirkebøger og andre officielle kilder for at sikre korrekte oplysninger og dermed leksikonets brugbarhed. Ideelt findes der frem til alle disse genealogiske data, men det lykkes ikke altid inden for de afstukne rammer. Det er et kæmpearbejde at opsøge alle oplysninger og kontrollere dem mod officielle dokumenter samt at få overblik over hvad der er fundet frem om den enkelte.

I tidligere numre af Personalhistorisk Tidsskrift har der været rettelser og kommentarer til leksikonet, hvad der både har været berettiget og særdeles nyttigt. Den eneste måde den eneste danske nationalbiografi fortsat kan blive respekteret på, er ved at sikre oplysninger af højeste karat, og her kan den genealogisk interesserede yde sit væsentlige bidrag.

Findes der en anerkendt kunstner i familien – i for- eller nutid – opfordres man hermed til at henvende sig til redaktionen med personalhistoriske data. Husk dog på, at kildegrundlaget for sådanne oplysninger skal være i orden – dvs. indeholde henvisning til kirkebog eller lignende! Dette gælder specielt hvis man har rettelser til de allerede optagne personer, men alle oplysninger vil være af interesse. Det er ikke sikkert at den pågældende er udvalgt til optagelse i leksikonets 4. udgave, men oplysningerne er af interesse under alle omstændigheder. Måske bliver vedkommende optaget i 5. udgaven? Måske forskes der i den pågældende kunstner og hans/hendes værker til andet brug?

Jesper Godwin Hansen
Weilbachs Kunstnerleksikon
Redaktionen
Købmagergade 67-69
1150 København K

Overlæge Per Seland 1924-1991

Den tidligere formand for Norsk Slektshistorisk Forening, overlæge Per Seland, er afgået ved døden den 23. dec. 1991, 68 år gammel.

Da Per Seland i 1980 efterfulgte Cornelius Schilbred som formand for Norsk Slektshistorisk Forening var han ikke noget ukendt navn, idet han havde været medlem af styrelsen siden 1975, medredaktør af Norsk Slektshistorisk Tidsskrift (NST) siden 1977 og redaktør af Norsk Slektskalender bd. III (1980). Hertil kom, at han havde et omfattende lokal- og slægtshistorisk forfatterskab bag sig. Af den bibliografi, der er offentliggjort i NST, bd. XXXIII, hft. III 1992, fremgår det, at hans første slægtshistoriske bidrag »Litt slektshistorie fra Sirdal« fremkom i 1957, og at sidste nummer i bibliografien er den ufuldendte bygdebog fra Sirdal. Dette viser hans stærke tilknytning til hjemegnen, men skal ikke forlede nogen til at tro, at Per Seland ikke havde blik for andre egne og andre aspekter i slægtshistorien end det lokalhistoriske. Det havde han i høj grad. Samspeilet mellem Danmark og Norge f.eks. var et af de områder, hvor hans viden var omfattende. Hans sidste større artikel i NST var således »Resen-slægterne i Norge« i årgang 1991 (bd. XXXIII s. 169-187), hvor han på en række punkter reviderede ikke blot de norske grene af slægterne, men også oplysningerne om den danske slægt i Mary Windfeld Kaysers bog Slægten Resen/Reesen fra Resen sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt (DHH 1978) – en artikel, som var en opfølgning af en anmeldelse af bogen i NST.

Som redaktør var Per Seland kendt for at være streng, og som anmelder vidende og nøjeregnende. På begge disse områder ydede han en betydningsfuld indsats, og det er således ikke tilfældigt, at 91 af bibliografiens 231 numre er anmeldelser, heraf hovedparten i NST. Han var også engageret i spørgsmålet om forbindelsen til de norske udvandrede i Amerika og skrev efter et besøg i USA i 1986 i NST artiklen »Hvordan opspore slæktninger i Amerika«.

Deltagerne i den nordiske slægtsforskerkonference i 1988 på Soria Moria ved Oslo vil huske Per Seland som en charmerende vært og en glimrende organisator. Disse evner kom ham også til gode i de 11 år, han virkede som formand i Norsk Slektshistorisk Forening. Det lykkedes ham i sin formandstid at give foreningen et tidssvarende præg, som gjorde den til et naturligt mødested for alle slægtsforskere i Norge uanset sociale eller geografiske tilhørsforhold. Ved årsmødet 7. maj 1991 trak han sig tilbage som formand men valgtes til »styrevaramann«, en funktion han varetog indtil sin død. Som formand afløstes Per Seland af Niels Chr. Hjorth.

Også dansk genealogi og personalhistorie står i taknemmelighed til Per Seland, der var en varm fortaler for det nordiske samarbejde. Vi vil savne at møde ham ved kommende arrangementer.

Hans H. Worsøe

Den internationalt kendte tyske genealog dr. phil. Heinz F. Friederichs er afgået ved døden d. 19. februar 1992 i en alder af 87 år. Heinz Friederichs havde en meget omfattende produktion bag sig og var i en årrække leder af Zentralstelle für Personen- und Familiengeschichte i Frankfurt a.M. Han var en engageret deltager i det internationale samarbejde og holdt ved kongressen i København i 1980 foredrag om Kong Christian 2. og hans familieforbindelser. Der foreligger trykte bibliografier over Heinz F. Friederichs produktion, senest ajourført ved hans 85-årsdag i 1990.

Bognyt

En ofte overset trykt kilde

Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie (Kirkelig geografi) 1849-1949. Bd. 1-10, 1951-1991.

Det er muligt, at mange slægtshistorikere allerede har konsulteret dette værk, men det er sikkert og vist, at det er ukendt af flere, ligesom en del formentlig tror, at det blot er en fortsættelse af Wiberg og Elvius' præstehistorier, hvor man kun kan finde oplysninger om præster. Som titlen antyder, er dette imidlertid langt fra tilfældet, men derfor vil en kort introduktion til værket alligevel næppe være overflødig.

Anledningen til at tage værket op til behandling nu er, at det i 1991 blev afsluttet med udgivelsen af efterskrift og registre ved dr. theol. A. Pontoppidan Thyssen. Fra udsendelsen af det første hæfte i 1949 var der således hengået 42 år, 40 år siden afslutningen af det første bind, dets grundlægger, pastor Paul Nedergaard var død, og andre havde taget over. Man har i dag al mulig grund til at være disse folk taknemmelig, fordi de ved deres indsats har sikret, at værket ikke fremstår som en ufuldført torso, men som et færdigt landsdækkende storværk. Sidste bind, Haderslev stift, er endda på en række punkter fyldigere end de første, men mere herom nedenfor.

Paul Nedergaard blev født 1895 på Holmsland Klit som præstesøn, blev student fra Sorø og var efter teologisk embedseksamen fra 1921-64 præst ved forskellige kirker i det københavnske område. Ved siden heraf udfoldede han en myreflottig virksomhed som redaktør af Præsteforeningens Blad, udgiver af Kirkelig Håndbog og ikke mindst i forbindelse med forberedelsen til og udgivelsen af Præste- og Sognehistorien. Paul Nedergaard døde i 1970. Han er biograferet i Dansk biografisk Leksikon (3. udg.) af en af sine hårdeste kritikere, professor P. G. Lindhardt, der dog afslutter med at skrive: *»Med sine åbenlyse mangler er og forbliver værket dog en enestående bedrift af en enkeltmands uhyre flid og store begejstring for den opgave at skabe en landsdækkende »kirkelig geografi«...* For den som ønsker at vide mere om Nedergaard, kan henvises til hans erindringer *»Minder om mange mennesker«* (1963), der udtrykkeligt er skrevet som et supplement til præste- og sognehistorien.

Først lidt om værkets ydre. Dets fulde titel var fra starten *»Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie (Kirkelig geografi) 1849-1949 samlet og udgivet af Paul Nedergaard«*. Slutåret vekslede dog for hvert enkelt bind, idet oplysningerne løbende førtes frem næsten til udgivelsesdagen. I bind 10 er årstallene erstattet af *»Med særligt henblik på tiden efter 1849«*, hvilket er nok så praktisk. Udgivelsen er foregået i hæfter, som man tegnede abonnement på og samlede til bind for hvert enkelt stift. I bind 1, Københavns stift, er Færøerne, Grønland og udlandspræster medtaget. Århus stift er delt i to bind (7 og 8), Ribe ligeledes (9a og 9b), medens Haderslev stift, der med sine 1510 sider er det største, og som afsluttes med efterskrift og registre, er delt i bd. 10a (den sønderjyske del) og bd. 10b (den nørrejyske del). Værkets samlede sidetal er ca. 8.500 sider, når man medregner oversigtsværket 100 danske præsteslægter, som udkom som en slags supplement i 1954.

Hvert bind indledes med en beskrivelse af stiftet, herunder også natur- og folkekaraktrens særlige ytringer. Inden sognebeskrivelsen anføres bisperækken og i det københavnske bind desuden kultus- og kirkeministre samt de teologiske professorer. Skildringen af København og de større købstæder indeholder særdeles nyttige oplysninger om sognede-

linger og oprettelsen af nye sogne. Hvert enkelt bind afsluttes med tre navneregistre: alfabetisk fortegnelse over præster, alfabetisk fortegnelse over præstefruer opført efter pigenavn og, ikke mindst interessant, alfabetisk fortegnelse over lægfolk. Her er ganske mange lærere, men sandelig også gårdmænd, håndværkere og andre, som har deltaget aktivt i det kirkelige liv. Som eksempel på omfanget kan nævnes, at i bind 8, Århus stift Randers amt, omfatter lægmandsregistret 12 sider i tre spalter, skønmæssigt anslået ca. 3.000 navne. Medens de to sidstnævnte registre ikke er akkumulerede, afsluttes bind 10 med et 90 sider stort 2-spaltet navneregister over samtlige præster efter 1849 nævnte i bd. 1-10 samt et fælles sogneregister for alle stifterne. Disse udmærkede registre letter i høj grad brugen af værket.

Materialet til Nedergaards værk stammer i vid udstrækning fra spørgeskemaer udsendt til samtlige præster samt opfordringer bl.a. gennem Kristelig Dagblad til lægfolk om at indsende erindringer fra deres fødesogn og karakteristisk af kirkelivet fra de sogne, hvor de havde virket. Resultatet blev adskilligt hundrede udførlige svar, som nu opbevares i Nedergaards privatarkiv på Rigsarkivet. Her kan således findes adskillige oplysninger, som ikke kom med i værket. Netop på Nedergaards indsamlingsmetode satte bl.a. Lindhardts kritik hårdt ind, idet han påtaler, at »nekrologer og vennemers ytringer spiller en alt for stor rolle, meget er ukontrollabelt og anekdotisk og litteraturbenyttelsen tilfældig«. Hvor berettigede disse indvendinger end måtte være – især må man beklage de manglende kildehenvisninger – må man dog ikke overse, at Nedergaard selv kun ønskede at tilvejebringe en materialesamling, og at han har reddet mange oplysninger fra glemslen. Hertil kommer, at der i afsnittet »Tiden efter 1848«, som i hver sognebeskrivelse følger efter det mere kursoriske afsnit »Af den ældre præstehistorie«, findes en ofte meget levende karakteristisk af sognets kirkelige og åndelige liv gennem godt og vel 100 år og med fremhævelse af de mange lægfolks indsats. Det er disse afsnit, der gør værket så vigtigt for de slægts-historikere, der gerne vil vide noget om det åndelige klima på deres forfædres hjemegn. Strengt genealogisk vil det stadig kun være den nyere præsterække, der kan påkalde sig opmærksomheden, personallhistorisk og lokalhistorisk i høj grad også de andre afsnit.

Pastor Nedergaard nåede inden sin død at fuldføre manuskriptet til Ribe stift. Tilbage stod kun Haderslev stift. I erkendelse af værkets betydning var der allerede sidst i 1950'erne dannet et patronat til støtte for udgivelsen. I dette, der havde dr. theol. L. P. Fabricius som formand, sad blandt andre administrator Albert Fabritius, rigsarkivar Johan Hvidtfeldt og rigsbibliotekar Palle Birkelund. De to sidstnævnte opfordrede kraftigt dr. theol. Anders Pontoppidan Thyssen til at påtage sig arbejdet med at fuldføre værket efter Paul Nedergaards død. Da samtidig præstehistorikeren pastor Aage Dahl kort før sin død i 1975 tilbød at overdrage sine samlinger vedr. Haderslev stift til Anders Pontoppidan Thyssen, påtog denne sig efter svære overvejelser arbejdet. Han fik skabt et fast redaktionelt samarbejde med John W. Oldam, lektor Henry Petersen og Inga Blåbjerg, hvortil kom andre vekslende medarbejdere.

Det er med fuldt overlæg, at bind 10 »Haderslev stifts historie« kom til at adskille sig fra de øvrige bind, hvilket dog også er betinget af de sønderjyske sognes særlige historie. Væsentligst har været inddragelsen af arkivalisk stof og udnyttelsen af Aage Dahls samlinger. Herved har man kunnet revidere hele præsterækken og give en ny samlet oversigt fra reformationen til bogstavelig talt i dag. Skildringen af de enkelte sønderjyske sogne er opbygget med følgende faste bestanddele: topografi, den ældre præsterække, tiden 1848(1864)-1920, tiden efter 1920, skolevæsen, kirkebygning m.v., den nyere præsterække og litteraturliste. I bind 10 er kravene om kildehenvisninger naturligvis også opfyldt. For præsterne i perioden 1864-1920 gælder det såvel for Haderslev som for Ribe stifts sønderjyske sogne, at de oplysninger, der her kan findes, hidtil majsommeligt har måttet sam-

menstykket fra forskellige kilder, der sjældent var til stede på almindelige danske folkebiblioteker.

Bindene om Haderslev stift afsluttes med tillæg til præsterækkerne, ført op til 1990, et samlet register for præster i Haderslev stifts sogne ca. 1530-1849 og derefter de sædvanlige registre over lægfolk og præstefruer efter 1849 samt det ovenfor omtalte fællesregister over præster efter 1849 fra alle landers stifter og sogneregisteret. Det er således det afsluttende hæfte i bd. 10, der rummer nøglen til hele værket. Det havde derfor nok været en god idé at lave de to afsluttende registre (dem der dækker hele værket) som et særskilt hæfte, evt. i et større oplag, således at også interesserede, der ikke havde abonneret på hele værket, kunne anskaffe dem.

Da der ikke her er tale om en anmeldelse af værket, skal der ikke ud over den tidligere citerede kritik gives nogen egentlig kritisk bedømmelse. Skulle en sådan have haft nogen effekt, burde den nok for mange år siden være fremkommet i *Personalhistorisk Tidsskrift*. Hensigten med ovenstående er derfor i stedet, dels at gøre slægtsforskere og personalhistorikere opmærksomme på den enorme fond af oplysninger, som her foreligger trykt, og som bør være lettilgængelig på alle større biblioteker, dels fra personalhistorisk side at ønske udgiveren tillykke med, at det er lykkedes at føre dette storværk til en værdig afslutning til glæde for såvel kirkehistorikere og lokalhistorikere som for personalhistorikere og slægtsforskere.

Hans H. Worsøe

Anmeldelser

Jens H. Nielsen: *Indbyggerne i Tinglev sogn 1845*. A-4 format, 223 s. Æ Armhus, Mjolden, 1991.

I Personalhistorisk Tidsskrift 1991 s. 127f. omtales Jens H. Niensens udgivelse af folketællingerne 1845 fra seks sønderjyske sogne med en særlig fyldig omtale af de seneste bind, Løgumkloster, der var forsynet med fyldige registre, og som i det hele taget var nået frem til en meget tilfredsstillende form. Samtidig blev der gjort opmærksom på, at der hermed var tale om en foreløbig afslutning af disse udgivelser.

Heldigvis har det nu vist sig, at Jens H. Nielsen ikke var til sinds at stoppe op endnu, men tværtimod var gået i gang med det meget omfattende Tinglev sogn, der ved folketællingen 1. febr. 1845 havde 1114 indbyggere. Dette store materiale er nu bearbejdet og udgivet, idet familierne er beskrevet med supplerende oplysninger fra præstearkiver og rejsbetjentarkiver. Ved de fleste bygninger er der ejerlister ført op til 1950, hvortil to lokale medarbejdere Marie Nissen Petersen og Christel Jepsen har bidraget. Bindet lever altså helt op til Løgumklosterbindenes høje kvalitet.

Som ved de tidligere omtalte bøger er der tale om et enestående godt hjælpemiddel for slægtshistorikere, der har forbindelse til Tinglev sogn, ikke kun i 1845, men også i tiden både før og efter.

Hans H. Worsøe

Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511 (Danske Middelalderlige Regnskaber 3). Udg. ved Haakon Bennike Madsen og Erland Porsmose af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København, i kommission hos Odense Universitetsforlag, Odense 1991. 475 s. hft. ISBN 87 7492 742 6. Pris kr. 298,00.

Efter mere end et halvt århundredes overvejelser og diskussioner kan Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie – i daglig tale kaldet »Kildeskriftselskabet« – nu fremlægge det første bind med lensregnskaber i rækken af danske middelalderlige regnskaber. En udgivelsesserie, der påbegyndtes i krigens tid med *Hof og Centralstyre* ved Georg Galster, men i øvrigt har ligget stille siden 1956, hvor *Roskildekirkehs Jordebøger og Regnskaber* blev udgivet ved C. A. Christensen!

Der har selvfølgelig også være flere årsager til, at det har trukket ud med udgivelsen af de middelalderlige lensregnskaber. Men alene omfanget og karakteren af denne kildegruppe gør såmænd hurtigt det hele til en kompliceret sag. I slutningen af 70'erne, da det var edb-behandling af lensregnskabsmateriale som havde Kildeskriftselskabets opmærksomhed, faldt valget ikke på et middelalderligt lensregnskab, men på det ældst bevarede regnskab fra Koldinghus. Da dette få år senere blev publiceret (*Koldinghus Lens Regnskab 1610-11, I-II. Ved Birgitte Dedenroth-Schou. Kbh. 1984*), måtte man dog samtidig konstatere, at hermed var kun 1/1000 af det bevarede lensregnskabsmateriale gjort tilgængeligt.

Men nu tager man altså hul på det middelalderlige lensregnskabsmateriale, og stedet hvor man sætter ind er særdeles velvalgt. Det drejer sig om de bevarede (en næsten ubrudt række), regnskaber fra de år, hvor kong Hans' (1481-1513) dronning Christine – datter af hertug Ernst af Sachsen – havde Næsbyhoved len udlagt til brug for sit hofhold. Dette valg gør det nemlig muligt at sammenholde lensregnskaberne med de tidligere kil-

deudgivelser, hendes hofholdningsregnskaber og brevbog (*Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. v. William Christensen. Kbh. 1904 samt Dronning Christines Brevbog. I: Danske Magazin. 4. rk. 5. bd., s. 84ff.*).

De fem lensregnskaber med de tilhørende jordebøger (1502, 1503, 1505, 1509, 1510) samt skattemandtallet 1510/11 er da også flere gange blevet benyttet af den historiske forskning, så det er særdeles velkomment at de bliver gjort tilgængelige for en bredere kreds.

I den foreliggende kildeudgivelse har man valgt ikke at udgive regnskaberne enkeltvis men i stedet samlet, og benyttet, hvad man fristes til at kalde en »sideordnet opstilling«. Det vil sige, at de samme posteringer i de fem års regnskaber (jordebøger og gæsterilister) placeres i fem kolonner hen over et opslag. Posteringerne fra årene 1502, 1503 og 1505 i tre kolonner på venstresiderne, og fra årene 1509 og 1510 på højresiderne. I al sin enkelhed en fortrinlig løsning, der skaber overskuelighed og gør det store materiale langt mere håndterligt.

Den eneste ulempe er naturligvis, at de steder, hvor rækkefølge eller sammentællinger har været afgørende må udgiverne flytte rundt på oplysningerne. Enten, som i gæsterilisterne, ved at flytte om på landsbyer og personer, så opstillingsprincippet kan fastholdes; eller – som for eksempel ved indtægtslister for bl.a. skov, (tag-)vør og øde jord – helt at afstå fra den sideordnede opstilling. Tiden vil vise, hvorvidt den valgte form med sideordnet opstilling af regnskabsårene, ikke blot er brugervenlig, men også uden metodiske problemer. De mange omrokeringer er nemlig en form for kildemanipulation som – især ved inddragelse af edb – indebærer forrygende perspektiver med hensyn til genskabelse af tabte sammenhænge i et fragmentarisk bevaret kildemateriale. Man får håbe, at der ikke er oversete problemer ved en sådan fristende fremgangsmåde.

I den konkrete kildeudgivelse er der under hensyn til udgivernes omfattende viden om såvel de fynske landsbyer, som disses historie og geografiske placering, næppe nogen rimelig grund til at nære bekymring. Tværtimod er det netop dette aspekt i kildeudgaven der aftvinger respekt, og må fascinere de fleste læsere; eller i det mindste såvel slægts- som navneforskere. Her fremlægges et omfattende materiale indeholdende 2500 fynske bønder fra 1500-årenes begyndelse opstillet i topografisk orden med eget »gård/person-nummer«, navn og bopæl. Når skattemandtallet 1511 – for det er nemlig det, hvorom der er tale – sammenholdes med den efterfølgende realkommentar (Bebyggelser i Næsbyhoved og Rugård Len), bliver det nemlig muligt at få en præcis stedfæstning af de 2500 bønder til mere end 600 landsbyer i fem fynske herreder på kong Hans' tid! Det svarer vist til omkring $\frac{1}{3}$ af Fyns kronbønder på daværende tidspunkt, og giver dermed slægtsforskere med fynske bonde-aner en rimelig god chance for nye fund. Det udmærkede stedregister bagerst i bogen har dog ikke fået følgeskab af et navneregister, selvom kombinationen af fornavn, patronym og landsbynavn nok ville kunne gøre et sådant register ønskeligt og anvendeligt. Specielt når man opdager, at den sideordnede opstilling af de fem års regnskaber afslører ganske mange omrokeringer og udskiftninger blandt bønderne på lenets gårde. Der er således oplysninger om langt flere personer (Kronens bønder), end man umiddelbart skulle tro. Til gengæld har udgiverne udover det nævnte stedregister også betænkt benytterne med en god og grundig ordforklaring samt en oversigt over anvendte enheder for mønt, mål og vægt, ligesom der indledningsvis redegøres for Næsbyhoved len som administrativt område, kildematerialet og udgivelsesprincipper. Alt i alt en meget fin og spændende kildeudgivelse i såvel form som indhold. Det lover godt for seriens fremtid, og tyder på, at der er kommet friske, nye kræfter i spidsen for det gode, gamle kildeskriftselskab.

Tommy P. Christensen

Erhvervsarkivets arkivoversigter. Bd. 1: Virksomheder fra landbrug, industri og håndværk m.v. Ved Erik Korr Johansen. Erhvervsarkivet, Århus 1991. Illustreret 254 s. kr. 140,00.

Med udsendelsen af ovennævnte bind har Erhvervsarkivet i Århus påbegyndt en række af arkivoversigter, som skal åbne et bredere publikums øjne for de muligheder, der ligger i forskningen i Erhvervsarkivets samlinger. Dette er glædeligt, dels fordi samlingerne rummer mange forskningsmuligheder, også for personalhistorikere, og dels fordi det hidtil har været ret besværligt at konstatere, hvilke firmaer m.v. f.eks. fra en bestemt branche, der havde afleveret – med mindre man selv indfandt sig på læsesalen i Århus.

Den interessante indledning til registraturen oplyser en række facts, som benytteren kan have megen glæde af. Det nævnes således, at Erhvervsarkivet rummer ca. 50.000 hyl-demeter fordelt på 6.500 arkivfonds, hvoraf ca. 1.500 arkiver falder inden for rammerne af denne registratur. Der skulle således være grund til at se frem til yderligere 3-4 registraturer af samme omfang i de kommende år.

Registraturen er opdelt i hovederhvervsgrupper, der er nummereret fra 11 til 50, som f.eks. nærings- og nydelsesmiddelindustrien (grp. 31), kemisk industri (grp. 35) og bygge- og anlægsvirksomhed (grp. 50). Indenfor disse hovedgrupper er firmaerne opstillet i topografisk orden fra øst mod vest, og i Jylland fra syd mod nord. Systemet kræver nogen tilvænning, men ved hjælp af en amts- og kommuneoversigt kan det overskues. For hver enkelt arkiv indeholder registraturen en oversigt over de vigtigste grupper og deres åremål samt de vigtigste årstal for virksomhedernes eksistens. Det samlede omfang af de enkelte arkiver opgives ikke, men man kan af oversigten slutte sig nogenlunde til det. Det er en stor lettelse, at bogen er forsynet med såvel et firma- og personregister som et topografisk register og et brancheregister. Her skal man huske på, at personregisteret naturligvis kun omfatter de navne, der er nævnte i registraturen, typisk firmaindehavere, som f.eks. Marius Andersen, brygger, Silkeborg. Oversigten er særdeles nyttig og vil forhåbentlig føre til, at flere slægts-historikere får øjnene op for, at der på Erhvervsarkivet kan findes deres oplysninger, der på væsentlige punkter kan bidrage til at belyse deres slægtnings tilværelse.

Fra og med 1. oktober 1992 er Erhvervsarkivet som følge af den nye arkivlov en integrerende del af det statslige arkivvæsen. Med den nye arkivoversigt har man nu også her, som på statens øvrige arkiver, iværksat publicering af en guide, hvilket benyttet nok vil vide at værdsætte og forhåbentlig også at udnytte efter fortjeneste. Som ny leder af Erhvervsarkivet er pr. 1. august 1992 tiltrådt overarkivar Henrik Fode.

Hans H. Worsøe

Dansk kulturhistorisk Opslagsværk. Hovedredaktion Erik Alstrup og Poul Erik Olsen. Udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, Højbjerg 1991. I-II, i alt 1084 s., med enkelte streg-illustrationer, indb. ISBN 87-74-007-8. kr. 1.080,00.

Til erstatning for »Håndbog for danske Lokalhistorikere«, som udsendtes 1952-56 af Dansk historisk Fællesforening (fotografisk genoptryk 1965), foreligger nu dens afløser. Det ny opslagsværk har været imødeset med spænding, hvilket ikke kan undre, i og med at interessen for især lokal- og personalhistorie i de seneste år har haft stærk vind i sejlene.

At der har været store fødselsvanskeligheder forbundet med nærværende udgivelse afløser allerede vejledningen i bind I. Det kniber helt enkelt med at forklare, hvorfor afløseren er blevet forsynet med en så krævende titel som »Dansk kulturhistorisk Opslagsværk«. Klogeligt nok har redaktionen da heller ikke indladt sig på at bringe en kardinalartikel om emnet »kulturhistorie«. Der findes kun en beskrivelse af »Kultusministeriet« samt en henvisning til kulturhistoriske museer; kort sagt her er frit slag for valg af emner.

Til gengæld har forlæggeren søgt at sætte skarpe tidsgrænser ved artiklernes tilskæring, kun perioden ca. 1400 – ca. 1914 loves dækket. Er det nu klogt? Det turde være redaktionen bekendt, at mange kulturhistoriske emner er næsten umulige at formidle til en større læserkreds uden at der begyndes med begyndelsen, dvs. lejlighedsvis oldtid eller tidlig middelalder. I andre tilfælde må behandlingen af et emne føre til den rene og skære amputation, hvis forfatteren med sin specialviden ikke får lov til at beskrive udviklingen frem til de seneste år. Redaktionen meddeler endvidere læseren, at artiklernes antal er søgt begrænset, idet emner med fælles berøringsflader, hvor det har været muligt, er skrevet sammen til større og mere sammenhængende artikler. Også her må man straks ane uråd og frygte mærkelige, hybride indgangsord, der skal kunne dække en frygtelig masse.

Ved læsning af forskellige artikler i begge bind er de her anførte bekymringer desværre blevet bekræftet, hvor gode intentionerne end har været. Her skal først gives eksempler på problemerne med at holde forfatterne til at skrive inden for perioden 1400-1914.

Artiklen aviser går frem til 1945, endog ledsaget af en statistik over perioden 1848-1940. I artiklen *erindringslitteratur* føres udviklingen frem til 1969. Under *fattigforsorg* nævnes en lov af 1961 og en ditto af 1974, ligesom artiklen kreditforeninger tager en sløjfe omkring en række reformer omkring 1970. Behandlingen af *Skibsregistrering* slutter et pænt stykke efter 1950, ligesom slægtshistorie går op til 1980'erne.

Til gengæld begynder artiklen *malerkunst* efter en indledning om teknikker at tale om kalkmaleriet fra 1100-årene, og festdage tager afsæt i traditioner fra 300- og 400-tallet. Konklusionen må være, at denne tidsafgrænsning i praksis ikke betyder noget.

Hvad angår sammenskrivningen af flere, nært beslægtede emner til store sammenhængende artikler, kan princippet i enkelte tilfælde føre til lidt mærkelige indgangsord. Hvem kunne finde på at slå op under artikler som: *befordringsvæsen, bogspredning, folkeskrifter eller omgængelse imod naturen?* I andre tilfælde er det svært gennemskueligt, hvornår et kulturhistorisk emne fortjener en selvstændig artikel eller ej. I artiklen *malerkunst*, der er på 330 linier, er de danske kalkmalerier kun tildelt ca. 6 linier. Men med al respekt for artiklens udmærkede omtale af renessancens hofkunst, og hvad deraf fulgte, så havde det været mere rimeligt at gøre kalkmalerierne til en selvstændig artikel. Alene personalhistorisk har de danske kalkmalerier fra sengotisk tid og tidlig renaissance dog haft en vigtig kildefunktion. Man kan let finde artikler om *bygningsadministration og bygningslovgivning*, men noget så indlysende som »bindingsværk« skal opledes under *landbygninger og købstadsbygninger*. Anstrengelserne bliver heldigvis honoreret af glimrende gennemgange af konstruktionstyper under disse to artikler, endog med instruktive tegninger.

Anmelderen må også sukke lidt over, at noget så centralt som helgenlegender hverken findes som selvstændig artikel eller i det 107 sider store register i bind II. For den udholdende læser skal løsningen på dette problem findes i artiklen om *eventyr!* Her er afsat 9 linier til en omtale af »legendeeventyr«. I betragtning af hvor mange danske kirker der endnu bærer helgennavne, f.eks. Nikolajkirkerne i søkøbstæderne, er det for ærgerligt, og lokalhistorikere har således ikke megen hjælp at hente, hvis de skulle skrive om deres lokale kirke og dens tilknytning til en bestemt helgen. »Helligkilder« mangler også, mens *heksetro* til gengæld er medtaget. Derimod forekommer et stikord som »overtro« slet ikke i registret!

Lad mig slutte med et par personalhistoriske bemærkninger. Det virker tilfældigt, når det europæiske berømte Elzevier bogtrykkerdynasti omtales under *bibler*, men ikke under *bogspredning*. De havde dog også et betydeligt virke på Københavns Børs. For artiklen *bibler* gælder det, at biskop Hans Poulsen Resens bibeloversættelse fra 1607 slet ikke er nævnt, skønt Resens oversættelse – trods sit knudrede sprog – dannede grundlag for bibeludgaverne til henimod nutiden.

Alt i alt må det siges, at 1. udgaven af Dansk kulturhistorisk Opslagsværk kan en frygtelig masse ting trods de anførte indsigelser, vel bedst inden for områder som administrationshistorie og agrarhistorie. I øvrigt er der mange værdifulde emner, som enten nu har fået egne ben at stå på eller ordentlig substans. F.eks. *brøer, film, fotografier, koncertliv, religionsundervisning og vask*. Ligeledes er det vejhistoriske afsnit overordentlig fint behandlet, og børnebøger og børnelege er kommet til deres ret. Denne type emner viser vejen frem til bedre belysning af den materielle hverdag, skolegangen og fritidskulturen; noget vi tidligere har savnet tilstrækkelige hjælpemidler til. Men der har manglet overblik og overvejelser om, hvordan dette værk bedst muligt kan være redskab for de mange historieinteresserede, der virker ude lokalt med yderst forskellige behov. Det skylder redaktionen os ved næste udgave, og indtil da skal førsteudgaven nok blive flittigt brugt i askens sammenhænge.

Jens Fleischer

Arkivernes informationsserie:

Paul G. Ørberg: *Hvad præsten skrev* – i kirkebogen. Kirkebøger og deres brug. 32 s., ill., hft. ISBN 87-7497-141-7.

Ole Degn: *Alle skrives i mandtal*. Folketællinger og deres brug. 32 s., ill., hft. ISBN 87-7497-133-6.

Finn Andersen: *Selv dødsboer fortæller*. Skifteretssager og deres brug. 31 s., ill., hft., ISBN 98-7497-133-6.

Hans H. Worsøe: *Amtmanden var med til det hele*. Amtsarkiver og deres brug. 24 s., ill., hft. ISBN 87-7497-135-2.

N. H. Frandsen: *Föreningshistorie og retsbetjentarkiver*. 32 s., ill., hft. ISBN 87-7497-134-4.

Sigurd Rambusch: *Vælger i organisation*. Om vælgerforeningshistorie. 37 s., ill., hft., ISBN 87-7497-138-7.

Jørgen Nybo Rasmussen: *Kort* – om kort og tegninger. 23 s., ill., hft., ISBN 98-7497-136-0.

Poul Thestrup: *Pund og alen*. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til i dag. 35 s., ill., hft. ISBN 87-7497-130-1.

Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og øre*. Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 350 år (1640-1989). 50 s., ill., hft. ISBN 87-7497-139-5.

Arne Møller Pedersen: *Brand, vand, mug og grimme dyr*. 30 s., ill., hft., ISBN 87-7497-137-9.

Margit Mogensens og Erik Nørr: *Menighedsrådene og deres arkiver*. 41 s., ill., hft. ISBN 87-7497-140-9.

Arkivernes Informationsserie. Rigsarkivet/G. E. C. Gad. Kbh. 1991 (udsendt i 1992). 11 hæfter. Pris pr. hæfte: 50,00 kr.

Arkivernes Informationsserie består af 11 publikationer, der alle er skrevet af nuværende eller tidligere medarbejdere ved Rigsarkivet og landsarkiverne. Det er små bøger med et omfang på 23-50 sider; ja, i flere tilfælde fylder brødteksten faktisk kun omkring 10 sider.

Hæfterne henvender sig til vidt forskellige målgrupper, hvad der givet et noget forvirrende helhedsindtryk. Dog er det muligt at inddele bøgerne i en række grupper med visse fælles karakteristika.

Paul G. Ørberg, Ole Degn og Finn Andersen har påtaget sig at introducere de 3 »klassiske« kilder til personalhistorie – kirkebøger, folketællinger og skifter – for et ikke-arkivant publikum. Disse præsentationer omfatter:

– redegørelse for ophavssituationen og centrale kildekritiske problemer

– orientering om evt. nærtbeslægtede, men mindre kendte kilder,

– katalog over oplagte anvendelsesmuligheder inden for slægt-, lokal-, kultur- og socialhistorie,

- vejledning i, hvordan man finder frem til de oplysninger, man søger,
- omtale af sønderjyske forhold og
- praktiske oplysninger om arkivtilgængelighed og arkivservice, herunder mulighed for at købe kopier og få udstedt attester.

Desuden er de 3 bøger – ligesom flere af de andre i serien – udstyret med ordlister og ret fyldige oversigter over litteratur og andre hjælpemidler, deriblandt kildeudgivelser. Et nyttigt bibliografisk værktøj, der omfatter mange, let oversete publikationer.

Alligevel kan man diskutere nytten af at udgive nye introduktioner til arkivalier, der er så velbeskrevne i de gængse håndbøger. Og med al respekt for de klare og velskrevne fremstillinger, må jeg da også notere, at det er ret begrænset, hvad der fremlægges af nyt stof. Dette gælder især Ørbergs bog om kirkebøger, hvor det mest interessante faktisk er de mange sjove illustrationer med meget lange billedtekster samt oplysningerne om arkivservice.

Dejn, derimod, skal roses for en nyttig redegørelse for folketællingernes praktiske gennemførelse – dvs. hvem, der havde ansvaret for tællingerne lokalt og centralt på forskellige tidspunkter. Han giver også en grundig beskrivelse af rubrikkerne i de enkelte tællinger lige fra 1769 til 1970. Ligeså værdifuld er orienteringen om »folketællinger, der ikke er folketællinger«, dvs. lokale tællinger fra 1700-årene, kommunale mandtal fra 18-1900-tallet og kopskattemandtal fra 1645-1812.

Også Finn Andersen opfordrer arkivgæsten til at orientere sig bredt. I sin bog om skiftevesen gør han opmærksom på de ofte lange rækker af skiftedokumenter, der i nogle tilfælde kan indeholde større eller mindre privat-, erhvervs-, forenings- eller embedsarkiver. Ligeledes bemærker han, at mange skiftesager har givet anledning til civilretlige sager, fogedsager, notarialforretninger, auktioner m.v. Der er altså god grund til at kigge andre steder i retsbetjentregistraturerne.

Andersen giver også en fin redegørelse for en skiftesags forløb; forbløffende nok bliver dette forsømt i de fleste beskrivelser af skifter. Her får læseren forklaring på vigtige begreber såsom lavværger, proklama og skifteslutning.

Hæftet afsluttes med et udmærket skema over skiftejurisdiktioner. Hvad godser angår, foretrækker jeg dog det tilsvarende skema i Georg Simons »*Gotisk skrift*«. Til gengæld medtager Andersen et par skiftejurisdiktioner, som Simon har oversat eller udeladt. Måske ville det også have været på sin plads at nævne, at et skifte ikke altid findes under den jurisdiktion, som det burde. Således har Lotte Dømbornowsky i sin disputats påvist, at visse magtfulde grever og baroner i 1700-tallet formåede at udvide deres skiftemyndighed til – ganske uretmæssigt – også at omfatte gejstlige og militære embedsmænd.

»*Amtmanden var med i det hele*«. Sådan lyder titlen på Hans Worsøes bidrag til informationsserien, og den tør nok siges at være dækkende. For det er svært at finde et forvaltningsområde, som amtmændene i 17-1800-årene ikke var involveret i. Amtmanden (og stiftsamtmanden) førte tilsyn med den lokale forvaltning, dommerne, politiet og næringsvæsenet, og korrespondancen mellem lokal og central administration gik i meget høj grad gennem amtmændene. Men det, som han nok er mest kendt for i dag, er de familieretlige opgaver: vedr. adoption, skilsmisse, navneændring og fastsættelse af faderskabsbidrag.

Selv om landsarkivernes ca. 10 km amsarkiver altså må betragtes som en ren »skatkiste af oplysninger«, bruges dette materiale endnu kun i meget begrænset omfang, så Worsøes hæfte har i høj grad sin berettigelse. På de få sider får han da også givet et temmeligt nuanceret billede af amtmændenes virke, og hvilke ændringer, der er sket i tidens løb. Han berører også de sønderjyske forhold og de særlige problemer, der er forbundet med grevskaber og baronier; på de fleste af disse godser havde godsejeren amtmandsret, så her må man i nogle tilfælde søge i godsarkivet for at finde spor efter hans virke som amtmand.

Endelig giver Worsøe en pædagogisk indføring i brugen af amsarkivernes journalsystemer. Men arbejdet med journalerne bliver malet i lidt for lyse farver, synes jeg. Visse journalsystemer er i alt fald noget mere uigennemskuelige, end forfatteren giver indtryk af. På den anden side er der selvfølgelig ingen grund til at skræmme læseren væk på forhånd.

Derimod erkender Worsøe åbent, at registreringen af amsarkiver lader en del tilbage at ønske: som regel må arkivgæsten gøre brug af seddelregistraturer (der ikke altid er ført helt á jour) og afleveringsdesignationer.

Mens de bøger, der er nævnt indtil nu, alle retter sig mod et bredt publikum, er N. H. Frandsens og Sigurd Rambusch' hæfter begge møntet på foreningshistorikere. Men ellers er der ikke mange ligheder mellem de to. Rambusch skriver om vælgerforeningerne, mens Frandsen først og fremmest interesserer sig for brugsforeningerne indtil omkring 1920. Han inddrager dog også, omend ret perifert, andre andelsvirksomheder, idrætsforeninger og selskabelige foreninger fra samme periode. Frandsen koncentrerer sig om, hvordan retsbetjentarkiverne kan udnyttes til foreningshistorie, og han har – meget for tjenstfuldt – givet emnet en sådan drejning, at der er blevet plads til en generel beskrivelse af forskellige typer retssager og retsdokumenter, hvad der gør bogen brugbar for mange andre end den primære målgruppe. Også oplysningerne om, hvad der kan gemme sig under politiforvaltning og næringsvæsen (navnlig næringsprotokoller med bilag) påkalder sig bredere interesse. Jo, retsbetjentarkiver rummer skam meget andet end skøde- og skifteprotokoller – som også Finn Andersen pointerer.

Rambusch' hæfte henvender sig til læsere, der selv agter at gå i gang med at skrive – det være sig et jubilæumsskrift om en vælgerforening eller en lokalhistorisk fremstilling, hvor det politiske liv er tiltænkt en nøgleposition.

Rambusch har derfor – ud over en generel oversigt over danske partiers og vælgerforeningers historie fra 1849 til i dag samt nogle forslag til, hvor man kan søge oplysninger – brugt en del plads på at vejlede i skrivningens svære kunst, ligesom han fremdrager en række eksempler på mere eller mindre vellykket historieskrivning om vælgerforeninger. Vejledningen kan sammenfattes med flg. ord: »Vælgerforeningens historie bør ikke være en selvcentreret succeshistorie, men en beretning, der gør det klart, at vælgerforeningen er et vigtigt led af det kulturelle og folkelige liv«. Det er vist noget, som mange andre forenings- og erhvervshistorikere kunne have godt af at høre. For den valginteresserede er der meget at hente i denne bog. Vi får en ret omhyggelig gennemgang af valglove, og der er en liste over datoer for folkeafstemninger og for valg til Folketinget, Landstinget, kommune- og amtsrådene samt Europaparlamentet. Men det forekommer unægtelig temmelig anstrengt at lade dette hæfte indgå i Arkivernes Informationsserie – ikke mindst, fordi vejledningen i arkivbrug kun fylder ca. 2 sider.

Derimod indtager Jørgen Nybo Rasmussens bog om kort og tegninger en central placering i serien. For som bekendt udgør gamle kort et vigtigt hjælpemiddel for mange fag- og amatørhistorikere, men der har ikke tidligere foreligget et samlet beskrivelse af bestanden af kort og tegninger på de statslige arkiver. Nybo Rasmussen har skrevet et afsnit om hvert af de 4 landsarkiver og 3 afdelinger på Rigsarkivet, der har samlinger af kort og tegninger. Rigsarkivets 1. afd., der rummer ikke-militære kort fra før 1848, er så afgjort genstand for den mest grundige behandling. Nybo Rasmussen lægger ikke skjul på, at det kan være noget af en jungle at finde rundt i mange af samlingerne, og han er tydeligt irriteret over manglen på faste og ensartede retningslinier for ordning og registrering. Dog får Landsarkivet i København ros for det registreringsarbejde, der fandt sted i årene 1966-73. Endvidere fremhæver Nybo Rasmussen det omhyggelige arbejde i 1. afd. med registrering af materiale fra Søetatens, Vandbygningsdirektoratets, Ingeniørkorpsets og Vejdirektoratets arkiver. Jeg har selv haft stor glæde af at bruge registraturen for Vejdirektoratet, og jeg

deler i øvrigt forfatterens begejstring for vejkortene fra 1700-tallet, der ikke blot viser vejenes forløb, men også giver et detaljeret billede af det omliggende lands terræn, bebyggelse og bevoksning.

Poul Thestrups to bøger har en anden funktion end de foregående, idet de tjener som håndbøger for arkivgæster.

»*Pund og alen*« (om mål og vægt) er leksikalsk opbygget og forsynet med en indledning, hvor reformen af mål- og vægtsystemet i 1683 og indførelsen af metersystemet i 1907 står i centrum. Ikke overraskende kan en stor del af bogens indhold genfindes i ældre håndbøger og leksika, men Thestrup har også inddraget nyere forskning, bl.a. Anders Monrad Møllers iagttagelser vedr. skibsmåling. Og blandt illustrationerne ses et nyttegnet Danmarks-kort, der belyser forskelle i jordens bonitet i 1860.

Langt mere betydningsfuld er »*Mark og skilling, kroner og øre*« (om pengeenheder, priser og lønninger 1640-1989); her er der virkelig tale om en bog, der udfylder et stort behov.

Forfatterens udgangspunkt er, at en beløbsangivelse først giver mening, når den bliver sat i relation til andre værdier – priser eller indkomster – fra samme tid. Thestrup har derfor brudt de 350 år op i 35 tiårsperioder, og for hver af disse får vi – så vidt muligt – en gennemgang af prisniveauet for forskellige fødevarer, landbrugsprodukter, byggematerialer og metaller og diverse andre varer såsom brænde, tjære og tobak. Tilsvarende angives dag- eller timelønnen, ofte både for faglærte og ufaglærte og undertiden fra flere steder i landet. Endelig har Thestrup udarbejdet et samlet detailpristal – baseret på almindelige forbrugsvarer, især fødevarer – for hvert eneste år. Han gør selv opmærksom på, at pristalsberegningen er lidt problematisk, bl.a. fordi det er vidt forskellige varer, der indgår ved periodens begyndelse og slutning. Men når man er lidt forsigtig i sine tolkninger, kan man alligevel få ganske meget ud af tallene og grafen. F.eks. giver materialet et meget tydeligt billede af prisekspllosionen 1810-19 (for 1813-14 har Thestrup endog månedlige pristal). Derimod var der kun en beskedent langtidstrend for priser 1640-1750 og 1822-1914. Men i 16-1700-årene iagttages en masse korttidssvingninger fra år til år, hvad der især skyldes udsving i høstudbytte. Man kunne i denne forbindelse have ønsket, at der havde været et par grafer for prisudviklingen for centrale varer; jeg tænker navnlig på kornpriserne frem til begyndelsen af 1800-tallet. På denne måde ville den betydningsfulde stigning i kornpriser i anden halvdel af 1700-tallet være kommet tydeligere frem. Nu bliver langtidstrenden delvis sløret af oplysningerne om minimum- og maksimumpriser for det enkelte årti.

Thestrup kunne også have suppleret sine tal for dag- eller timelønninger med nogle bemærkninger om årsindtægter og i denne forbindelse have inddraget andre erhvervsgrupper såsom håndværksmestre, købmænd og embedsmænd.

Men han skal have megen ros for en instruktiv, omend en lidt vanskeligt tilgængelig, redegørelse for de forskellige sideløbende møntværdisystemer, som Danmark havde frem til 1838. Det er værd at vide, at »rigsbankdaler sølvværdi« og »rigsbankdaler rede sølv« bestemt ikke er det samme! De skiftende værdiforhold mellem de forskellige mønter og sedler anskueliggøres i en stor tabel.

Til sidst er der to bøger, som helt eller delvis henvender sig til personer, »der har ansvaret for at sikre bevaringen af nutidens arkivalier, inden de afleveres til statens arkiver«.

Arne Møller Pedersen redegør for, hvordan man med lidt omtanke og relativt små økonomiske midler kan gøre meget for at forebygge store tab ved brand- eller vandskade. Han illustrerer det med særdeles pædagogiske eksempler fra det virkelige liv. Ligeledes beskriver han de forskellige teknikker, der kan tages i anvendelse, hvis skaden alligevel skulle indtræffe. Den anden halvdel af hæftet er helliget de langsomt nedbrydende faktorer: slid, lys, dårligt magasinklima, luftforurening, bakterier, svampe og skadedyr. Også her får læseren mange gode råd med på vejen. Det fremgår bl.a., at løbende rengøring af magasi-

ner er en af de bedste forebyggende foranstaltninger. Bogen afsluttes med en oversigt over, hvor man kan købe arkivmaterialer m.v.

Margit Mogensen og Erik Nørr giver menighedsrådene en vejledning i god arkivskik, hvortil bl.a. hører at holde orden i arkivet, rense arkivalierne for arkivfremmede materialer og opbevare arkivalierne på en måde, så ingen uvedkommende får adgang. At der indimellem sker grove overtrædelser af sidstnævnte påbud, fremgår af en illustration fra en gravstedsprotokol, der er fyldt med barnetegninger.

Ud over den praktiske vejledning indeholder bogen også en interessant redegørelse for menighedsrådenes tilblivelse og en solid gennemgang af indholdet i et menighedsrådsarkiv. Dermed får bogen også relevans for landsarkivernes publikum. Noget af det mest spændende er en undersøgelse af menighedsrådsvalget i 1903, hvor kvinder for første gang fik valgret og valgbarhed ved et demokratisk valg. Undersøgelsen, der begrænser sig til 33 midtsjællandske menighedsråd med i alt 312 kandidater, viser, at 38,5% af alle de opstillede og 34,2% af de valgte kandidater var kvinder. Overraskende høje tal, må man nok sige. Og ved de første kommunevalg i 1909 var andelen af valgte kvinder da også væsentligt lavere. Men forfatterne har givetvis ret i, at menighedsrådene fik betydning for kvinders deltagelse i de øvrige demokratiske valg.

Sammenfattende må man sige, at Arkivernes Informationsserie som helhed giver et noget flimrende indtryk, hvad der må tilskrives en ret så broget tilblivelsesproces. Men de enkelte bidrag er – for det meste da – ganske velskrevne og letlæste, omend ofte lige lovligt kortfattede. Den største værdi består i, at en række mindre kendte arkivalietyper med brede anvendelsesmuligheder bliver præsenteret for et større publikum. Også håndbøgerne, især bogen om priser og lønninger, udfylder en vigtig mission, og det samme gælder utvivlsomt vejledningerne for dem, der har arkivalier i deres varetægt. Ligeledes indeholder mange af bøgerne nyttige ordlister, bibliografier o.a. referencer. Endelig er de praktiske oplysninger om arkivservice gode, omend nogle af dem hurtigt forældes. Den nyligt gennemførte arkivlov betyder således ændringer i tilgængelighedsfristerne.

Jørgen Mikkelsen

Skole – Dannelse – Samfund. Festskrift til Vagn Skovgaard-Petersen. Red. Harry Haue, Kristian Hvidt, Ingrid Markussen og Erik Nørr. Odense Universitetsforlag 1991. Studies in History and Social Sciences Vol. 134. 278 s., ill. Pris 280,00.

Omslaget på dette festskrift udsendt af en række venner og fagfæller i anledning af professor Vagn Skovgaard-Petersens 60 års dag prydes af en koloreret tegning fra 1863 hentet fra Danmarks Pædagogiske Biblioteks store samling af anskuelsesbilleder. Det forestiller en skolestue med en ivrigt gestikulerende og docerende lærer og med 8 disciple spændt stirrende på underviseren – der er ingen tvivl om, at han har deres opmærksomhed fuldt og helt.

Omslagsbilledet forekommer valgt med velberåd. Dels siger det noget om indholdet af det foreliggende skrift, dels og især siger det noget om den person, til hvem festskriftet er rettet – nemlig til en engageret og fængende underviser, der tilmed har skole og undervisning i bred forstand som sit primære forskningsfelt.

I 1967 blev Vagn Skovgaard-Petersen ansat ved Institut for Dansk Skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole. I årene inden havde han ikke alene undervist i børneskolen, men også fungeret som lektor ved Københavns Universitet og gennem 10 år arbejdet i gymnasieskolen. Det var og er således en historiker med en overordentlig bred erfaringsbaggrund fra undervisningens verden, der i 1978 efterfulgte Roar Skovmand som professor i skolehistorie.

Denne bredde afspejler sig i det foreliggende festskrift. Ikke mindre end 24 bidragydere behandler her udvalgte emner fra skole- og uddannelseshistorien, rækkende fra folkeskolen og højskolen til gymnasiet, læreruddannelsen og universitetet. Kun et enkelt bidrag synes ved første øjekast af falde uden for området ved nogle overvejelser over social stabilitet og mobilitet. Men alligevel ikke, for Knud Pranges bidrag tager udgangspunkt i Århuskøbmanden Rasmus Thestrup og hans efterkommere – heriblandt Vagn Skovgaard-Petersen, der er Rasmus Thestrups tipoldebarn!

En ikke ringe del af artiklerne refererer til Vagn Skovgaard-Petersens egen forskning. Og hovedparten af bidragene lever op til bredden i festskriftets titel. Det er ikke snæver og isoleret skolehistorie, men skole og undervisning set i dannelses- og samfundsmæssig sammenhæng. Som et enkelt eksempel hentet blandt mange kan nævnes Søren Ehlers bidrag om den konfirmerede ungdom i fiskelejet og stationsbyen Gilleleje o. 1920 – om kvalificeringen af de unge gennem realskolen og om socialiseringen gennem foreninger af forskellig art.

Det er umuligt i en kort anmeldelse at gå nærmere ind på de enkelte bidrag, der i tid spænder fra 1600-tallet til i dag, med tyngdepunktet i 1800- og 1900-tallet. Af særlig personalhistorisk interesse kan nævnes dels Claus Bjørns redegørelse for C. D. F. Reventlows store dannelsesrejse gennem Tyskland, Schweiz, Italien, Frankrig, England og Holland 1769-70 baseret på den bevarede rejsejournal, dels Harald Jørgensens skildring af Hans Orlriks virke som historiker og som grundlægger og leder af Statens Lærerhøjskole 1895-1924.

Festskrifters berettigelse og rolle i den historiske forskning diskuteres af og til. Det er der ingen grund til i det foreliggende tilfælde. Festskriftet til Vagn Skovgaard-Petersen er et godt eksempel på et festskrift, når det er bedst. Det er en blanding af artikler repræsenterende grundforskning i det små, eller forarbejder til større afhandlinger, der måske/måske ikke bliver til noget, eller det er bidrag med omtale af kildefund, der kan inspirere andre til at gå videre med dyberegående studier.

Alt i alt en gedigen bog og en værdig hyldest til Vagn Skovgaard-Petersen.

Viggo Larsen

Jens Vellew: Asmild Klosterkirke i 900 år. Udgivet af forlaget Hikuin, Højbjerg. 1990. 72 s., ill., hft. ISBN 87-87270-50-1. Pris kr. 80,00.

At en bog ikke behøver at være indbundet, før den er smukt boghåndværk, ses der da heldigvis stadig eksempler på. Den foreliggende udgivelse er, som vanligt fra forlaget Hikuin en pryd for øjet og kan tjene som et eksempel. Farveomslag og enkelte farveillustrationer, alt pænt sat op, og dog så afvekslende at det ikke virker kedeligt.

Indholdet er det også svært at sige ret meget på; nok mangler der såvel indholdsfortegnelse som litteraturhenviisninger og registre. Men til gengæld byder Vellew læseren på gode, skarpe fotos, bl.a. af kirkens inventar, fine instruktive kort, vel illustreret bygningshistorie med planer og opmålinger, spændende heraldik og en god portion personalhistorie koncentreret omkring Asmildklosters ejere, og suppleret med en stamtavle dækkende 1600- og 1700-tallets besiddere.

Med udgangspunkt i bl.a. Dansk Adels Aarvog illustrerer forfatteren anesammenfald for Johan Braem (1711-1790), gift med Anne Lange (1707-1759), søn af Christian Braem (1683-1752) og Edele Elisabet Gyldensparre (16??-1717). Da Charlotte Amalie Gyldensparre (1678-1757) i 1744 testamenterede Asmildkloster til datteren Anne Lange og svigersønnen Johan Braem, var han ikke kun hendes svigersøn, men også hendes søstersøn – og hendes mands søsters sønnesøn!

Vellews lille perle har således også en vis interesse for den genealogisk interesserede,

men først og fremmest giver den en vældig lyst til at (gen-)se Asmild Klosterkirke, helst med bogen i hånden.

Tommy P. Christensen

Flemming Georgsen: Den fynske udvandring til Småland. Sunnerbo härad 1866-1880. Dalhus Forlag, Struer 1990, 106 s., ill., hft. ISBN 87-88999-01-7. Kr. 125,00.

Tusindvis af østdanskere har i årene efter 2. verdenskrig kastet deres kærlighed på et lille rødt torp i Smålands store skove. Et smultronställe, som de kan søge op til, så snart lejlighed byder sig. De har endog deres egen forening Danske Torpare, en forening af danske med hus eller grund i Sverige. En stor del af disse danskere har købt hus i områderne langs Europaväg 4 fra Helsingborg, især nord for Markaryd og Hallandsåsen.

Det er sjovt nok også dette område Flemming Georgsens spændende lille bog omhandler. Udgangspunktet er ganske vist et andet, nemlig et prisfald i forrige århundrede på svenske landbrugsejendomme i de dele af Småland, der blev hårdest ramt af udvandringen, primært til Amerika, sammenholdt med et dygtigt salgsarbejde blandt især nordfynske gård- og husmandsfamilier. Et halvt hundrede familier lod sig lokke fra den fynske muld til det stenede Småland – som dengang var langt mere skovfattigt – ved udsigten til større gårde med arealmæssigt meget betydelige jordtilliggende. Blandt ejendomsformidlerne finder man Chr. Ditlev Monrad, præstesøn fra Øster Alling sogn, der i årene 1867-1871 slog sig ned i Wederslöf, og i annoncer til de svenske ejere lovede god afsætning af de forfaldne svenske ødegårde.

Georgsens bog rummer en række små indledende afsnit (s. 9-41), hvor en række forhold omkring den fynske indvandring søges belyst, hvorefter næsten halvdelen af bogen (s. 42-95) bruges til at gengive de udfyldte registreringsskemaer, som er blevet anvendt under indsamlingen af oplysningerne. Afsluttende (s. 96-106) bringes en alfabetisk navneliste over de registrerede personer, de fynske udvandrere og deres slægtninge, samt en litteraturliste og en personliste omfattende de personer, der omtales i bogen, men som ikke er blandt de ovennævnte. Altsammen sobert og pertentligt.

I bogens forord, der er skrevet af Helle Otte, den tidligere leder af Det Danske Udvan- drerarkiv, hedder det afsluttende: »Den fynske bosættelse i Småland har hidtil været upåagtet i udvandrerhistorien. Sandsynligvis er der da også tale om et enestående tilfælde«. En slutning, der nok fortjener at blive efterprøvet.

Mange danskere har i de sidste par hundrede år i længere eller kortere tid været bosat i Sverige, specielt i de gamle danske landskaber og de gamle grænseegne, hvad der måske nok kunne fortjene en nærmere undersøgelse. Med sin bog, har Flemming Georgsen taget fat i en lille flig af dette spændende område af dansk (/svensk) slægtsforskning, og herigennem kan bogen få en vidtrækkende betydning. Måtte dette første forsøg derfor få følger. Det fortjener både emnet, og forfatteren, der (også) mig bekendt er den første, der har skrevet en bog om dette aspekt af dansk udvandrerhistorie.

Tommy P. Christensen

Jesper Godwin Hansen: Hellebæk Klædefabrik 1870-1990. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening. Egnshistorisk beretning 23, 1990. 120 s., ill. Pris kr. 120,00.

Det hele begyndte i en geværfabrik, som blev nedlagt i 1870. Efter tre års stilstand blev aktieselskabet »Hellebæk Klæde- og Tæppefabrik« dannet og geværfabrikens gamle bygninger, men ikke mindst den nybyggede klædefabrik – færdig i 1874 – blev rammen om den ny klædeproduktion i Hellebæk. Fabrikkerne blev, som også geværfabrikken havde

været det, byens livsnerve. Så at sige alle i Hellebæk fandt arbejde på fabrikken. Fra barnsben til pension på klædefabrikken, sådan blev realiteterne for flere generationer i Hellebæk i de næsten hundrede år, hvor virksomheden dominerede det lille bysamfund, indtil klædefabrikkerne lukkede i 1977.

Jesper Godvin Hansen fortæller om fabrikkerne, ejerne og arbejderne. Om kampen for fagforening, bedre løn og boliger. Det sidste var også tæt forbundet med fabrikkerne, der ejede de fleste af de boliger som arbejderne boede i. En situation som fabrikkerne flere gange brugte imod arbejderne i forbindelse med deres kampe for retten til at organisere sig og for en løn til at leve af. Befolkningen i Hellebæk levede på godt og ondt med deres klædefabrik, og afslutningen skulle ikke blive mindre dramatisk.

De sidste afsnit i bogen omhandler lokalsamfundets reaktion på de mange planer som den nye ejer i 1978, Danby, flere forskellige myndigheder og andre private selskaber med interesse i grunden havde. At bygningerne står i dag, istandsatte og igen fyldt af liv skyldes ikke mindst gode lokale kræfter, der ikke ønskede Hellebæks markante levn fra fortiden erstattet af et prestigehotel – kommunens ejendoms-projekt. At man formåede at samle alle kræfter til sidst i en løsning som bevarede Hellebæk Klædefabrikkers anlæg er prisværdigt. Et spændende stykke lokalhistorie, men også personalhistorie.

I de godt hundrede år fabrikken fungerede blev det en arbejdsplads for mange familier, men ikke overraskende er det først og fremmest familier, som indgik i ledelsen der fortæles om. Familien Andres er repræsenteret med flere generationer, både blandt direktører og tekstilarbejdere. Eyrich-familien som stadig leder A/S Hellebæk Klædefabrikker, der idag er et investeringsselskab. Den første familie som satte sit markante præg på Hellebæk Fabrikkerne: Hamann. Familien Moldenhaven som lå i nabokrig med familien Hamann. Hvem var »Hellebæks første mand« i 1880- og 90erne? Fabrikken historie i de sidste 16 år er præget af familien Klem. Blandt arbejdere er forhenværende spinderske Henny Christensen og Sylvester Madsen fremtrædende, da Godvin Hansen benytter begges erindringer i sin fremstilling af historien fra ca. 1930. En anden arbejder, der nævnes mange gange er Betzy Jensen, fagforeningskvinde omkring århundredskiftet i Hellebæk og aktiv i årtier. Endelig må det fremhæves, at bogen afsluttes med et tre sider langt personindeks, ganske nyttigt hvis man »eftersøger personer« med mulig tilknytning til Hellebæk og klædefabrikken.

Bogen er et fint eksempel på god lokalhistorie. Godt illustreret med mange fotos i sort/hvid og farve af både fabrikken ledere og arbejdere gennem tiden. 88 noter sikrer, at man kan kigge forfatteren over skulderen, og derigennem også finde frem til det materiale som måtte interessere én selv. Samtidig kan man her konstatere hvor grundig forfatteren er gået til værks og hvor vidt omkring han faktisk er kommet. Der er endda ofret ressourcer på et kort engelsk resumé. Et sidste ridderlag til forfatteren må være, at han leverer et sobert eksempel på, hvorledes der kan skrives om sponsor – Danby – der ellers havde en central rolle i det lokale slagsmål i 1980erne – ingen helteroller her ...

Lisa Elsbøll

Inger Kjør Jansen: Kastrupfiskerne og havnen. Tårnby kommunes Lokalhistoriske Samling. Tårnby 1990. 35 s., ill., hft. ISBN 87-891893-06-3. Pris kr. 40,00.

I forbindelse med I/S Kastrup Broforenings 125 års jubilæum arrangerede Tårnby kommunes Lokalhistoriske Samling en udstilling på Kastrupgård »Kastrupfiskerne og havnen« samt udgav et lille hæfte med samme titel. Heri forsøger Inger Kjør Jansen gennem hæftets tre små kapitler (Fiskeri fra Kastrup – I/S Kastrup Broforening og dennes forhistorie – Fiskerne i hverdag og til fest), at viderebringe hvad der endnu erindres, og hvad hun har

fundet i trykt og utrykt materiale om havnen. En lille idyl, Broforeningens Havn, klemte inde mellem BP-Kemi og Kastrup gamle Lystbådehavn – i øvrigt få hundrede meter nord for den nye faste Øresundsforbindelses kommende landfæste på Amager-siden. Forfatteren kommer godt rundt i sit emne, og undervejs bliver læseren diventeret med såvel en god gammel opskrift på kryddersild (s. 18), som historien om »Thyges Bro« – anlagt ca. 1858 af Maglebylille Bylaug – der efterhånden som lufthavnen voksede i årene efter 2. verdenskrig kun kunne anvendes af fiskerne på dispensation (s. 28).

Tidsmæssigt har forfatteren afgrænset sig til det 19. og 20. århundrede (indtil 1945), et forhold der indledningsvis (s. 9) begrundes med at: »Før 1815 var der sandsynligvis ingen i Kastrup, der havde fiskeri som hovederhverv. Husmændene havde ganske vist gennem i hvert fald 100 år fanget rejer i stranden og afsat dem med stor fortjeneste inde i København. Men først fra 1830'erne, hvor der var ca. 25 fiskere i Kastrup, kom der rigtig gang i reje- og ålefiskeriet og fra 1850'erne i sildefiskeriet«. Et udviklingsforløb som forfatteren øjensynligt finder bekræftet af erhvervsangivelserne i folketællingerne.

Hæftet er nydeligt illustreret med mange interessante fotografier fra de forløbne hundrede år, ligesom man kan finde en liste over Kastrup Fiskeriforenings formænd siden det formodede stiftelsesår 1874, og til den sidste generalforsamling, der afholdtes i 1954 under overværelse af 7 medlemmer. Kastrup Fiskeriforening blev dog formelt først opløst i 1972.

Som slægtsforsker eller personalhistorisk interesseret er hæftet dog svært at bruge, dels gives der intet personregister eller redegørelse for evt. slægtsrelationer mellem Kastrup-fiskerne og deres familier. Dels anføres der ikke fødsels- og dødsår på de nævnte personer; men det betyder vel også mindre for dem, der måtte kende dem i forvejen ...

Tommy P. Christensen

Ole A. Hedegaard: Johanne Luise Heiberg og krigen 1864. 95 s., ill. Forlaget Thorsgaard, Frederikssund, 1991. Kr. 148,00.

Bogens undertitel er »en militær- og personalhistorisk studie«, men den er egentlig ikke skrevet for at kaste nyt lys over Johanne Luise Heiberg eller krigen 1864. Dens berettigelse er, at den muliggør et større kendskab til de breve, den store skuespillerinde skrev til sin ven, politiker A. F. Krieger, mens han var forhandler på fredskonferencen i London i 1864. Disse breve – i alt skrev hun til ham i hen mod 30 år – blev udgivet i 1914 og er i dag svære at få fat i, oplyser forfatteren i sit forord. Nu kan de så læses igen – i forkortet form og med kommentarer. Hensigten med udgivelsen er angiveligt at vise, hvor optaget JLH var af den menige soldats skæbne under den ulykkelige krig, og hvor kritisk og foragtende hun – med sagkundskab – udtalte sig om den militære ledelse, politikerne og kongen Christian den Niende.

Disse sider af fru Heibergs væsen fremgår da også af brevene, men vi får aldrig en dybere karakteristik af JLH eller af tiden. Da Kriegers breve ikke er bevaret, kan vi heller ikke få modstykket til hendes karakteristikker. Så vi må nøjes med kortfattede vurderinger af vanskelighederne ved forhandlingsbordet i London og af det særprægede venskab mellem ungkarlen Krieger, der tilhørte familien Heibergs omgangskreds, og fru Heiberg, der var blevet enke i 1860. Heller ikke den militære side af sagen kastes der nyt eller interessant politisk lys over, men den lille fordringsløse bog er med sine mange billeder og oplysende billedtekster inden for sine begrænsede rammer en oplysende bog om en periode i Danmarkshistorien, der bliver mere og mere ukendt – i hvert fald for de yngre generationer. Som sådan tjener den et formål. Lettilgængelig og alment kulturelt orienteret som den er.

Hanne Engberg

Gitte Kjær: Kunst og konserver. Glimt af Mads Rasmussens liv i Fåborg og København. Odense Universitetsforlag 1991. 119 s., ill. hft. Pris kr. 158,00.

Vel kender man »Mads Tomat«, og vel ved man, at navnet med rette tilkom en anden, men ikke alle husker, at det var tomatavleren Mads Johansen, stifteren af og formand for »Foreningen til Udførsel af Havesager«. De to Mads'er havde fælles interesser, hvilket fik betydning for den senere fabrikant og kunstmæcen, etatsråd Mads Rasmussen (1856-1916).

Allerede i 1886 stillede Mads Rasmussen forslag om oprettelse af en frugt- og konserverfabrik inden for den kun 2 år gamle forenings rammer. Da forslaget blev godt modtaget, besluttede Mads, at han ville lære mere om produktionsformer i USA. Penge til rejse og ophold kunne han selv skaffe.

Som søn af teglværksejeren i Stegsted havde Mads i nogle år arbejdet hjemme på teglværket, og som følge af den indsigt han her fik, opfandt han en maskine til brug i fabrikationen. Rettighederne til patentet solgtes for 6.000 kr., og så havde Mads startkapital. Men ved siden af den tekniske snilde, han meget tidligt udviste, havde han også beskæftiget sig med at beskære og pøde træer og eksperimentere med fremstilling af frugtvin, som han afprøvede på lillebror Jens – af og til med mindre heldige resultater.

Efter hjemkomsten fra USA i 1888 gik Mads Rasmussen i gang med konserverfremstilling i Stegsted, og samme år købte foreningen ejendom i Fåborg, den senere »Konservergård«, hvor kunstmuseet blev indviet i 1910 og udvidedes i 1915 med den museumsbygning, man kender i dag.

Tomaterne gled lidt i baggrunden. Utrolig mange andre tiltag fremdrages af forfatteren, der fortæller om Mads Rasmussens karriere, tillidsposter og politiske interesse. Som direktør for »Beauvais« måtte Mads med familie flytte til København, men hjertet var altid i Fåborg. Uddrag af breve til og fra de fynske malere giver et godt billede af problemer omkring museets oprettelse og udvidelse og et tidsbillede af kunstnernes vilkår. Man lærer »Fynboerne« at kende og får lyst til at gense deres værker.

Det fremgår af noterne, at en stor del af det benyttede materiale findes i Fåborg byhistoriske Arkiv, og man fornemmer, at materialet må være omfangsrigt og måske kunne have været udnyttet i højere grad, end tilfældet er, men bogens undertitel har kun lovet »glimt«.

Dog kunne man ønske sig mere om den familiære baggrund, der ganske rigtigt omfatter mange generationer af fynske bønder, men også 25% jyske – fra Koldingegnen! Den nævnte tradition om »en spansk soldat« findes i mange familier, men skal man tro kirkebøgerne, har spansk blod ikke lagt grunden til Mads Rasmussens dygtighed, charme og sprudlende personlighed.

Lise Lund

Jørgen Hæstrup: En af de mange. Odense Universitetsforlag 1991, 92 s., ill. kr. 148,00.

Bogen indledes med en tysk pressemeddelelse om henrettelsen af en række modstandsfolk på Skæring Hede Nord for Århus. Jørgen Hæstrup har af dem udvalgt den 20 årige maskinist Sven Christian Johannesen, og han giver på de 92 sider et gribende og fint portræt af en jernbanesabotør – en af de mange.

I Randers var han blevet medlem af terrænsportsforeningen, der havde en tidligere Finlandsvillig fra krigen 1939-40 Kaj Hoff som leder, hvilket gav god grobund for Sven Johannesens senere deltagelse i modstandsbevægelsens sabotagegrupper. Da Sven Johannesen efter fuldendt maskinisteksamen i København i 1943 vendte tilbage til Randers gled han ganske selvfølgelig ind i de kredse, der ønskede at yde noget aktivt imod besættelses-

magten. I disse egne af Jylland var jernbanesabotagerne vel nok mere betydningsfulde end så mange andre former for sabotager. Historikeren Henrik Skov-Kristensen har påvist, at man fra allieret side anså den danske jernbanesabotage for en væsentlig militær faktor, og lektor Aage Trommer, som med sin bog fra 1971, der fralagde denne sabotageform militær betydning, har måttet bøje sig for dokumenterne. Jernbanesabotagen var af så stor værdi, at de vestallierede derfor undlod luftangreb, og Sven Johannesen og hans gruppe har sparet mange danskeres liv og mange danske værdier.

Bogen beskriver interessant, hvorledes modstandsgrupperne udvikledes i Randers, og man får hele tiden et indtryk af de unge og idealistiske mennesker, og gennem citater fra nære venner og familiemedlemmer tegnes et godt og fornemt billede af Sven Johannesen og hans indsats.

En af hans gruppemedlemmer fortæller om Sven Johannesen, at han ved et møde »fængslede mig hele aftenen med den idealisme, der strålede fra ham og ved den kampvilje, der besjælede ham helt og fuldt. Allerede dengang var han et forbillede for os andre«. I det hele taget er det et rørende billede, der fremmanes af de breve som kammeraterne efter hans død sendte til forældrene, og Jørgen Hæstrup formår på en fin måde at give et helt og fuldt billede af en fædrelandskærlig mand, der med sin tro på en højere magt ikke gik af vejen for noget som helst i kampen mod besættelsesmagten. Blandt andet fortælles om de personlige problemer og opgaver ved sprængningen af f.eks. broerne ved Langå natten mellem den 17. og 18. november.

Allerede den 19. november arresteredes han og flere andre af gruppen, og den 24. november faldt der i den tyske krigsret de hårde dødsdomme mod fire fra gruppen medens to fik livsvarigt fængsel. De hårde domme vakte en kolossal opsigt og mange instanser og politikere samt familiemedlemmer forsøgte at påvirke de tyske myndigheder både i København og Silkeborg med henblik på en benådning. At det blev forgæves skyldtes ikke mindst de for tyskerne negative begivenheder på krigsskuepladserne ude i verden, der gjorde von Hanneken ubøjelig på et tidspunkt, hvor han også frygtede en snarlig invasion af de allierede.

Alle disse bestræbelser beskrives indgående, så man kan følge med i den spænding, der var for de implicerede indtil dødsdommene var meddelt fuldbyrdet den 2. december om morgenen. Der gik således ikke lang tid mellem arrestation, domfældelse og henrettelse. Efter krigen fandt man deres lig begravet i Husbjerg Klit ved Oksbøl.

Det er en meget bevægende bog, der kaster et skarpt lys over vilkårene i Danmark, og den giver et særdeles godt nærbillede af en af de mange, der faldt for Danmark. Den fortæller på de forholdsvis få sider langt mere end tykke bøger, og den burde være læsning for alle unge, der ikke har oplevet de fem år.

Jørgen H. Barfoed

Carl Jacobsens og Sophus Møllers tur 1857-1873. Dagbogsoptegnelser af Sophus Møller. Ved Johs. E. Tang Kristensen. Poul Kristensens Forlag. 76 sider, ill. Kr. 88,50.

Lauritz Ridder Møller, medindehaver af C. A. Reitzels Boghandel, og J. Chr. Jacobsen, brygger, havde som små gået i Hr. Bisserrups Skole i Læderstræde i København. De blev venner for livet. De giftede sig med henholdsvis Anna, født Heibroch, og Otilia, født Stegmann. I hver familie fødtes ét barn: I familien Møller kom Sophus til verden i 1840, og i familien Jacobsen blev Carl født i 1842. De to drenge gik i fædrenes fodspor og knyttede sig trods aldersforskellen tæt til hinanden. Videbegærlige og nysgerrige var de begge, og i de tider måtte man foretage sig noget for at få sit videbegær tilfredsstillet. Begge forældrepar glædede sig over, at drengene blev så uadskillelige, at de næsten var som søskende, og der er

ingen tvivl om, at forældrene opmuntrede til de små dannelsesrejser, som de to drenge foretog. De fulgte til toget, og de hentede ved færgen, men de havde næppe grund til at bekymre sig om, hvad de to drenge kunne finde på undervejs. Sophus Møllers optegnelser bærer i hvert fald vidnesbyrd om, at formålet med turene først og fremmest var studier, det være sig af botanik, landskab, historiske mindesmærker, eller hvad der ellers kunne interessere. Ved hjemkomsten blev rejsens notater omhyggeligt renskrevet, og det fremgår, at Sophus Møller også nedfældede en slags katalog, som han kaldte »Antikvariske Optegnelser« og at han tegnede skitser af, hvad drengene havde set. En enkelt tegning og et par kopier efter Storck er bragt som illustrationer til den nydelige lille bog, som her omtales.

Rejserne gik til Lejre, Hjortholm, Øm, Roskilde Fjord, Møn, Roskilde (hvor et bal hos kammerråd Petersen skildres), Solbjerggård i Holbæk Amt, Malmø, Lund og til sidst – så sent som i 1873 – til Viborg, hvor domkirkens ombygning blev inspiceret.

Kulturhistorisk er der ikke så lidt at hente i bogen. Man får et godt indblik i, hvad det vil sige at rejse på den tid. For at nå til Møn, måtte man f.eks. starte turen på Valby Station og køre med aftentoget til Taastrup. Her kunne man købe billetter til diligencen, der bragte én frem til en kro, hvor man holdt hvil (og hvor drengene blev beværtet med »fint brød« af en dame, som nok ikke kunne stå for de to unge mennesker). Videre med diligencen til Køge, hvor man skiftede vogn, og kl. 1 ankom drengene til Rønnede Kro, hvor de overnattede. Næste dag bød programmet på vandretur til Gisselfeldt og Bregentved (med en knækket paraplu i regnvejret). Tilbage på Rønnede Kro måtte de vente på postvognen til kl. 1 om natten, og så gik turen til Vordingborg, hvor attraktionen var Valdemarstårnet. Næste morgen kl. 4.30 gik postvognen så videre til Stege. Datoen var nu skiftet fra 29. juli til 1. august! Måske var der indlagt ophold til seværdighederne, men det har dog været noget af en tur. Ballet hos kammerråd Petersen var også en oplevelse værd at skrive ned. I to værelser på jernbanestationen kunne de to unge mænd gøre fælles sag med fire andre herrer, som ligeledes skulle gøre »storartet toilette« før ballet. Traktementet var the, men dansen varede dog til kl. 5 morgen!

Bogen er en lille perle, med fyldige noter af Johs. E. Tang Kristensen. Trykningen er bekostet af Carlsbergfondet.

Kirsten Prange

Tyge Krogh: Et lille Stykke Kulturhistorie – Peder Kroghs erindringer 1827-54. 128 s., ill., udgivet af Selskabet for Dansk Skolehistorie, ved Robert Hellner, Tranegårdsvej 61, 2900 Hellerup. Pris kr. 145,00 ekskl. forsendelse.

Hvordan blev man lærer i rigtig gamle dage? Før seminariet, real- eller studentereksamen blev indgangsporten til lærergerningen – det kan man læse om i Peder Kroghs erindringer. Hvordan var det så? Det kan man også læse om i disse erindringer, udgivet af forfatterens oldebarn.

Som 16-årig fik Peder Krogh sin første lære(r)plads, som lærer ved biskolen i Agger på det sydlige Mors, efter at den stedlige provst havde formanet ham om »at vogte sig for at lege med Skolebørnene, en Antydning af en Mulighed, som Børnene ikke maatte have Tanke om ...«. Efter overstået seminarietid på det grundtvigianske Snedsted seminarium kom Krogh ud i almueskolen, hvor han, som det var gængs dengang, udfyldte de tre roller: skolelærer, landmand og kirkesanger. Man kan blive helt forpustet af lærer Kroghs beskrivelse af sin egen hverdag i hus, have og mark – godt han havde 9 par små hænder til hjælp, når der også skulle være tid til at holde skole.

Et lille Stykke Kulturhistorie er forsynet med et udmærket noteapparat og en efterskrift, hvor Peder Kroghs børn får lejlighed til at give deres besyv med. For i den familie var der

åbenbart tradition for at skrive erindringer. Udgiveren må roses for dette arbejde, for uden det tror jeg, bogens læserskare var blevet meget lille. Som det er nu må disse erindringer hilses velkommen, som et indblik i skolens hverdagshistorie – og ikke mindst – i lærernes selvforståelse til skiftende tid. Omend jeg personlig gerne havde set, at udgiverne havde gjort mere ud af den lokale skolehistorie, f.eks. forholdet mellem Peder Krogh, børnene og forældrene.

Ning de Coninck-Smith

Jes Peter Caspersen: Sådan var det. Erindringsbilleder. Sønderjyske Levnedsløb nr. 27. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 1990. 310 sider, ill., indbundet. Pris kr. 115,-.

Jes Peter Caspersen er født 1905 og blev juridisk kandidat 1934. Efter et års arbejde i Vejle blev han i 1935 dommerfuldmægtig i Åbenrå, i 1937 ansat som amtsfuldmægtig, senere amtskontorchef i Åbenrå-Sønderborg amter, fra 1970 Sønderjyllands statsamt, hvorfra han blev pensioneret i 1975. I kraft af sit offentlige embede gennem en menneskealder, gennem deltagelse i et udbredt foreningsarbejde og sit politiske engagement – han var bl.a. byrådsmedlem 1946-55 – fik han en utrolig bred berøringsflade i alle kredse af befolkningen og blev selv en kendt og anerkendt skikkelse, omend ofte udsat for kritik fra kredse der fandt at han som embedsmand burde være mindre aktiv i sit udadvendte arbejde.

I sine erindringsbilleder tegner han et billede af sin fars og mors slægt og af sine barnedomsår, der udspandt sig dels i Dalerne, dels i Skodborg-Vejen nær den gamle Kongeå-grænse. Der er gode erindringsglimt af tiden før Genforeningen i et udpræget dansk sogn, og ikke mindst af hvor vanskeligt det var for et barn at blive plantet om fra et svensk til et dansk miljø. Men mest fylder naturligvis hans aktive år i amtets tjeneste, og de mange vanskelige sager han måtte arbejde med. Hans ungdomsår faldt i tredivernes kriseår, og det skinner igennem hvor svært det var for en bondesøn at være den embedsmand der skulle forstå udpantning hos kriseramte landmænd. Mange sager kompliceredes af at forholdet mellem tysk og dansk var særdeles spændt i de ophedede år efter Hitlers magtovertagelse. Det var en kamp for danskheden, og den blev ført på mange fronter – selv i ansøgerbunken til jordemoderuddannelsen gjaldt det om at lade danskere komme forrest!

Mest fylder afsnittet om besættelsen, næsten en tredjedel af bogen er helliget de fem onde år. Allerede den 10. april tog Åbenrå Danske Samfund sine forholdsregler over for tysk kontrol – man fjernede de røde, grønne og sorte faner på medlemskortene, der angav medlemmernes nationale indstilling. Udover at forholdene naturligvis vanskeliggjordes af den tyske besættelsesmagt blev Caspersens forhold til sin amtmand, Refslund Thomsen, belastet i disse år. Amtmanden fandt ikke sin fuldmægtig helt loyal mod den samarbejdspolitik som han som regeringens repræsentant havde lagt. Amtmand Refslund Thomsen blev i øvrigt den 5. maj erklæret for »uønsket« af modstandsbevægelsen ved modtagelsen af de allierede tropper ved grænsen og senere udsat for en række ubegrundede anklager for passivitet i national henseende, en krænkelse som han og hans hustru Ingeborg, H. P. Hanssens datter, aldrig glemte, selv om begge amtsråd udsendte støtteerklæringer til amtmanden. Caspersen rehabiliterer fuldt ud Refslund Thomsen. Statsminister Knud Kristensen havde tilsyneladende lyttet til rygterne, og Caspersen beretter bl.a. at afsløringen af mindesmærket for H. P. Hanssen faktisk blev forsinket på grund af statsministerens mistro til Refslund Thomsen.

Opgøret efter besættelsen, som var lige så vanskeligt at løse som tredivernes kriseår, får en forholdsvis beskeden plads, måske mest fordi forfatteren er optaget af den ændring i hans liv der skete ved det første byrådsvalg efter Anden Verdenskrig, hvor han blev indvalgt på en »upolitisk« liste udgået især fra Dansk Samling.

Caspersen var aktiv på mange områder. Udover de allerede nævnte var han aktiv i arbejdet for at oprette børnehaveseminarium og 4. maj-kollegium i Åbenrå, med til at oprette Radio Syd og i 1972 aktiv modstander af Danmarks indtræden i Fællesmarkedet.

Caspersens erindringsglimt kan her og der virke lidt indforståede, og sine steder er de unødigt omstændelige med flere gentagelser, men de giver et godt indtryk af de specielle forhold, som administrationen i Sønderjylland måtte virke under med et – indtil Befrielsen – aktivt tysk mindretal, og af de problemer, der kunne opstå ved at centraladministrationen i København ikke altid forstod de særlige vilkår der herskede i Sønderjylland. Der ved udgør den et værdifuldt bidrag til erindringslitteraturen som helhed og til den sønderjyske i særdeleshed.

Verner Bruhn

Lise Nørgaard: Kun en pige. Erindringer 1, Gyldendal 1992. 331 s., ill. Pris kr. 225,00 hft., kr. 268,00 indb.

Helt velfortjent er udgivelsen af det første bind af Lise Nørgaards erindringer blevet et tilbudsstykke. Her er fuld valuta for alle Matador-pengene, ingen tvivl om det. Den særlige kølige, humoristiske Lise Nørgaard-stil fornægter sig ikke, og den barndommens undergrundsværden, som der stilles skarpt på i bogen vil ikke være ukendt for Nørgaard-fans.

En værdig aftager til Otto Rungs »Midt i en klunketid« – eller en moderniseret udgave heraf. Vi er i 20'ernes og 30'ernes Roskilde; i en familie med 3 børn, det nødvendige antal tjenestefolk og husdyr, excentriske og forkælede forældre og en moster, som gang på gang måtte klike ituslået porcelæn i mere end een betydning. Foruden et hav af bedsteforældre, slægtninge, venner og bekendte.

Lise Nørgaards barndom var utraditionel; ikke kun fordi familien var velhavende eller fordi hjemmet var præget af sammenstød mellem dansk og tysk kultur og mentalitet (begge forældre havde aner i det tyske); men også fordi kønsrollefordelingen i hendes første barneår var anderledes. Det var nemlig moderen, som havde pengene, tjent gennem hårdt arbejde i hendes egen systue og mode-forretning. Først da Lise Nørgaard kom i puberteten opgav hendes moder sit udeerhverv for at hellige sig hjemlige sysler. Ifølge forfatteren til stor skade for familielivet på alle måder. Mosteren, som hidtil havde bestyret hus og hjem blev sendt af gårde for at dø få år senere. Her ligger det tætteste forfatteren kommer på at omtale livets skyggesider. »*Min barndoms drama*« skriver hun – og læseren føler med hende.

Ellers forbliver vi på det lette og humoristiske plan; ungerne ser på de voksne helt i børnebogsforfatteren Ole Lund Kirkegaards ånd næsten kun som idioter, som man kan løbe om hjørner med i tide og især i utide. Det er festlig og medrivende læsning – men også lidt trist, når man får tænkt efter.

Ning de Coninck-Smith

Tage Kampmann: Skolegang i Hellerup 1924-1936 og cykelvikar i Gentofte 1940-43 – i skolehistorisk perspektiv. Odense Universitetsforlag 1992, 95 s., ill. Pris kr. 130,00.

Nogle gange er det befriende at andre får sagt det, man selv af forskellige årsager ikke fik sagt i tide. Og sådan er det med Tage Kampmann; han lægger kun få fingre imellem, når regnskabet over hans skoletid skal gøres op. Beundringsværdigt må det siges om en mand, som efter at have henslået de obligatoriske 12 år i den danske folke- og gymnasieskole, så alligevel har brugt hele sit voksne professionelle liv på skolen; som vikar, lærer, seminarie- rektor og undervisningsinspektør i ministeriet med ansvar for læreruddannelsen. Et enga-

gement, som måske har bundet i drømmen om at gøre skolen bedre – og først og fremmest mere børnevenlig og socialt retfærdig – end det han selv havde oplevet. Kort sagt at tilpasse skolen til barnet og ikke omvendt.

Tage Kampmann fortæller ikke uden et anstrøg af humor om sine første år i en lille privat forberedelsesskole; om tiden på Maglegårdsskolen i Gentofte, hvor det talbegavede barn var ved at dø af kedksomhed i timerne, for at vågne op til sin livs dukkert, da han i l.g. på Øregaard Gymnasium måtte indkassere drøje og uretfærdige hug fra både matematiklærerinden og fysik- og kemilæreren. Det var som havde de rottet sig sammen og de først åndede lettede op i 3. g., efter det obligatoriske frafald. Af de fire elever, som kom fra den kommunale mellemskole var Tage den eneste tilbage.

Alle som læser erindringer ved, at der er tale om et retoucheret selvportræt. Skygge og lys kastes over begivenheder, som fortælleren gerne vil have eftertiden til at huske på. Det går tit hårdest ud over lærerportrætterne, sådan som hos Tage Kampmann – mindre hårdt over eleven.

Tage Kampmann var en (født) vinder – og det lægger han heller ikke skjul på. I sådan en situation er det nu ufarligt at smide de rådne æg og tomater i hovedet på ens barndoms lærere; det var det bestemt ikke, dengang de havde magten over karakterbogen – og fremtiden. Som læser fristes man derfor til at have sin berettigede skepsis, når lærere så entydigt, som i dette tilfælde beskrives i mørke toner. Men, når det drejer sig om Tage Kampmanns frygtede fysik- og kemilærer, så er det helt sikkert, at han ikke rammer helt ved siden af. Jeg havde ham nemlig selv – 35 år senere.

Tage Kampmann forblev som sagt skolens mand – og først og fremmest boglighedens forsvarer. Derfor er det måske ikke så mærkeligt, at han i sine erindringer har sat skolens hverdag lig med »det vi lærte« – omend denne afgrænsning i lyset af nyere pædagogisk teori om »skjult læreplan« og »medlæring« nok kan forekomme noget snæver. Jeg ville gerne have hørt endnu mere om skolens sociale sider, om kammeraterne, om fritiden og om skolens plads i forfatterens barndom.

På den anden side, så er disse erindringer noget særligt, for Tage Kampmann holdt ikke op med at beskæftige sig med skole, da hans professionelle liv var slut. Nu blev det skolehistorien han kastede sig over – og hans erindringer er derfor ikke kun skrevet ud fra hukommelsen, men også ved brug af samtidig statistik, lærebøger og statsautoriserede prøver. Det giver særlig for mellemskolens vedkommende et utrolig livagtigt indblik.

Afsnittet om Tage Kampmanns tid som cykelvikar under krigen er ganske underholdende, omend jeg gerne havde hørt mere om, hvordan eller om Tage Kampmann i sin egen tid, som lærer forsøgte sig med en anden pædagogik end den han selv havde oplevet som barn.

Alt i alt så tilhører Tage Kampmanns erindringer så absolut noget af det bedste i denne ellers ofte så misrøgtede genre: skoleerindringer.

Ning de Coninck-Smith

PERSONALHISTORISK
TIDSSKRIFT

ÅRGANG 112

1992

REDIGERET AF SAMFUNDETS SKRIFTUDVALG
VED
TOMMY P. CHRISTENSEN

Indhold

<i>Johannes Mulvad: Rantzau-Ascheberg og Mingotti operæen.</i>	
Ivortfor forlod Schack Carl Rantzau landet i 1756?.....	1
<i>Georg Albeck: Om Mette Marie Brown, født Sørensens herkomst.....</i>	65
<i>Poul Verner Christiansen: Et livsløb – og dets auspicer.....</i>	79
Niels Jensen Winthers selvbiografi i Krstrup-Hornbæk sognes kirkebog 1666. (Appendix til P.V. Christiansens artikel)	103
Hilsen til Hans den 11. november 1992.....	133
Hilsener til Hans H. Worsøe	136
<i>Tommy P. Christensen: Fra Abildsø til Worsøe – slægtsnavne med efterledet ø/oe/øe.....</i>	157
<i>Fl. Aagaard Winther og Chr. Sloth: Krstrup-Winther-Slægten.....</i>	173
<i>Anna Marie Lebech-Sørensen: Chr. Kurtz Nolds selvbiografi – omkring familiekredsen Kurtz Nold .....</i>	189
<i>John T. Lauridsen: Poul Klingenbergers selvbiografiske optegnelser.....</i>	213
<i>Grethe Ilsoe: De statslige arkivers publikationer 1991 en oversigt.....</i>	229
<i>Småstykker:</i>	
Bjerringgaard, Aalborg – og brødrene Søren og Laurits Sørensen Bjerringgaard. Af <i>Alice Nielsen</i>	232
Kgl. gartner Lars Rudes 2. ægteskab. Supplement til kontreadmiral T. V. Gardes anetavle. Af <i>H. E. Garde</i> (†).....	234
<i>Orientering:</i>	
Hvem Forsker Hvad 1991.....	113
Resultatopgørelse og balance 1991	115
Den nye Arkivlov.....	117
Generalforsamlingen 1992. Af <i>Poul Steen</i>	236
Nyt fra DIS-Danmark. Af <i>Svend-Erik Christiansen</i>	241
Den nye arkivlov	242
Den nye Weilbach – en opfordring. Af <i>Jesper Godwin Hansen</i>	247
Overlæge Per Scland 1924-1991. Af <i>Hans H. Worsøe</i>	248
<i>Bognyt:</i>	
En ofte overset trykt kilde. Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie (Kirkelig geografi) 1849-1949. Bd. 1-10, 1951-1991. Af <i>Hans H. Worsøe</i>	249

Anmeldelser

Kancelliets Brevbøger 1648. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	119
Tage Kaaersted: For videnskab og kunst. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	119
Reerslev Kirkebog 1736-1856. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	120
Folketællingen 1787, 1801 og 1845. Store Magleby Sogn, Sokkelund Herred, Københavns Amt. (<i>Lisa Elsbøll</i>).....	121
Kommunearkiver Rønne, registratur. Kommunearkiver Allinge-Gudhjem, registratur. Kommunearkiver Fakse, registratur. Kommunearkiver Tornved, registratur. Kommunearkiver Sakskøbing, registratur. (<i>Agnete Paaschburg</i>).....	122
Henning Jensen: Gotisk skrift – Læsebog for begyndere og lidt øvede. (<i>Anton Blaabjerg</i>).....	122
Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. (<i>Sigvard Mahler Dam</i>) ..	123
Klaus Kjølser: Det diplomatiske Fag. (<i>Lars N. Henningsen</i>).....	124
Presse og Historie: Festskrift til Niels Thomsen. (<i>Paul Steen</i>).....	126
Lunds stifts Herdaminne från reformation til nyaste tid. (<i>Vello Helk</i>).....	127
Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck. Bd. 4-9. (<i>Siv Cadergreen Brech</i>).....	128
Torben Tryde: Slægten Tryde 1990. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	129
Holger Hertzum-Larsen: Niels Pedersen og Ingeborg Christensdatter i Janderup. (<i>Ole Degn</i>).....	129
Berna og Jørgen Møller-Holst: Slægten efter Christen Mortensen Møller Holst og Sophie Amalie Marie Trøjel. (<i>Anton Blaabjerg</i>).....	130
Viggo Mulvad: Mulvadslægten. (<i>Anton Blaabjerg</i>).....	130
Hanne Engberg: En kærlighedshistorie.....	131
Jørgen Hæstrup: Far, folk og fisk. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>).....	132
Jens H. Nielsen: Indbyggerne i Tinglev sogn 1845. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	252
Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	252
Erhvervsarkivets arkivoversigter. Bd. 1: Virksomheder fra landbrug, industri og håndværk m.v. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	254
Dansk kulturhistorisk Opslagsværk. (<i>Jens Fleischer</i>).....	254
Arkivernes Informationsserie, II hæfter. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>).....	256
Skole – Dannelse – Samfund. Festskrift til Vagn Skovgaard-Petersen. (<i>Viggo Larsen</i>).....	260
Jens Vellev: Asmild Klosterkirke i 900 år. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	261
Flemming Georgsen: Den fynske udvandring til Småland. (<i>Tommy P. Christensen</i>). ..	262
Jesper Godvin Hansen: Hellebæk Klædefabrik 1870-1990. (<i>Lisa Elsbøll</i>).....	262
Inger Kjer Jansen: Kastrupfiskerne og havnen. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	263
Ole A. Hedegaard: Johanne Luise Heiberg og krigen 1864. (<i>Hanne Engberg</i>).....	264

Gitte Kjar: Kunst og konserver. (<i>Lise Lund</i>)	265
Jørgen Hæstrup: En af de mange. (<i>Jørgen H. Barfoed</i>)	265
Carl Jacobsen og Sophus Møllers ture 1857-1873. (<i>Kirsten Prange</i>)	266
Tyge Krogh: Et lille stykke Kulturhistorie. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	267
Jes Peter Caspersen: Sådan var det. Erindringsbilleder. (<i>Verner Bruhn</i>)	268
Lise Nørgaard: Kun en pige. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	269
Tage Kampmann: Skolegang i Hellerup 1924-1936 og cykelvilkår i Gentofte 1940-1943. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	269

Register til Personalhistorisk Tidsskrift 1992

Ved Poul Steen

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. Sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, som alene optræder i noter og litteraturlister.

- Abitz, Erik Andreas 231
Adam, Maria Elisabeth 73, Otto Gottlob 73
Agerby, Georg 238, 239
Agrie, Amdi Pallesen 112
Ahlefeldt, C. 45, Detlev von 227, Ditlev 217, 221, 227, Frederik von 225
Ahlmann, Käte 128
Albeck, Georg 65, 232, Georg Carl Chr. 76
Als, Iver 61
Alstrup, Erik 254
Amburger, E. 228
Amdisdatter, Birgitte 112
Andersdatter, Anna 174, Anne 94, 95, 98, 112, Birgitte 179, Margrethe 99, 100
Andersen, Bjørn 231, Christen 65, 156, Finn 138, 238, 256, 257, 258, H. N. 126, Hans Jørgen 163, Jens 96, 108, Marius 254
Arensdorff, Frederik 175
Arenstorff, Frederik von 111, 112
Arup, Erik 2, 3, 59
Ascheberg, Rantzau 16, 24, 33, 59, 63, Schack Carl Rantzau 16, 35, 48, 54, 62
August, Peter 211

Bager, Oluf 135
Bagger, Hedevig 135
Baltasar, Albrecht 225
Baltser, Albert 219
Bang, Oluf 107, Th. 110, Thomas 97, 109
Barfod, Jørgen H. 266
Bargum, Ludvig Conrad 210
Barkow, Hans 60
Barsbøl, Anders Petersen 129
Bartholin, Bertel 97, 109, 227
Basse, Peder 98, Peder Lauritsen 110

Bech, Jørgen 70, Sv. Cedergreen 1, 2, 19, 59, 60, 62, 106, 129
Becker-Christensen, Henrik 139
Bentsen, Rasmus 81
Benzon, Bent Hansen 94, Hans 97, 109, 111, Hans Madsen 86, 109, Mads 83, Mads Hansen 83, 84, 97, 98, 109, 111, Søren Hansen 84, 94, 98, 109, 111
Berenstadt, Gaetano 19
Berg, Ole 187, Ole Andersen 183
Bergsøe, Paul 165, Vilhelm 165
Bernardi, Francesco 19
Bernasconi, Andrea 15
Berns, A. B. 218, 219, 227, Albert Baltser 223, 224, Albrecht 226, Anna 219, Cornelia 226, Elisabeth 224, 225, Gabriel 226
Bernstorff, J. H. E. 3, 125
Bertelsdatter, Anne 100
Bertelsen, Christen 184
Berth, Lars 67, 70, 73, 76
Beyer, Valentin Hermansen 234, 235
Biehl, Charlotte Dorothea 2, 64
Biering, Mikkel 187, Mikkel Thomsen 178
Bindslev, Søren Poulsen 233
Bircherod, Jens 202, 210
Birkeland, M. 214, 227
Birkelund, Palle 250
Bjelke, Jørgen 217, 227
Bjerregaard, Lauritz 75
Bjerring, Villads 232
Bjerringgaard, Anders Sørensen 233, Ane Cathrine Sørensdatter 234, Ane Sophie Andersen 233, Anne Marie 233, Bertel 233, Bertel Lauritsen 233, Bertel Sørensen 234, Else 233, Hans Andersen 233, Ingeborg 233, Jens Christian 233, Jens Christian Sørensen 233, Jørgen Christian Sørensen 234, Laurits Sørensen 232, 233, Ole Christian

- Sørensen 234, Peder Christian 233, Søren 233, Søren Andersen 233, Søren Lauritsen 233, 234, Søren Sørensen 232, 233, Valborg Sophie Sørensdatter 234
- Bjørn, Claus 157, 261
 Bjørn-Jensen, Chr. 237
 Bjørnsdatter, Bodil 176
 Black, Søren 69
 Blak, Søren 65
 Blicher, Steen Steensen 208, 210
 Bloch, Niels 185
 Blom, Erik 239
 Blaabjerg, Anton 123, 131, 186, Inga 250
 Bobé, Louis 107, 109, 211, 227, 228
 Boesen, Gudmund 210
 Bojesen, Bo 155, 156
 Bojsen, Maria 120
 Borch, Christen 207, 210, Christen Sørensen 207, 210, Ole 207, 210
 Bording, Anders 207, 210
 Bornemann, Henrich 102, Henrik 112
 Borthuus, Otto 35
 Bowhers, Margreta 226
 Braem, Christian 261, Johan 221, 227, 261
 Brahe, Tycho 79, 89, 90, 91, 107
 Brask, Aa. 185
 Brockdorff, Margrethe H. 1
 Brockmand, Hans 189, 201, 202, 206, 210, Jesper 202, 210, Rasmus 201, 210
 Broschi, Carlo 17
 Brown, Anne Marie Louise 71, James 65, 71, Jenny 71, John 71, John James 71, Mette Marie 65, 71, 72, 74, 232, P. de Nully 76, Peter de Nully 75
 Bruhn, Verner 269
 Bruun, Andreas 61, Chr. 186, Hans 208, 210, Hans Hansen 208, 210, Karen Hansdatter 208, 210, Peder Nielsen 74
 Burchardi, Per 241
 Busch, Eskild 208, Hans Nielsen 211, Niels 208, Sidsel Friderichsdatter 184
 Bülow, Friederik August von 42
 Bøje, Chr. A. 210
 Bøker, Kirstine 65
 Bølle, Axel Daniel Nielsen 181, Bendt Winter Nielsen 181, Jesper Nielsen 181, Nicolai Jespersen 177, 181, 186, Nielsen 181
 Båring Højskole 140, 142,
- Carlebach, S. 129
 Carlquist, G. 210, Gunnar 127
 Carlsen, Anders 93, Jette 145, 239
 Carstensen, Peder 100, 102, 112
 Caspersen, Jes Peter 268
 Cassuben, Christian 190
 Christensdatter, Anna 173, Ingeborg 129, Kirsten 184
 Christensen, C. A. 252, Henny 263, Jens 80, 96, 174, 184, Thomas 184, Tommy P. 119, 156, 157, 172, 238, 239, 254, 262, 264, Vibeke 171, William 253
 Christiansen, P. V. 185, Poul Verner 79, 112, Svend-Erik 141, 241, 246
 Christophersdatter, Johanne 98
 Clausen, Amalie Margrethe 234, 235, H. P. 128, Hans 235, Julius 60, Karen 158
 Coninck-Smith, Ning de 132, 268, 269, 270
 Curtz, Poul Hansen 208, 210
 Cuzzoni, Francesca 19
- Daenell, E. 227
 Dahl, Aage 127, 250
 Dahlerup, H. 112
 Dalberg, Vibeke 171
 Dam, Sigvard Mahler 124
 Danielsdatter, Margaretha 177
 Danielsen, Villy 241
 Danø, Steen 166
 Darbes, Fr. 31, 62, Francesco 18
 Dedenroth-Schou, Birgitte 252
 Degn, Ole 130, 131, 141, 227, 230, 256, 257
 Deichmann, Peder Jacobsen 175
 Dideriksen, Antoni Günter 177
 Dietrichs, Melchior 199, 210
 Dietz, C. W. 75
 Dinesen, Hans 100
 Drewsen, Erik 234
 Due-Nielsen, Carsten 126
 Dyppel, Iver Jørgensen 235
 Dyssel, Arnold Chr. 186
- Edlund, Barbro 127
 Ehlers, Søren 261
 Ehrencron-Müller, H. 111, 186, 228
 Eigtved, Nicolai 66, 75, Niels 46, Sophia Dorothea Charlotte v. 65
 Eilersmand, Otto Christian 72
 Eilerts, Rebeca 65
 Eilertsen, Dirch 75, Rebeca 72, 74, 75, 76, 77, Rebeca 74, Ulrica Eleonora 75, 76
 Elligers, Anna 194, Marie 189, 190, 191, 193, 194, 196, 199, 200, 202, 207, 208, 210, 211, Otmar 194, 195
 Elling, Chr. 4, 5, 6, 9, 12, 13, 22, 60
 Elsbøll, Lisa 122, 263
 Enemark, Poul 81, 107

- Enevoldsdatter, Karen 175, 177, Karen Marie 185
 Engberg, Hanne 131, 132, 264
 Ernst, Jacob 180, Johan 211
 Erslev, Kristian 4, 5, 59
 Eskesen, Hans 112

 Faber, Peter 212
 Fabricius, Andreas Johannis 127, L. P. 250
 Fabris, Jacopo 21, 25, 30, 61
 Fabritius, Albert 250, Michel 66
 Fahts, Anna Maria 197, 198, 199, 210, 212
 Fangel, Henrik 145
 Fehling, E. F. 227
 Feldbæk, Ole 126
 Fenger, Ole 230
 Finne, Henrik C. 159, 171
 Fionensis, Jacobus Nicolai 127
 Fionius, Christian Christiani 127
 Fischer, Erik 120
 Flechtner, Jørgen Christian Knudsen 181
 Fleischer, Jens 147, 256
 Fode, Henrik 254
 Fogth, Knud Nielsen 158
 Fonsmark, Hennings 126
 Frandsen, N. H. 256, 258
 Fridericia, J. A. 227
 Friederichs, Heinz F. 248
 Friese, Wilhelm 107
 Friis, Hans 213, Aage 2, 3, 49, 59
 Friis-Petersen, H. 185
 Furdal, Kim 231
 Furmann, Kina 66
 Fæht, Hans Jørgen 198, 210
 Færgemand, Thomas 178

 Gabel, Christoffer 220
 Gad, G. E. C. 230, 257
 Gagge, Uradelsslægten 124
 Gallencamp, F. C. 125
 Galster, Georg 252
 Garde, H. F. 235, T. V. 234, 235
 Gedde, Brostrup 225
 Gellermann, Johan Georg 74
 Georgsen, Flemming 262
 Gersdorff, Joachim 220, 225
 Gertsen, Jacob 210
 Gierow, Krister 127
 Giørdvad, Anders 65
 Glamann, Kristof 126
 Gleerup, Jacob Jørgensen 186, Jørgen Jacobsen 176
 Glud, Niels S. 186, Niels Sørensen 176, Søren 85, 86, 102, 112, 174, Søren S. 186
 Goldsticker, Simon Philip 26
 Gome, Manuele 28

 Goods Fond 115, 238
 Graham, Martha 120
 Grandjean, H. F. 234, 235
 Grave, Erik Mogensen 98, 110
 Grevenkop, H. G. 33, 56, Hans Gottlob von 32, 55
 Grimbeck, Peder 119
 Grisbeck, Niels 213
 Grundtvig, N. F. S. 124
 Grøn, Dorthea J. 176, 186, Dorthea Jensdatter 176, 181, Jens 176
 Guldager, Jens Hansen 158
 Gyldenløve, Ulrik Christian 119
 Gyldenparre, Charlotte Amalie 261, Edele Elisabet 261

 Hagen, Frans v. 125, M. de 16
 Hald, Kr. 171, Kristian 171
 Hammer, Mads 100
 Hansdatter, Anna 198, 210, Bodil 108, 175, 176, 177, Charlotte Amalie 208, Karen 208, 210, Mariane 233, Mette 186, Rebecca 108
 Hansen, Allan Hardie 115, 238, Ane Lauritsdatter 129, Bendt 80, C. Rise 215, 227, Claus 235, Frederik 208, 210, Gregers 144, Hans Schultz 231, Holger 61, Jesper Godvin 247, 262, 263, K. Høeg 133, 135, Karin 227, Rise 119, 215, Svend Aage 126, Søren 187, Thomas Claus 235
 Hanssen, H. P. 268
 Hardt, Richardt von der 199, 210
 Harlev, Cathrine Elisabeth 208
 Hauch-Fausbøll, Th. 75
 Haue, Harry 260
 Hausgaard, Niels 122, Otto 122
 Hedegaard, Preben 121, Ole A. 264
 Heiberg, Johanne Luise 264
 Hein, Jørgen 212
 Helk, Vello 106, 108, 128, 186
 Hellner, Robert 267
 Helms, Emil 128
 Helt, Wilhelm 186
 Hemmer, Johanne Christophersdatter de 109
 Henningsen, Gustav 107, Lars N. 126, 155
 Hermandsdatter, Kirstine 75
 Hermannsdatter, Kirstine 72, 73
 Hertz, Anders Michelsen 184, Anne Michelsdatter 184, Karen Michelsdatter 184, Michel 180, Michel Andersen 180
 Hertzholm, Ivar 190, 191
 Hertzum-Larsen, Holger 129, 130
 Hiller, Ida Sophie 122
 Hirsch, K. 59
 Hjorth, Birte 121, Karen 230, Niels Chr. 248

- Hoff, Kaj 265
 Hofmands, Madame Giertrud 181
 Holm, Edvard 2, 3, Jacob 70, Peder Sønnesen 26
 Holmgaard, Jens 119, 230
 Holst, Chr. M. Møller 130, Christen Mortensen Møller 130, Møller 130, 131
 Holzfresser, Weinhändler 40
 Hornbech, Jens Nielsen 96, Johannes Nicolai 108, Søren 96, 108
 Horvath, Franz 113, 147
 Hundrup, F. E. 106
 Hunter, Christian Carl 186, Villum 176
 Hutten, Villum 186
 Hvidt, Kristian 260
 Hvidtfeldt, Johan 151, 250
 Hvitfeldt, Matthias Wilhelm von 59
 Hübertz, J. R. 119
 Hürup, Generalmajor von 56, Leutnant von 55, 56
 Hærup, Peder 176, 186, Peder Pedersen 176
 Hæstrup, Jørgen 132, 265, 266, Jørgen 265
 Højer, Mourits 208, Mourits Mounitsen 207, 210, Overkrigskommisær 41 146
 Hågensdatter, Sofie 190
 Haar, Hans Jørgensen 208, 210
- Ibsen, Enevold 175
 Ilsøe, Grethe 153, 229, 230, 236
 Ipsen, Bodil 133
 Isachsen, Chresten 189
 Iserberg, Herman 228
 Isaac, Meyer 32
 Iversdatter, Regitze 100, 111
 Iversen, Gregers 189, Peter Kr. 154
- Jacobsen, Carl 126, 266, Ferdinand Anton 72, 73, Georg 129, Holger 129, J. 73, J. C. 126, J. Chr. 266, Jens 65, 72, 73, 74, 75, 76, 77, Ulrica Eleonora 65, 70, 72, 73, 75, 77
- Jagd, Ulla Bolten 129
 Jansen, Chr. R. 230, F. J. Billeskov 108, Inger Kjær 263
 Jardin, Nicolas-Henri 46
 Jensdatter, Ane Sophie 233, Anna 205, 210, 211, Anna Sophie 232, Anne 204, 210, Helvig 178, 183, Karen 181, Lene 93, 107, Maren 181, Mette Christine 181
 Jensen, Betzy 263, Charlotte S. H. 241, Erdmand 211, Eskild 187, Henning 122, 152, J. Jeppesen 186, Jens 178, 189, Leon Dalgas 126, Niels 83, 107, Ole Vig 117, Sigurd 60
 Jepsen, Christel 252
- Johannesen, Sven 265, 266, Sven Christian 265
 Johansen, Erik Korr 231, 254, Mads 265, Per 65
 Jonasen, Otto 170
 Juel, Axel 181
 Julin, Arne 241
 Juul, Frederic 189, Frederik 194, 198, 210, Ide Marie 111, Ove 111, 210
 Jørgensdatter, Maren 184, Mette Marie 233
 Jørgensen, Bent 161, 171, 172, C. E. 106, Frank 152, Harald 128, 261, Jacob 129, Poul 183, Povl Qvist 118
- Kampmann, Tage 269, 270
 Kaufmann, Angelica 128
 Kayser, Mary Windfeld 248
 Kindt, Gerda 237
 Kirch, Niels 72
 Kjær, Gitte 265
 Kjærulf, Steen Clausen 175
 Kjølens, Klaus 124, 125
 Klingenberg, Frederikke Juliane Louise 213, Gertrud 223, Gosswin 223, Joachim 223, Johan 223, 227, Peter 223, Poul 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 227, 228, Poul von 223, Vincent 223, Wedekind 223, Wedekinus 227
- Klitgaard, C. 185, 186, Carl 173
 Klose, Olaf 128
 Knudsen, Anna Christine Elisabeth 235, Jens 211, P. C. 232, 234
 Kobberø, Finn 167
 Kock, Hans 158, Reimar 222
 Konradsen, V. G. 106
 Krabbe, Mette Sophia 219
 Kraft, Niels Andreassen 211
 Krag, Erik 84
 Kreutzfeldt, Frantz Heinrich 67
 Krieger, A. F. 227, 264
 Kristensen, Johs. E. Tang 266, 267, Knud 268, Poul 266
 Krogh, Peder 267, 268, Torben 6, Tyge 267
- Kurtsius, Carl Werner 210, 211, Poul 211
 Kurtz, C. A. 211, Charlotte Amalie 199, 207, 210, Christian 192, 196, 210, Frederik 198, 207, 210, 212, J. 210, Jürgen 198, 209, Jørgen 189, 197, 198, 199, 210, 212, Margrethe 208, 210, Margrethe Cathrine 207, 208, 210, Maria 199, 210, Otmar 189, 196, 210, Otmar Christopher 189, Paul 212, Poul 189, 190, 191, 194, 196, 199, 207, 208, 210, 212

- Kølner, Jacob 73
 Kaarsted, Tage 119, 120, 126
 Kaas, Karen Magdalene Ahasveridatter
 135, Mogens 111
 Lang, Maren Sørensdatter 112, Peder
 Mortensen 112
 Lange, Anne 261, Philip de 9, Villum 84,
 97, 107, 109
 Langeman, Laurentius 225
 Langholz, Carl 135
 Larsdatter, Elisabeth 175
 Larsen, Birgit 238, Dan 126, Jørgen Stage
 115, 238, Kurt Guldborg 121, Lars 177,
 Søren 135, Viggo 261
 Larsson, Lennart 195
 Lauridsdatter, Else 232
 Lauridsen, Hans 109, John T. 213, 227, T.
 227
 Lauritsdatter, Else 65, 72, 75, 77
 Lauritzdatter, Anne 178, 182
 Lebech-Sørensen, Anna Marie 212
 Lehmann, Chr. 59, Monsieur 8, 48, 49,
 Orla 131
 Lehmanns, Orla 131
 Lehmejer, Nicolaj 208, 210
 Lenoir, Paul 40
 Lerche, Else Magrethe Jacobsdatter 235,
 Else Margrethe 235, Jakob 235
 Levi, John Eziehiel 73
 Liebe, Johann Melchior 206, 210, Poul
 Gotfred 211
 Lillelund, Rigmor 138
 Lind, C. F. 71, 76, Christian Frederik 71,
 Fr. 72
 Linde, G. 63, Gabriel 37, 55, 63, Kasserer
 23
 Lindhardt, P. G. 249
 Lindholt, Jesper Pedersen 110
 Lindvald, Axel 1
 Ljung, Jacob Pedersen 127
 Lodberg, Anne Marie 65
 Lode, O. H. v. 46
 Lohmeier, Dieter 128, 227
 Lorenzen, Claus 128, Nicolaus 128
 Lund, Erik 126, Jørn 239, 240, Lise 115,
 149, 238, 265, Ole 269, P. W. 120
 Lundquist, Abraham 120
 Lunøe, Ib 167
 Luxdorff, Bolle 2
 Lycke, Søren 70
 Lüders, Henrik 194
 Lyngberg, Christen 187
 Læssøe, Frederik L. 167
 Løvendal, Valdemar 38
 Løvenskjold, H. L. 123
 Madsen, Haakon Bennike 172, 252, Jacob
 186, 187, Jørgen 100, 111, Otto 227,
 Peder 194, Rasmus 79, 87, Sylvester
 263
 Magnus, Johan 70
 Mander, Karel van 220
 Markussen, Ingrid 260
 Marquard, E. 210, Emil 227
 Marselis, Aletta 226, Constantin 227, Selio
 221, 226
 Meller, Aksel 65
 Meyer, Amsel Jacob 40
 Mikkelsen, Jørgen 132, 260
 Mingotti, Pierre 51, 53, Pietro 5, 13, 16,
 18, 22, 25, 26, 37, 51, 53, 54, 55, 59, 61,
 63, Regina 13
 Mogensdatter, Maren 100, 111
 Mogensen, Margit 256, 260
 Moltke, A. G. 27, 40, 44, Adam Gotlob 3,
 39, Adam Gottlob 7, 46, Friderich R.
 A. G. 63, Joachim Godske 40
 Monrad, Chr. Ditlev 262, H. D. 210,
 Johan 217, 219, 227
 Morsing, Anna Sophia Amalia
 Henriksdatter 181, Henrik Christensen
 181, Kirsten 93, 107
 Mortensen, Morten 112, Peder 102
 Mossin, Hans Dinesen 111
 Muldvad, Peder Lauritzen 158
 Mulvad, Johs. 1, 64, Niels Hansen 131,
 Viggo 130, 131
 Munderlou, Diderik 177
 Musaeus, Ingvar 142, 238, 239
 Müller, Erich H. 5, 16, 19, 59, Henrik 220,
 226, Sophia 226
 Møller, Anders Monrad 259, Bartholdus
 225, Envold 178, Hans 199, 210,
 Lauritz Ridder 266, Sophus 266, 267,
 Thøger 232, 233, Thøger Jensen 234
 Møller-Holst, Jørgen 130
 Nansen, Betty 120
 Nedergaard, Paul 127, 249, 250
 Nexø, Martin Andersen 163
 Nielsdatter, Anne 100, Birgitte 175,
 Johanne 177, Lisbeth 178, 182, Maren
 100, 183, 186
 Nielsen, A. H. 185, Alice 234, Anders 98,
 101, Jens 98, 101, Jens H. 252, Jens
 Verner 241, Jesper 177, Karl 231, Peder
 98, 99, 102, 109, 111, 174, Søren 101,
 102
 Nilsson, Birgit 120
 Nissen, Hans Nicolai 68
 Noack, Johan Peter 118, 140
 Nold, Birgit 210, Chr. Kurtz 189, Christian
 189, 190, 192, 194, 196, 197, 199, 201,
 202, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211,
 Christian Kurtz 196, 208, 210, Jacob

- Christensen 190, Kurtz 189, Peder 208, 210
 Norvin, William 109, 112
 Nygaard, S. 75
 Nyholm, Christopher 71
 Nyrop, C. 210
 Nystrom, Eiler 59
 Nørgaard, Lise 269
 Nørr, Erik 256, 260
- Obel, Oluf 176, Oluf Jørgensen 186
 Ockeren, Anna van 235
 Oest-Larsen, Robert 236
 Olavius, Johannes 216
 Oldam, John W. 250
 Olesen, Ole 108
 Olrik, Hans 261
 Olsdatter, Martha Abelone 183
 Olsen, Albert 227, Fr. 73, 214, 227, Fritz 76, Poul Erik 254
 Osten, Geheimeraad von der 28
 Ostenfeld, Christen 97, 109
 Otte, Helle 262
 Overskou, Th. 60
- Paikin, Elsebeth 241
 Paludan-Müller, C. 227
 Papsøe, Jørgen 238, 239, 241
 Pedersdatter, Else 201, 210, Kirsten 208, 210
 Pedersen, Arne Møller 256, 259, Christen 184, Christiern 100, Hans 189, 190, 198, 207, 208, 210, Iver 111, Niels 129, Peder 201, 210
 Pelt, Banque-Commissar 28
 Pervil, Jørgen 237
 Petersen, Asmus 129, E. Ladewig 106, Henry 250, Marie Nissen 252
 Pilgaard, C. Bent 241
 Pind, Søren 100, 112
 Pompeati, Teresa 12
 Pompeatti, Angelo 60
 Porse, Poul Ruggaard 146
 Porsmose, Erland 172, 252
 Possing, Birgitte 230
 Poulsen, Niels 181
 Poulson, Jens de 181
 Prange, Kirsten 267, Knud 135, 238, 261
 Puggaard, Bolette 131, Hans 131, Marie 131
 Paaschburg, Agnete 122
- Quist, Merete 227
 Qvistgaard, E. 173, 185, Erh. 106
- Rambusch, Sigurd 238, 256, 258
 Ramsing, H. U. 210
 Rand, Nic. 108
 Rantzau, C. 35, 54, Cathrine 7, Ch de 59, Christian 220, 225, Ditlev 40, 41, 43, 61, 62, Hans 1, 59, Kuno Graf zu 1, Obristen von 56, Otto Mandrup 41, Schack Carl 1, 4, 59
 Rantzau-Ascheberg, Schack Carl 1, 3, 4, 6, 8
 Raphael, Jacob 69, Jørgen Jacob 68
 Rasmussen, Jørgen Nybo 256, 258, Mads 265, Poul 145
 Reenberg, Christian Christopher 235
 Regmann, Hans 222
 Rerup, Lorenz 128
 Resen, Hans Poulsen 255, P. 110, Peder 97, 109, Peder Hansen 110
 Reuter, Jan de 226
 Reventlow, C. D. F. 261, Julia 128
 Reverdil, Elie Salomon François 2
 Riis, Jens 207, 210
 Riisom, Erik 239, Per 239
 Rode, Steffen 213, 227
 Rogge, Bente Andersdatter 204, 210
 Romer, Kirsten 235
 Rosenkrantz, Helle Helene 175, Palle 227
 Rostbøll, Grethe 117, 246
 Rostgaard, Frederik 175, 186
 Rostock, Ole 123, 124
 Rothkirch, Wentzel 119, Wenzel 135
 Rud, Bent 113, Hanne Marie 241
 Rude, Lars 234, 235
 Rugholm, T. 185
 Rung, Otto 269
 Ryberg, Niels 65, 66, 69, 70
 Røde, Hans 156
 Røer, Jørgen 211
 Rømer, Ole 101
 Rønberg, Ide Christine 187
 Rørdam, H. 107, H. F. 107, 210, 211
 Rørsig, P. M. 232, 234
- Saddelmager, Johan 100, 176
 Sarti, Giuseppe 21
 Satterup, Nicolai 72
 Schack, Anna Sophie 4, 5, 7, 23, 32, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 59, Anne Sophie 55, Baron 32, 40
 Schade, Bodil 202, 210, Bodil Sofie 202, 210, Hans 202, 210, 211, Peder 202, 210
 Schepelemn, H. D. 127
 Schildbred, Cornelius 248
 Schilling, Catharina Elisabeth 199, 210, Diderich 197, 198, 210

- Schnabel, Johan Adam 9
 Schnell, Helle Dorothea 186
 Schou, Karen Mogensdatter 111
 Schrøder, Per 237
 Schrødersee, Johan Chr. 68
 Schulin, Johan Sigismund 125
 Schumacher, Peder 84, 107
 Schwendi, Margrethe 217
 Secher, V. A. 119
 Seehus, Peder Carstensen 101
 Sehested, Christian 125, Hannibal 220
 Sejer, Anders Mortensen 97, 110
 Seland, Per 228, 248
 Serri, Jean Baptiste 27
 Silkeskæg, Sigtryg 157
 Sixhøj, J. Chr. 186
 Skeel, Mogens 102, 111, 175, 177, Otte 102
 Skivholme, Jens Jakobsen 135
 Skov-Kristensen, Henrik 266
 Skovgaard, Johanne 4, 6, 22, 31, 40, 41, 43, 48, 50, 59, 62
 Skovgaard-Petersen, Vagn 260, 261
 Skovmand, Roar 260
 Skriver, Laurits 129
 Sloth, Chr. 107, 173, 188
 Smith, S. Birket 227
 Sommer, Christian Ottesen 208, 210
 Sperling, Otto 217, 227
 Spreckelsen, Poul v. 109
 Stangerup, Henrik 120
 Steen, Poul 127, 142, 241, Sverre 211
 Stiernholm, Niels Christian 182
 Storck, H. 123
 Storp, Andreas 68
 Stroph, Christen Hansen 111, Christen Madsen 99
 Struch, Berthe Johansdatter 183, Ifver Johansen 183, Karen J. 188, Karen Johansdatter 183
 Struck, Johan 180, 183
 Stryn, Hanss 172
 Suhm, P. Fr. 2, 59
 Suhr, Ancher Andreas von 68
 Svane, Claus Hansen 207, 210
 Sveistrup, H. 185
 Søgaard, Helge 107
 Søndergaard, Georg 160, 162, 164, 165, 169, 170, 171, 172
 Sønderholm, Erik 107
 Sørensdatter, Anna 174, Anne 80, 96, 101, Sophie 234
 Sørensen, Anders 232, Anna Marie Lebeck 189, Else 65, Hans 68, 175, Jens 204, 210, 211, John Kousgård 163, 169, 171, Kirstine Ulrica 67, 70, 72, 77, Mette Marie 72, 75, Rebeca 71, Simon 80, 100, Svend Erik 146, Søren 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 232, Ulrica Eleonora 65, 70, 75
 Sørensensdatter, Anne 81
 Tagliavini, Rosa 2, 5, 6, 23, 49, 62
 Tanche, Sophie H. 186
 Tancke, H. P. 175, Hans Poulsen 175
 Tauber, E. 185
 Thanch, Frederik Lütken 210
 Thestrup, Anna 145, Bent 120, Poul 256, 259, Rasmus 135, 261, Rasmus Pedersen 81, 107, Rasmus Sørensen 135
 Thomasdatter, Cathrine 184
 Thomle, E. A. 171
 Thomsen, Niels 126, Refslund 268, Steen 126
 Thorell, Erik 150
 Thorvaldsen, Bertel 131
 Thurah, Laurids de 9
 Thygersdatter, Kirsten 183
 Thygesen, Niels 96, Thyge 65
 Thyssen, A. Pontoppidan 249, Anders Pontoppidan 127, 250
 Tolstrup, Anders N. W. 175
 Tomat, Mads 265
 Tomlo, Andreas 228
 Tonti, Lorenzo 215
 Topsøe-Jensen, Helge 168
 Torresin, Annemarie 102
 Trojel, Hans 211, Margreta 206, 210
 Trommer, Aage 126, 266
 Tryde, Holger Jacobsen 129, Torben 129
 Trøjel, Sophie Amalie Marie 130
 Tschudi, Felix 210
 Turcotti, Giustina 15
 Tætting, Margreta 194
 Udsholt, Oscar 120
 Ulfeldt, Corfits 217
 Ulrica, Kirstine 67, 70, 72, 77
 Ursin, Peder Hansen 187
 Uttini, Francesco 18
 Valentini, Regina 13
 Vanderbank, John 19
 Varberg, Friedrich Davidsen 194
 Vellef, Jens 261
 Vibygård, Christian 192
 Villesen, Helle 113, 146
 Vind, Holger 196, 210
 Vinter, Anne 181, 182, Bent 182, Jens 81, 106, Maren 177, Niels Jensen 82
 Vognmand, Christen Winther 82
 Vordingborg, Ole Olesen 96

- Wad, G. L. 227
 Wadum, Niels 65
 Wagenvoort, Herman 214
 Waagenvoort, Herman 227
 Wagaard, Enevold 182, Enevold Iversen 178
 Walpurgis, Maria Antonia 13
 Wandal, H. 110, Hans 97, 109
 Wasserfall, Gebrüder 40
 Wasserschlebe, Joachim 125
 Watz, Jørgen 9
 Wedell, Ludvig Frederik 213
 Wennelund, Jens Andersen 108
 Wibe, Ditlev 186
 Wiberg, S. V. 106, 185
 Wichfeld, Jørgen 162, Warinka 162
 Wieland, Cancelliraad 74
 Viele, Anna van de 226, François Louis van der 226
 Wifvild, Christiern Pedersen 111
 Willerslev, Richard 171
 Winde, Niels Larsen 186
 Wint, Catharina de 235
 Winter, Anne Andersdatter 180, Jens 81, Niels Andersen 182
 Winther, Anders 82, 102, Anders Nielsen 83, 111, 175, 177, Ane Marie Nielsdatter 182, Anna Enevoldsdatter 183, Anne Cathrine Andersdatter 180, 183, Anne Nielsdatter 177, 181, Birgitte Andersdatter 178, Christen 107, 127, Enevold Andersen 178, 182, 183, Flemming Aagaard 107, 188, Hans Nicolai 177, Helle Helene Rosenkrantz 177, Ide Christine Enevoldsdatter 182, Inger Marie Andersdatter 180, 183, Jens 80, 81, 82, 83, 102, 175, Jens Nielsen 95, 110, 173, 174, 177, Karen Marie Enevoldsdatter 182, Malene Catharina Enevoldsdatter 182, Maren Nielsdatter 95, 108, 176, Niels 93, 102, 178, Niels Andersen 80, 111, 177, 178, 182, Niels J. 174, Niels Jensen 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 103, 107, 108, 109, 110, 1, Niels Pedersen 173, 181, Peder N. 176, Peder Nielsen 102, 111, 176, 181, Søren Jensen 173, Søren Nielsen 111, 177
 Witt, Reimer 143
 Witte, Jørgen 139, 150
 Wood, Johannes 76
 Worm, Jacob 92, 107, Ole 127
 Worsøe, Hans H. 118, 120, 121, 129, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 151, 153, 156, 157, 170, 236, 238, 248, 252, Laurids Sørensen 134, Wilhelm Adolph 133, 135, 142
 Worsaae, J. J. A. 162
 Wulf, Søren Rasmussen 183, Thomas S. 183
 Wulff, Johannes 194, 210
 Zachariae, G. P. L. 71, Peter Ludvig Georg 71
 Zinn, Johan Ludvig 67
 Ørberg, Paul G. 147, 231, 256, 257
 Ørsted, Ole Sørensen 80, 96, 108, Teatermester 27
 Agesdatter, Sofie 210
 Aand, Elisabeth Axelsdatter 111, Karen Axelsdatter 111
 Aarhus, Hans Lauridsen 96
 Aarup, Henning 133, 135, 143
 Aastrup, Torben 114

<i>Anmeldelser:</i>	
Jens H. Nielsen: Indbyggerne i Tinglev sogn 1845. (<i>Hans H. Worsøe</i>).....	252
Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	252
Erlerværksarkivets arkivoversigter. Bd. 1: Virksomheder fra landbrug, industri og håndværk m.v. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	254
Dansk kulturhistorisk Opslagsværk. (<i>Jens Fleischer</i>).....	254
Arkivernes Informationsserie, 11 hæfter. (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	256
Skole – Dannelse – Samfund.' Festskrift til Vagn Skovgaard-Petersen. (<i>Viggo Larsen</i>).....	260
Jens Vellev: Asmild Klosterkirke i 900 år. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	261
Flemming Georgsen: Den fynske udvandring til Småland. (<i>Tommy P. Christensen</i>) ..	262
Jesper Godvin Hansen: Hellebæk Klædefabrik 1870-1990. (<i>Lisa Elsbøll</i>).....	262
Inger Kjer Jansen: Kastrupfiskerne og havnen. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	263
Ole A. Hedegaard: Johanne Luise Heiberg og krigen 1864. (<i>Hanne Engberg</i>)	264
Gitte Kjer: Kunst og konserves. (<i>Lise Lund</i>).....	265
Jørgen Hæstrup: En af de mange. (<i>Jørgen H. Barfod</i>)	265
Carl Jacobsen og Sophus Møllers ture 1857-1873. (<i>Kirsten Prange</i>).....	266
Tyge Krogh: Et lille stykke Kulturhistorie. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	267
Jes Peter Caspersen: Sådán var det. Erindringsbilleder. (<i>Verner Bruhn</i>).....	268
Lise Nørgaard: Kun en pige. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>).....	269
Tage Kampmann: Skolegang i Hellerup 1924-1936 og cykelvilkår i Gentofte 1940-1943. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>).....	269

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 1. maj 1991:

Finn Andersen (sekretær f. nord. anl.), Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Schlegels Allé 1, 1807 Frederiksberg C.

Sv. Cedergreen Bech, Søtoften 21, 2820 Gentofte.

Tommy P. Christensen (redaktør), Bulgariensgade 5, 2300 København S.

Ida Dybdahl, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Birgit Larsen (kasserer), Klostermarken 13, 9000 Ålborg.

Lise Lund, Filsofgangen 23, 2., 5000 Odense C.

Jørgen Papsøe (DIS-DK), Trolldager 8, 2950 Vedbæk.

Knud Prange, (næstformand), Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (sekretær), Granstuevej 14, 2840 Holte.

Hans H. Worsøe (formand), Tækkerløkke 34 A, 6200 Åbenrå.

Brug vedhæftede bestillingskort til Samfundets publikation. Ekstra eksemplarer kan erhverves hos sekretæren og formanden.

Abonnement på *Hvem foresker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:
HVEM FORSKER HVAD, Christian Xs Vej 27, 8260 Viby,
hvor også ældre årgange kan købes. Alle priser er excl. moms.

Personalhistorisk Tidsskrift

udgives af *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie*, hvis formand er landsarkivar, cand.mag. Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A, 6200 Aabenraa. Tidsskriftet redigeres af Samfundets skrift-udvalg ved redaktøren, cand.mag. Tommy P. Christensen.

Abonnement kan kun tegnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren, Poul Steen, Granstuevej 14, 2840 Holte, eller kassereren, Birgit Larsen, Klostermarken 13, 9000 Ålborg. Medlemskontingent udgør for 1993: 150 kr.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, idet det forudsættes, at forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig iøvrigt intet ansvar for indsendte manuskripter, billeder m.v.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med normal linieafstand (1½ linieafstand) og bred margin. Noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme. Illustrationsforslag med tilhørende undertekster vedlægges. Når manuskriptet er godkendt, og korrektur foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke påregnes fulgt af redaktionen. Efter rentryk har fundet sted, får forfatteren tilsendt 25 særtryk af artiklen gratis. Større oplag af særtryk kan bestilles og leveres efter regning. Vejledning i udarbejdelse af anmeldelser til tidsskriftet kan frit rekvireres fra redaktionen.

Redaktionens adresse: Tommy P. Christensen, Bulgariensgade 5, st., 2300 København S.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske forskningsråd, tipsmidlerne og Alfred Goods Personalhistoriske Fond.

Sats og tryk: Special-Trykkeriet Viborg a/s

ISSN 0300-3655